

Ášši 055/17	Sámedikki dievasčoahkkin
Ášši 008/17	Ealáhus- ja kulturlávdegoddi
Ášši 010/17	Ealáhus- ja kulturlávdegoddi

Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain

	Áššennr. 14/1036
--	---------------------

Meannudeamit

Politiikkaš dássi	Beaivi	Áššennr.
Sámediggeráđđi	31.10.17	SR 203/17
Ealáhus- ja kulturlávdegoddi	21.–24.11.17	EKL
Sámedikki dievasčoahkkin	05. - 08.12.17	DC 55/17

Mildosat

Evttohusat ja mearkkašumit

Sámediggeráđđi mearrádusárvalus:

1 Álggahus

Sámediggeráđđi (Keskitalo II) čađahii stuorát barggu ovddidit Sámedikki politiikka mearrasámi guovlluide. Dát proseassa lei bures vuodustuvvon mearrasámi birrasiidna earret eará viiddis proseassas mas leat gulahallan mearrasámi ealáhusaktevrraiguin ja eará relevánta organisašuvnnaiguin ja gulaskuddamis. Barggu váldoulbmilin lei seailuhit ja ovddidit ceavzilis mearrasámi báikegottiid, ja atnit Sámedikki ealáhuspolitiikka reaidun dása.

Stáhta dáruiduhttinpolitiikka čuoza earenoamáš garrasit mearrasámi guovlluide. Sámediggeráđđi (Keskitalo II) evttohii ásahit kommišuvnna mii galgá guorahallat ja dokumenteret dáruiduhttima, vuoi dasto olaha dovddastusa ahte dáruiduhttin lea dáhpáhuvan ja ahte dat buvtii duođalaš váikkuhusaid ja hástalusaid mat ain gusket mearrasámiide ja mearrasámi báikegottiide. Sámediggeráđđi áigu čuovvulit ášši ja áigumuš lea guorahallat ja kártet loahpa loahpalaččat daid váikkuhusaid mat

dáruiduhttimis leat leamas sámiide norgga bealde. Dán barggus leat mearrasámi guovllut guovddážiš ja guovddáš eiseválddit bovdejuvvojit searvat aktiivvalaččat dán prosessii, vuoi bargu buktá soabahusa.

Vuolggasadjin dán strategiijai lea ahte Sámediggi, ealáhuspolitihkain ja servvodatovdáneami politihkain, oassálastá čoavdit hástalusaid mearrasámi guovlluin. Sámediggi galgá ovttas našuvnnalaš ja regiovnnalaš eiseválddiiguin bidjat johtui positiivvalaš doaimmaid, ja maiddá ásahtit konkrehta váikkuhangaskaomiid, vuoi olaha mihttu. Mearrasámi báikegottiid positiivvalaš ovdáneapmi lea sorjavaš das ahte lea ovttaoavilvuođat ovttasbargu Sámedikki ja eará eiseválddiid gaskkas strategiijai mii duddjo ja nanne geasuheadđi báikegottiid ja ovddida mearrasámi kulturvuođu.

Positiivvalaš servvodatovdáneapmi lea guovddážiš mearrasámi guovlluid ovdáneamis, ja sisttisoallá hukset buriid báikegottiid gos vejolašvuođat eai ráddjejuvvo sohkabeliid dahje duogáža dihtii. Álggahanvejolašvuođat ja bargobiras galget leat seamma buorit aktevrraide, beroškeahhtá sohkabeliin, ja lea dehálaš láchčit dili searvadahtti bargoeallimii ja báikegoddái

Sámediggeráđđi gávnnašii ahte lea dárbu sierra strategiijaide maid mihttun lea ealáskahttit ja nannet sámi giela ja oahpahusa mearrasámi guovlluin. Dán berre Sámedikki giella- ja oahpahuspolitihkka siskkildit, ja danin dát ii leat oassin dán strategiijas mii deattuha ealáhusovddideami.

Sámediggi bargá gievrras ja mánggabealat fidnoeallima ovddas, mas lea vuođđun ja áimmahuššá sámi kultuvrra, luonddu ja birrasa ja mii ráhkada vuođu ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Mearrasámi perspektiivvas lea birasperspektiiva guovddážiš, dasa mii guoská vejolaš biologalaš nuoskkideapmái sihke mearraealáhusain, oljosuodjalangearggusvuođas, mearrajohtolagas, vuostálasvuođain mearaareálaid geavaheamis ja nu ain. Daid beliid leat guorahallan ja árvoštallan Sámedikki areála- ja birasdieđáhusas 2016.

2 Gulaskuddanárvalusat

2.1 Árvalusat

Sámedikki dievasčoahkkimis juovlamánus 2013 dollojuvvui Mearrasámi guolástusstrategiija seminára, mas deattuhuvvui mearrasámi servodat- ja ealáhusberoštumiid ovddideapmi boahhteáiggis. Seminára ulbmilin lei oainnusmahttit boahhteáiggi vejolašvuođaid ja hástalusaid, ja dan vuođu plánet strategiijaid movt mearrasámi servodat galgá ovddiduvvot ja nannejuvvot. Seminára maŋŋá lea Sámediggeráđđi bovden máŋga álbmotčoahkkimii mearrasámi guovlluin, gos Sámediggi lea ožžon árvalusaid njuolga álbmogis ja sierra beroštusjoavkkuin. Earret eará dollojuvvojedje álbmotčoahkkimat Girenjárggas Áltá suohkanis ja maŋŋá Gáivuona suohkanis. Dasto plánejuvvo dollojuvvo ođđa álbmotčoahkkin Deanodagas. Čoahkkimiid fáddán ledje earret eará čilgehus

vuotnaguolástuslávdegotti mandáhta ja barggu birra, bivdo- ja vuostáiváldindiliin báikkálaččat vuonain ja čilgehus Sámedikki guolástuspolitihka birra.

Oassin Sámedikki strategijabarggus čađahii Sámediggeráđđi mátkki Finnmarku rittus áigodagas 10. – 14.08.15. Strategijabargu čalmmustahtá vuoigatvuođaid guolásteapmái ja báikkálaš vuostáiváldindili, mot báikkit geasuhit ássamii ja ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideami. Čoahkkimat maid adde vejolašvuođa digašallat mot mearragáttiin ođđasis ealáskuhttit kultuvrra. Dien oktavuodas dolloje čoahkkimat sihke politihkalaš jođiheddjiiguin guoskevaš suohkaniin, ja maid organisašuvnnaiguin ja eaŋkilaktevrraiguin geat barget ulbmillaš ealáhusovddidandoaimmaiguin. Dien oktavuodas muitalii Sámediggi iežas politihkalaš barggu birra Guolástusdepartemeantta ja Guolástusdirektoráhta ektui, ja guoskevaš mearrasámi doaibmabijuid birra mat čađahuvvojit daid ekonomalaš gaskaomiiguin maid Sámediggi jahkásaččat beassá hálddašit. Mátki ulbmil lei beassat oaidnit ja lagabut oahpásnuvvat daidda hástalusaide ja ovdáneami sárgosiidda mat odne leat riddobáikegottiin. Nubbi ulbmil sámediggeráđi jagi 2015 mátkkiin lei oahpásnuvvat lagabui daidda hástalusaide ja ovdánandovdomearkkaide mat dál leat riddoservodagaid mihtilmasvuođat.

2.2 Gulaskuddancealkámušat

Dokumeantta lei gulaskuddamis áigodagas 03.03.2016 gitta 30.05.2016.

Gulaskuddancealkámušat bohte Álttá suohkanis, Norgga guolásteddjiidsearvvis (Norges Fiskarlag), Deanu gielddas, Finnmarkku fylkkamánis, Davvi álbmogiid guovddážis (DAG), Deanu bargiidbellodagas, Sámi gealboguovddážis, Davvisiidda gielddas, Einar Storslett, Čienalluovttas ja Unjárgga gielddas.

Dat iešguđetge ásausat dorjo eanas čuoggáid dokumeanttas. Lei stuora ovttamielalašvuohta das ahte Sámedikki barggu doalahit ceavzilis servodaga ealáhuspolitihka bokte ferte joatkit. Lei maid nanu doarjja sámediggeráđi oaiviliidda iešguđet hálddašanáššiin maiguin ráđđi lea bargan. Dat leat earet eará Riddoguolástuslávdegoddi, Vuotnaguolástuslávdegoddi, riddoguolástusearri ja bargu geavaheami ja vejolašvuođaid ektui mat leat rabasjoavkkus, mearrasámi oainnu vuođu.

Sámediggeráđi oaidnu dasa ahte fatnasat mat leat badjel 15 mehtera eai galgga oažžut oppalaš sierralobi bivdit siskkobealde vuotnalinnjaid, oaččui stuora doarjaga, dušše guolásteddjiidsearvi lei vuostá.

Sámediggeráđi oaidnu lea fievrridit ruovttoluotta bivdináiggi ja vuoigatvuođaid mearraluossabivddus, ja sirdit luođuluosa hálddašeami Birasdirektoráhtas Ealáhus- ja guolástusdirektoráhtii. Iešguđet ealáhusorganisašuvnnat addá stuorra doarjaga Sámedikki oidnui.

Ovttá árvalusa mielde berre ođđa resurssaid kártet ja dutkat. Dat lea nu mot min kapihttalis ođđa náliid birra boahtá ovdan. Ráđi oaidnu guollebiebmanealáhussii oažžu stuora doarjaga ja okta árvalus lea ahte berre čađahit stuorát čielggadeami ja

kártet earet eará mearradoalloeláhusa luoitimiid merrii. Ásahusat sávvet maid eambo báikkálaš stivrema go guoská mearraareálaide.

Sámediggeráđi politihkka ahte bisuhit ja ovddidit guolleuoastáiváldinstruktuvrra mearrasámi guovlluin, oaččui stuorra doarjaga ollu ásahusain. Seammá guoská váilevaš vejolašvuhtii eallinaga vurkkodit luodubivdojuvvon guoli ja váilevaš fievrridandoarjagii

Sámedikki mihtus "Nanu ja mánggabealat mearrasámi servodagat, mas árvoháhkkan geavvá báikkálaččat ja mii lea vuodđun stabiila ássamii ja ealli mearrasámi kultuvrii" lea nana doarjja árvalusain. Go guoská strategiijaide mat leat vuodđun dán dokumentii – de ožžot dat doarjaga mángga ásahusas, muhto jerrojuvvo earret eará mot Sámediggi áigu ovddidit sámi innovašuvdnastrategiija.

2.3 Muhtun momeanttat gulaskuddamis

Álttá suohkan ja Davvisiidda, Unjárgga ja Deanu gielddat leat mealgadii ovttá oaivilis gulaskuddamiin. Áltá oaivvilda lassin ahte báikkálaš ásahusat fertejit oažžut mihá stuorat váikkuhanfámu eriid juogadeapmái, ja go ođđa areálat mearradoalloeláhussii galget juogaduvvot.

Unjárga oaivvilda ahte buot lotnolasealáhusaid berre váldit mielde gonagasreabbáeari dienasvuodđui. Ii dušše eksklusiiva kulturguoddi lotnolasdoaimmaid nugo boazodoalu, eanandoalu ja meahcásteami. Unjárgga gielda oaivvilda viidáseappot ahte Sámediggi ii galgga doarjut dušše vuosttášgeardde fanasoastimiid, muhto maiddái go nuppe geardde oastá.

Deatnu oaivvilda ahte Sámedikkis berrejít leat strategiiat mat leat heivehuvvon álbmotdearvvašvuhtii ja báikkálaš buvttadeapmái nugo ceavzilis vuogit organiseret barggu ja servvodaga. Gielda oaivvilda maid ahte Sámediggi berre čielggasmahttit strategiiat mat vuosttaldit globaliserema/friddjagávppašeami váikkuhusaid. Viidáseappot oaivvilda Deatnu ahte Sámediggi berre bargat dan badjelii ahte oažžut bistevaš spiehkastanmearrádusa EEO-šiehtadusa stáhtadoarjjanjuolggadusain álgoálbmotguovlluid várás. Sámediggi oaivvilda ahte bivdofatnasiid ruhtadeami rievdadeapmi buvttiha stuora hástalusaid Sámedikki bušehttii. Sámediggi oaivvilda maid ahte báikkálaš ásahusain berre leat stuorat váikkuhanfápmu guolástuseriide ja mearradoalloareálaide.

Finnmárkku fylkkamánni mearkkaša ahte gulaskuddannotáhtta nannosit čalmmustahttá guolástusa. Fylkkamánni oaivvilda viidáseappot ahte eanandoallu lea uhcimusat seammá deatálaš bisuhit ássama ja ovddidit ealáhusaid mearrasámi guovlluin. Lea lunddolaš máhccat eanandoallopoltihkalaš gažaldagaide eará diliin, muhto sihke eanandoallu, meahcásteapmi ja lotnolasealáhusat leat deatálaččat mearrasámi ássama bisuheapmái. Dán dokumeanttas lea biddjojuvvon eanemus deaddu guolásteapmái dainna ákkain go dat lea politihkkasuorgi mii iešalddis lea mearrasámi kultuvrra, ealáhusa ja ássama geađgejuolgin.

Davviálbmogiid guovddáš (DAG) oaivvilda ahte guollebiebman váikkuha guolástusaide dainna lágiin ahte dorski ii šat maná vuonaide go dat varra garvá luosa go luossa lea boraguolli. DAG oaivvilda ahte árbediehtu ferte duodaštuvvot ja lagabui

guorahallot. DAG vuosttilda Biebmobearráigeahču gildosa luddet guoli go galgá goikaduvvot. DAG oaivvilda ahte nanu ovttasdoaimman gaskal sámi ásaheaid, ealahusbargiid, Sámedikki, suohkaniid ja fylkkasuohkaniid sáhtta leat vuodđun sihkkarastit eavttuid ođđa kulturealahusaide ja heivehit bistevaš ovdáneami. Ráđđi oaidná deatalašvuoda das ahte váldit vára báikkálaš árbedieđus ja ahte dan berre kategoriseret.

Mearrasámi diehtoguovddáš čujuha dasa ahte dokumeanttas leat beare unnán konkrehta árvalusat. Guovddáš oaivvilda ahte Sámediggi lea ráhkadan beare olu plánaid 1989 rájes ja ahte mearrasámiid guovllus lea dat viiddis áddejupmi ahte plánat sáhttet leat buorit, muhto čuovvoleapmi lea heitot. Diehtoguovddáš ohcala rollačielggadeami go guoská árbediehtobargui. Báikkálaš árbedieđu ferte buorebut áimmahuššat ja geavahit, sihke meara, eatnama (boraspire ja guohtunelliid) ja mátkeealahusa hálddašeamis. Viidáseappot oaivvilda guovddáš ahte dokumeanttas ii čujuhuvvo birashástalusaide go guoská gonagasreabbái ja muohtareabbái. Sámediggi oaidná deatalašvuoda das ahte váldit vára báikkálaš árbedieđus ja ahte dan berre kategoriseret.

Einar Storslett, Čienalluovttas sávvá kártema ja ahte vuonat eambo dutkojuvvojit guoskevaš guovlluin. Dat guoská ođđa šlájaide, nuoskideapmái maid guollebiebmanalahus buktá ja váikkuhusaid das. Son maid oaivvilda ahte biđgejuvvon hálddašeammi lea rievttis luodda. Sámediggi oaivvilda ahte ferte lagabui geahččat mot biđgejuvvon hálddašeammi doaimbá.

Deanu bargiidbellodat oaivvilda ahte prinsihppa lagasvuoda birra resurssaide, galgá addit vuoigatvuodaid ja ovddu hukset bargosajiid ja báikkálaš doaimmaid mearasámi servodahkii. Go guoská luossabivdui, de čájehuvvo ahte hálddašeammi logijagi čađa lea unnidan árbevirolaš luossabivddu mearas ja jogain, ja fievrriidán dán olahuvvon hivvodaga mátta suoma turisttaide deanu čázadagas. Deanu BB sávvá danne ahte čađahuvvo vuđolaš guorahallan mot diet lea vejolaš, ja geas lea ovddasvástádus das mii lea dáhpáhuvvan ja ain dáhpáhuvvá. Deanu bargiidbellodat oaivvilda viidáseappot ahte mearrasámi guovlluide Finnmárkkus ferte eambo ángiruššat oažžut johtui vásáhusturismma. Fálaldagaid mat čájehit luonddu ja elliid, min biebmobearráigeahču ja kultuvrralaš iešvuodaid, vásihit turisttat eksotalažžan. Dat prinsihppa ahte lagasvuodta resurssaide addá vuoigatvuodaid, dainna bargá Sámediggi miehta gaska. Ráđđi oaivvilda maiddái ahte lea deatalaš čađahit vuđolaš guorahallama mii guoská luossabivdui sihke mearas ja jogas.

Norgga guolásteddjiidsearvi lea dorjon gulaskuddannotáhta. Sámediggi lea duhtavaš go guolásteddjiidsearvvis eai leat mearkkašumit earet eará riddoguolástusearrái, mearraluossabivdui ja mearradoalu ovdáneapmái.

3. Guovddáš áššit ja proseassat

3.1 Sámi árvvuid riektivuodđu ja deattuheapmi muddemiid čađaheami oktavuodas.

Guolásteapmi sámi guovlluin lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddái nationála njuolggadusain guhkesáiggi geavaheami birra. Stáhta eiseválddiin lea muhtun muddui muddenjeajolašvuohta guollemáddodagaid vuhtiiválddidettiin daninassii, muhto dat fertede dahkkojuvvot sámiid ávnnaslaš kulturárbbi rámmaid siskkobealde ON riikkaidgaskasaš konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid (SP) artihkkala 27 vuodul, ja daid njuolggadusaid vuodul mat gustojit konsultašuvnnaide ILO konvenšuvnna nr. 169 ja eará. Guolásteddjiin mearrasámi guovlluin lea vuoigatvuohta ávkkástallat resurssaiguin vuodđun ássamii ja erenoamážit vuodđun dasa ahte sealluhit ja doaimmahit mearrasámi kultuvrra. Dat nannejuvvui manjimusat 2016:s Norgga nationála olmmošvuoigatvuođa ásašusa raporttas *Sjøsamenes rett til fisket* (Fáddáraporta 2016).

Árbevirolaš guolásteami vuhtiiváldin ja gos dakkár guolásteapmi lea čađahuvvon, lea guoskevaš doaimbajuid mearrideami oktavuodas. Muddemiid oktavuodas galgá váldit vuhtii historjjálaš guolásteami Norggas, dm. guolásteaddji dábálaš sállášiid, árbevirolaš guolásteami ja bivdovugiid, gos guolásteapmi lea čađahuvvon ja báikegottiid sorjavašvuođa luossabivdui. Ii mearrariekti ge atte ovdamearkka dihtii vuodu dasa ahte guolásteaddjit almmá man ge haga galget dohkkehit čavga gáržžideamiid das ahte bivdit guliid mat guhtot ja vánddardit mearrasámi guovlluin. Mearrariekti váldá vuhtii dan historjjálaš guolásteami mii lea čađahuvvon dáin guovlluin don doloža rájes.

Stáhta eiseválddiin lea sihke álbmotrievtti vuodul (ILO konvenšuvnna 169 art 6 j.e.d) ja nationála rievtti vuodul (šiehtadus konsultašuvdnaprošedryraid birra gaskal Sámedikki ja stáhta eiseválddiid mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnain geassemánus 2005) geatnegasvuohta konsulteret sihke Sámedikkiin ja mearraluossabivdiiguin, sin ovdasteaddji organisašuvnnaid bokte dainna áigumušain ahte juksat ovttamielalašvuođa ovdalgo ođđa muddemat čađahuvvojit. Go mearraluossabivdu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđun lea áitojuvvon, de čavgejuvvojit gáibádušat ovttamielalašvuhtii, ja de gusto maiddái rihkkumeahtun gierdanrádjá dasa guđe muddemiid sáhtá suovvat gč. vuolábealde árvvoštallama SP art 27 birra.

Sámediggi lea lagabui árvvoštallan ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) 27, ja ILO konvenšuvnna nr. 169 (ILO 169) artihkkalaš 15, gč. artihkkala 13, ja 23. Dáid árvvoštallamiid vuodul áigu Sámediggi cealkit daid mearkašumiid birra mearraluossabivdui Davvi-Romssas ja Finnmárrkus.

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra gusto Norgga láchkan, gč. miessemánu 21. b. 1999 mannosáš lága olmmošvuoigatvuođaid nannema birra Norgga rievttis (olmmošvuoigatvuođalága) § 2 nr. 3. Konvenšuvdnamearráduš manná ovdabeallái Norgga lága. Vuostálasvuođaid oktavuodas galgá konvenšuvnna mearráduš mannat eará lágaid mearrádušaid ovdabeallái, gč. olmmošvuoigatvuođalága § 3, SP artihkkala 27.

Konvenšuvdnamearráduš galgá dulkojuvvot oskkáldasain sániid dábálaš mearkašupmái dan oktavuodas go dat leat geavahuvvon, ja mearráduš ulbmila vuodul, gč. 1969 mannosáš Wienkonvenšuvnna soahpamušrievtti artihkkaliid 31-33 ja Rt-2008-1789 teakstaosi 28.

Stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohta čađahit muddemiid vuhtiiválddidettiin vuollásaš riektediliid nu ahte dat sihkkarastet dan ahte resurssat hálddašuvvojit ceavzilit. Dakkár muddemiid oktavuodas čuovvu Biošláddivuođakonvenšuvnna artihkkalis 8j ahte ođđaáiggi dutkan ja árbediehtu leat ovtadássásaš máhttovuođut sihke deattu ja guoskevašvuođa dáfus.

Stáhta doaibmanvejolašvuohta muddemiid oktavuodas čatnasa maiddáid daidda geatnegasvuođaide maid stáhta ferte vuhtiiváldit SP artihkkala 27 vuodul, gč. Olmmošvuoigatvuođalávdegotti 2009 mearrádusas *Poma Poma-áššis*. Hålogalánda lágamánnerievtti duomus 17.03.2017 mii guoskkai muddemiid boazolohkomearrideami oktavuodas, lea riekti manŋágo lea guorahallan SP artihkkala 27, bidjan stuorra deattu olmmošvuoigatvuođalávdegotti geavadii ja bidjan láidestusaid maid Sámedikki oainnu mielde maiddáid ferte bidjat vuodđun sámi árbevirolaš guolásteami muddemiidda sihke mearas ja jogas.

SP Artihkal 27 lea ávnnaslaš rádján dasa maid stáhta sáhttá dahkat dahje suovvat earáid dahkat almmá rihkkumis mearrádusa. Rádjá lea rihkkumeahtun dan dáfus ahte jus doaibmabidju vuossu mearkkaša kulturdoaimmaheami vuoigatvuođa biehttaleami, de ii mearkkaš maidege man stuorra doarjaga doaibmabidju oazžu eanetlohkoálbmoga bealis. Mearrádus suodjala sámiid doaimmaheamen iežaset árbevirolaš ealáhusaid, dás maiddáid ođđaáiggi vugiid doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid, ja geavahit guovlluid ja resurssaid mat leat vuodđu dán ealáhusdoaimmaheapmái. Go árvvoštallá rihkku go doaibmabidju artihkkala 27, de ferte váldit vuhtii ovddeš ja eará plánejuvvon doaibmabijuid váikkuhusaid. Viidáseappot ferte go doaibmabidju sáhttá ráddjet dahje vahágahttit kulturdoaimmaheami vaikke vel doaibmabidju iešalddis ii rihko artihkkala 27, deattuhii sámi kulturdoaimmaheami vuhtiiváldima go árvvoštallá doaibmabiju.

SP artihkal 27 lea árvvoštallojuvvo vuđolaččat sihke vuodđolágalasáhus § 108 (Innst.S. nr. 147 (1987-88)), sámelága (Ot.prp. nr. 33 (1986-87), Innst. O.nr. 79 (1986-87)) ja Finnmárolága (Ot.prp. nr. 53 (2002-2003)) meannudeami oktavuodas. Dat lea dagahan ahte sisabahkkensuodjalus artihkkala 27 vuodul ferte atnit dohkkehuvvon ja ásahuvvon njuolggadussan Norgga rievttis.

SP artihkal 27 mearkkaša maiddá geatnegasvuohta čađahit posiitiiva sierradoaibmabijuid go lea dárbu álgoálbmogiid kultursuodjaleapmái. Dát áddejupmi lea maid nannejuvvon jagi 1994 Olmmošvuoigatvuođalávdegotti oppalaš kommentáraid bokte. Áigumuš dakkár posiitiiva sierradoaibmabijui lea váikkuhit duohta ovtadássásašvuođa gaskal unnitlogu ja eanetlogu. Posiitiiva sierradoaibmabijut eai šatta vuostálágaid ovttalágašvuođaprinsihpain dahje vealahangiellusprinsihpain, gč. earret eará SP artihkkala 26. Baicce leat dakkár posiitiiva doaibmabijut mielde seailuheamen osiid sámi kultuvrras mat dál leat áitojuvvon. Norgga ektui addá SP artihkal 27 erenoamáš deattu go Vuodđolága § 108 lea ráhkaduvvon seamma prinsihpaid vuodul. Stáhta ovddasvástádus SP artihkkala 27 vuodul lea boadusovddasvástádus.

Dallego sámi kultuvra muhtun guovlluin lea nu garrasit áitojuvvon ahte juohke sisabahkken, oktan muddemiiguin, sáhtá áitit kultuvrra vuođu, oktan ássamiin ja ealáhusdoaimmahemiin, de lea stáhta geatnegahttojuvvon čadáhít positiiva sierradoaimbajuid mat leat mielde sihkkarastimin ja ovddideamen kultuvra.

ILO 169 artihkkalat 15, gč. artihkkaliid 13 ja 23, suodjalit maiddá sisabahkkemii vuostá ja dohkkehit guolásteami mearkkašumi álgoálbmotkultuvrraid ja ekonomalaš iehčanasvuođa bisuheapmái.

ILO 169 artihkal 15 suodjala sisabahkkemiid vuostá álgoálbmogiid luondduresurssaide. Dán mearrádusa vuosttas cealkka geatnegahte stáhta erenoamážit sihkkarastit sámiid vuoigatvuođa luondduresurssaide iežaset eanaguovlluin. Doaba eanaguovllut artihkkalis 15 lea definerejuvvon lagabui artihkkalis 13 dakkár ollislaš birrasiin dain guovlluin go guoskevaš álbmot eallá dahje maid dat eará láhkai geavaha. Oppalaččat dovddaha ILO 169 artihkal 15 nr. 1 vuosttas dajus dan seamma gáibádusa suodjaleapmái sisabahkkema vuostá mii čuovvu SP artihkkalis 27. Artihkal 23 dohkkehan árbevirolaš guolásteami deatálažžan dasa ahte bisuhit álgoálbmogiid kultuvrra ja ekonomalaš iehčanasvuođa.

Árbediehtu

Sámediggi galgá bargat dan badjelii ahte árbediehtu boahtá oidnosii ja deattuhuvvo go ovdamearkka dihtii Norgga eiseválddit galget dahkat mearrádusaid muddemiid oktavuođas. Sámedikkiin galgá konsulteret go lágat dahje muddemat mat gusket sámi beroštusaide, galget mearriduvvot dahje rievdaduvvot. Dat lea maid duogážin dasa go dál leat mearrádusat luonddušláddivuođalága paragrafas 8 aiddo mearrádusaid máhttovuođu birra mat dadjet ahte eiseválddit galget viidáseappot deattuhit máhtu mii lea vuođđun buolvvaid vásáhusaide luonddu geavaheami bokte ja ovttasdoaimbama bokte luondduin, dás maiddá dakkár sámi geavaheami, ja mii sáhtá váikkuhit luonddušláddivuođa ceavzilis geavaheapmái ja suodjaleapmái.

Luondduvuođđu dán oktavuođas lea guolli ja dat guovllut gos dat vánddarda. Dát leat guovddáš mearrádusat maid eiseválddit leat geatnegahttojuvvo čuovvulit guolásteami rámmaid bokte. Sihke Norgga eiseválddiin, Sámedikkis ja dutkanbirrasiin lea oktasaš ovddasvástádus das ahte bearráigeahččat ahte dát dahkkojuvvo ja ahte sii geain lea árbediehtu besset mielde proseassaide ja lea vejolašvuohta váikkuhit mearrádusaide.

3.2 Riddoguoústuslávdegotti NOU 2008:5 čuovvuleapmi

Sámediggi deattasta ahte sámiin leat vuoigatvuođat guolásteapmái ja vuoigatvuođat ávkkástallat eará mariidna resurssaiguin riddolagas sámi guovlluin. Riddoguoústuslávdegotti barggu (NOU 2008:5), ja konsultašuvnnaid vuođul Sámedikkiin sohpe Sámediggi ja stáhta eiseválddit hoahppodoaimbajuid dan várás ahte buhtadit dan duođaláš dili masa guolásteapmi mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođđun lei gártan ja mii lea boahtán ovdan earret eará Mearraresursalága (§§ 1, 6, 7g), Oassálastinlága § 21 goalmát lađđasis ja Prop. 70L (2011-2012).

Dattetge eai bohtán Sámediggi ja stáhta eiseválddit ovttaoavilii riektivuoduid dulkomis, sihke go guoská álbmotriektái ja dálá vuoigatvuođaide Norgga rievtti vuođul virolašvuođa ja guhkesáiggi geavaheami geažil. Danne lea Sámediggi kritihkalaš dasa go mariidna resurssaid ovddasvástideaddji hálddašaneiseválddit eai leat buorebut čuovvulan sámi vuoigatvuođaid nu mo NOU 2008:5 *Retten til fiske i havet utenfor Finnmark* evttoha ja mii lei vuođđun Stuorradikki mearrádussii go guolástan- ja oassálastinvuoigatvuohta lága bokte mearriduvvui rabasjoavkku várás dorse-, dikso- ja sáidebivdui buohkaide geat ássat sierra guovllus masa gullá olles Finnmárku ja oasis Romssa ja Nordlándda fylkkain, ja leat registrerejuvnon guolástedddjiidlohkui ja eaiggáduššet mearkaregistrerejuvnon fatnasa mii lea oanehat go 11 mehtera, gč. oassálastinlága § 21 njealját lađđasa.

Vaikke vel sohppojuvuvui ge ovttamielalašvuohta guolásteami birra 2012:s, de oaivvilda Sámediggi ahte Stuorradiggi ja ráđđehus 2012:s NOU 2008:5 ja Prop L70 (2011-2012) meannudettiin eai leat ollásit dohkkehan sápmelaččaid guolástanvuoigatvuođaid ja nu eai leat čuovvulan iežaset geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin álbmotrievtti ja nationála rievtti vuođul. Buoremus strategiija dasa ahte joatkit mearrasámi servodagaid ovddideami, lea ahte sihkkarastit sápmelaččaid vuoigatvuođaid guolásteapmái ja ahte dat lea mariidna resurssaid buorre hálddašeapmi. Ollašuhttin dihtii Riddoguolástuslávdegotti evttohusa čielggadusas NOU 2008:5 ferte čielggadit vuoigatvuođaid vai sámi guovlluid álbmoga oktasaš vuoigatvuođavuodđu nannejuvvo. Čuovvulan ja lokten dihtii ášši berrejit mearridaneiseválddit lágidit konferánsa mas Sámediggi, Stuorradiggi ja Ráđđehus ovttas sáhttet váldit ovdan gažaldaga ja ságaškuššat mii lei sivvan dasa go mearrasámi guolásteapmi ii váldojuvvon mielde álgoálbmotvuoigatvuođaide go Stuorradiggi meannudii NOU 2008:5, ja ahte dát ferte njulgejuvvot.

Vuotnaguolástuslávdegoddi nammaduvvui guovvamánu 1. b. 2014 ja lea dan ovtta stáhtaeseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ovttamielalašvuođa čuovvuleapmi mii sohppojuvuvui 2012:s. Lávdegoddi galgá nannet vuotnaguolástusaid hálddašeami ja erenoamážit vuhtiiváldit sámi geavaheami ja dán geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide. Váikkuhanguovllun leat Finnmárku, Romssa ja Nordlándda fylkkat. Sámediggi nammada golbma lahtu guđa lahtus, ovttasráđiid fylkkagielddaiguin.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá árvvoštallat báikkálaš riddoguolásteami dili ja ovdáneami, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái. Dat galgá evttohit ulbmillaš báikkálaččat heivehuvvon doaimbajuid mat sáhttet leat mielde nannemin riddoservodagaid ja sámi báikegottiid. Dat galgá háhkat dieđalaš ja báikkálaš ja árbedieđu daid máddodagaid deatalaš gođđo- ja bajásšaddanguovlluid birra mat bivdojuvvojit riddolagaš guovlluin ja vuonain, ja árvvoštallat guđe muddendoaimbajut, dás maiddái bivdosiid geavaheapmi, mat sihkkarastet ceavzilis ávkástallama ja láchet resurssaid báikkálaš ávkástallamii. Dat galgá maid árvvoštallat gokko galget dat vuotnalinnját biddjojuvvot mat čujuhit gokko eai beasa badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasat bivdit, ja guđe spiehkastagat mat leat ulbmillaččat.

Sámediggi ii háliit ahte badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasat galget oažžut oppalaš sierralobiid bivdit vuotnalinnjaid siskkabealde. Juohke sierralobi galgá vuotnaguolástuslávdegoddi beassat meannudit ja buktit rávvagiid dasa. Guovllut siskkabealde vuotnalinnjaid eai galgga leat suodjalanguovllut, muhto dakkár guovllut mat addet riddo- ja vuotnaálbmogii vuođu báikkálaččat ceavzilis ja gánnáhahti ávkástallamii. Dat sihkkarastá mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Seammás dovddaha Sámediggi balu sáidemáddodaga dili geažil ja oaivvilda ahte nuorat jahkeluohkáid berre buorebut suodjalit. Danne ii galgga addi sierralobi badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasiidda bivdit vuotnalinnjaid siskkabealde.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá maid árvvoštallat jahkasaš dárbbu lassi dorsehivvodahkii rabas joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhtta juogadit nannen dihtii báikkálaš vuotnabivddu, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái ja dán geavaheami mearkkašupmái sámi báikegottiide.

Vuotnaguolástuslávdegotti ásaheami ovdabargguin lei ovttamielalášvuohta gaskal Guolástusdepartemeantta ja Sámedikki das ahte lávdegoddái galggai addojuvvot dakkár ekonomalaš rámma mii dahká vejolažžan čađahit daid bargamušaid mat leat mearriduvvon mandáhtas. Dat ferte sihkkarastit dakko bokte ahte departemeanta juolluda doarvái ruđaid vai Vuotnaguolástuslávdegoddi beassá čađahit mandáhta. Lea erenoamáš deađalaš ahte lávdegoddi beassá bargat ulbmillaččat ja ahte sin doaibma lea oidnosis ja olámuttus.

3.2 Riddoguolástusearri

2012:s juvssai Ráđđehus ja Sámediggi ovttamielalášvuođa das ahte lága bokte nannet vuoigatvuođa dorse-, sáide- ja diksobivdui rabas joavkkus *Sámedikki ealáhusovddidandoarjagiid geográfalaš doaibmaguovllus* (SED-guovlu). Stuorradiggi čuovvulii dán vuoigatvuođa go várrii 3000 tonnasaš lassi dorseeari meannudettiin *Prop. 70 L (2011-2012) Endringar i deltakerloven, havressurslova og finnmarksloven*, mas áigumuš várrejumiin/riddoguolástuseriin lea ahte dat galgá leat mielde nannemin uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu sámi riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoguovlluin.

Dás bidjá Stuorradiggi vuodđun dan ahte riddoguolástusearri várrejuvvui danne vai sámiin ja earáin SED-guovllus galge leat vejolašvuođat ja vuoigatvuođat juksat ekonomalaš vuođu doibmii beroškeahhtá das leat go sii mielde gitta joavkkus vai rabas joavkkus, dahje ležžet go registrerejuvvon A vai B bláđđái guolásteddjiiidlogus.

Riddoguolástuseari várrejupmi bođii 2011:s ja lea dan rájes juogaduvvon SED-guovllu guolásteddjiiide sierra lasseeearrin guolásteddjiiide rabas joavkkus maŋŋágo dábálaš fanasearri lea bivdojuvvon.

Stuorradikki *Prop. 70 L (2011-2012)* meannudeami vuođul 2012:s ásahuvvui maddái Vuotnaguolástuslávdegoddi guovvamánus 2014. Vuotnaguolástuslávdegoddi oaččui máŋga deađalaš ja iešguđetlágan doaimmaid. Okta dain doaimmain mat galget čađahuvvot lea (gč. § 3 čuo. d) ahte árvvoštallat jahkásaš dárbbu dorskelseerrui rabas joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhttá juogadit nu ahte nanne báikkálaš vuotnaguolásteami, erenoamáš deattuhemiin sámi geavaheami ja dan geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide.

Sámediggi ii leat maŋŋá 2011 – vuorddidettiin Vuotnaguolástuslávdegotti meannudeami – bidjan makkárge nana láidestusaid Riddoguolástuseari geavaheapmái. Dat sáhttá leat váikkuhan dasa ahte Riddoguolástusearri ii bivdojuvvon áigodagas 2011 – 2016.

2016:s mearridedje Sámediggi ja Vuotnaguolástuslávdegoddi ahte lasseeearri galggai bajiduvvot, nu ahte earit rabas ja gitta joavkkus galge šaddat ovttađássásažžan SED-guovllus. Dát lassin dasa ahte lasseearreortnet lea šaddan buorebut dovddus, lea dagahan ahte riddoguolástuseari bivdojuvvon hivvodat 2016:s ja 2017:s lea lassánan (geahča tabealla 1).

Gáldu: Norges Råfisklag (* sálaš vahku 39 muttus 2017:s)

Tabealla I Mo riddoguolástusearri lea geavahuvvon áigodagas 2011 – gollgotm. 2017

Jahki	Earri (tonna)	Sálaš (tonna)	Reastearri (tonna)	Reastearri (%)
2011	3000	290	2710	90,30 %
2012	3000	744	2256	75,20 %

2013	3000	171	2829	94,30 %
2014	3000	703	2297	76,60 %
2015	3000	561	2439	81,30 %
2016	3000	2602	398	13,30 %
2017	3000	3492*	-492	-16,40 %

Daid sálašloguid vuodul maid mii diehtit, gárte riddoguołástuseari bivdojuvvon hivvodat 2017:s sullii 3 600 tonna.

Eará sivva dasa ahte riddoguołástuseari bivdu lea lassánan 2017:s, lea go ollu guolásteaddjit háliidit álgit guolásteaddjin ja bivdit rabas joavkkus go earri lea nuvttá. Oaidnit maiddá ahte ollu guolásteaddjit gitta joavkkus vuvdet iežaset vuoigatvuodaid (eriid) ja de joatkit bivdima rabas joavkkus. Sivvan dasa leat ekonomalaš bealit dan geažil go gitta joavkku eriid sáhttá vuovdit stuorra dietnasiin, ja bivdin rabas joavkkus lea nuvttá.

Láhčín dihtii ođđarekrutteremii rabas joavkkus ja seammás eastadit ahte muhtumat vuvdet iežaset olggos gitta joavkkus joatkin dihtii bivddu rabas joavkkus, evttohii Sámediggi 2016:s Guolástusministari ja Guolástusdirektevrii ahte ferte ásahtit uhcimusat 5 jahkásaš karantenaáiggi – daid guolásteddjiid várás geat vuvde iežaset olggos gitta joavkkus ja jotke rabas joavkkus – ovdalگو sii besse bivdit riddoguołástusearis. Sámediggi evttohii maiddá ahte mearriduvvui botkenáigemearri dan oktavuodas. Guolástusministerat ja direktvevra eai dorjon Sámedikki gáibádusa.

Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta lea golggotmánus 2017 sádden gulaskuddamii evttohusa maid Sámedikki ja Ealáhus- ja guolástusdepartemeantta áirasat leat ráhkadan, dainna áigumušain ahte gávdnat dakkár muddenmálle riddoguołástusearrái mii sáhttá doaibmat eanet ulbmillaččat dan ektui ahte nannet uhcimus fatnasiid ealáhusvuodá sámi riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoservodagain. Oanehaččat čilgejuvvon lea evttohus ahte oassi riddoguołástuseari várrejumis (omd. 2 000 tonna) juogaduvvo lasseearrin dábálaš vuogi mielde, ja omd. 1 000 tonna várrejuvvo ja geavahuvvo ovttas 50 proseantasaš earrebonusain go fievrrida válljejuvvon guovlluide. Jus válljejuvvo 50 % earrebonus go gádde válljejuvvon guovlluide, de váikkuhivččii ortnet dasa ahte uhcimusat 2000 tonna dorski gáddejuvvo dáidda guovlluide.

Eará bealli ortnegiin lea oažžut oidnosii ja váldit vuhtii sámi beroštusaid mat čatnasit daidda guolástusaide mat ovdal eai leat bohtán čielgasit ovdan SED-guovllu geavaheamis. Dm. ahte bohteáiggis geavahuvvo báiki ja guovloválddahallan mii ii čatnas SED-namahussii.

3.3 Sallit riddoguołástusearri

Sallitbivddu muddemis 2017:s mearridedje stáhta eiseválddit vuolidit rabas joavkku eari sallitbivddus mealgadit. Seammás bajiduvvojedje earit gitta joavkku guolásteddjiide 100 % (geahčan govus 1).

Govus 1 Eriid rievdan gitta ja rabas joavkkus Norgga giđđagođđi sallit (NGS) áigodagas 2014 – 2017

(fanassturrodat 10 – 10,99 mehtera).

Dienas ja birgenvuođđu sallitbivddus lea áiggiid čađa mearkkašan hui ollu ja leamaš mearrideaddjin kulturbidjamii ja dienasgáldun mearrasámi guovlluid guolásteddiide. Dát guollebivdu lea danne leamaš deatalaš oassi árbevirolaš mearasámi guolástusas.

Ovdalگو sallida – sihke NGS ja báikkálaš sallitmáddodagaid – lokte áibbas Davvi Norgga vuonain 1960 – 70 jagiin, lei dienas sallitbivddus jahkásaš ja buorre mearrasámi guovlluid guollebivdiide. Manjágo bivde buot sallida ja sallitmáddodat jávkka 1970 jagiin, de ásahuvvui mánggajagáš ollesgielddus sallitbivdui. Muhtun jagiid dás ovdal stuorui fas sallitmáddodat. Go guoská báikkálaš sallitmáddodagaide Finnmárkku vuonain, de lea easka dál ahte dat leat dakkár sturrodagas ahte bivdu sáhtta leat vuođđun dietnasii. Dattetge ii earut dálá dutkan NGS sallidii ja báikkálaš máddodagaid, nu ahte sallitbivdun lohkkovuvvo NGS bivdu ja danne fertejit leat earit dán bivddus ovdalگو beassá bivdit sallida sámi guovlluin. Dannego sallitmáddodat vuos bivdojuvvui buot ja dasto čuovvui guhkes (mánega jagi) ollesgielddus bivdui, de mii leat dál dan dilis ahte ferte ođđasis ealáskahttit sihke bivddu ja vuostáiváldinapparáhta sallida várás sámi guovlluin.

Guolástanvuoigatvuohta mii sohppojuvvui gaskal ráđđehusa ja Sámedikki 2012:s, guoskkai dorse-, sáide- ja diksobivdui, ja lea biddjojuvvon rabas jovkui. Muhto Proposišuvnnas 70L (2011-2012) mii lea vuođđun soahpamuššii, boahtá ovdan ahte guolástusvuoigatvuohta guoská buot eará šlájaid mat leat deatalaččat birgejupmái sámi guovlluin, muhto dan ferte mearridit sierra lálkaásahusain (gč. oassálastinlága § 21 goalmát lađđasa manimus dadjosa). Dat deattuhannjuolggadusat mat dás namuhuvvojit, eai leat ráddjejuvvon dušše dorskái, diksui ja sáidái, muhto maiddái eará šlájaid (omd. sallidii). Dat mearkkaša ahte hálddašeapmi maiddái galgá bidjat hui stuorra deattu sámi geavaheami mearkkašupmái sallitbivddu muddema oktavuođas, vaike vel oassálastinlágas ii boađe ovdan ahte lea vuoigatvuohta bivdit sallida.

Johtu sallitbivddus sámi guovlluin lea dán jagi nu uhcci ahte ii sáhte birget dainna, ja hálddašeapmi ferte Mearraresursalága § 7, g) vuođu, *ahte hálddašandoaibmabidju lea mielde sihkkarastimin sámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu*, várret sierra eari sámi guovlluide.

ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna artihkal 27 bidjá stáhtii boadusgeatnegasvuođa gáibádusain sihkkarastit mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Stáhta ferte dán geatnegasvuođa vuođu čađahit daid doaibmabidjui mat dárbbasuvvojit dán vuođu sihkkarastimii. Dat dat mearkkaša várret sierra sallitriddoguolástuseari rabas joavkku guolásteddiide sámi guovlluin (SED-guovllut), nu mo dahkkovuvvui dorsebivddus 2011/2012, ja dakko bokte leat mielde ollašuttimin stáhta geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin, vai jukset dakkár dietnasa bivdusteaset ahte sáhttet birget dainna.

Dálá dilis go sallitearit rabas joavkku guolásteddjiide lea nu uhcci – maiddá sámi guovlluin – lea maid mearkkašupmi mearraresursalága § 11 guđát lađđasa riektivuodus, ja nu maiddá oassálastinlága paragrafas 1a ja mearraresursalága paragrafas 7, olmmošvuoigatvuođalága paragrafain 2 ja 3, gč. SP art. 27.

2016:s evttohii Sámediggi muddenčoahkkimis várre sierra Riddoguolástuseari sallida várás seamma láhkai go dorski várás. Eiseválddit eai čuovvulan Sámedikki evttohusa.

Sámediggi áigu doalahit gáibádusas sallitbivdui 2018:s, ja bidjá vuođđun ahte ođđa lánkaásahusas Norgga giđđagođđi sallitbivdui 2018:s lea munni sierra várrejupmái ollesearis Riddoguolástusearrái sallida várás, seamma láhkai go maŋŋá 2011 leamaš dorski várás. Sámediggi oaidná dan hui deatalažžan ahte mearrasámi guovlluid guolásteddjiid dienas ja birgejupmi dakko bokte sáhtá buoriduvvot ja vejolaččat sihkarastojuvvot boahteáiggis.

3.4 Mearrabiebmoindustriija NOU 2014:16 (Tveterås-lávdegoddi)

Mearrabiebmoindustriijalávdegoddi raporta NOU 2014:16 – Sjømatindustrien lei válmmas juovlamánus 2014. Raporttas bohtet ovdan mánga evttohus main sámi guolásteddjiide ja ássamii leat stuorra negatiiva ja unohas váikkuhusat. Sámediggi oaivvildii ahte sihke evttohusat ja váikkuhusat eai lea doarvái ja doarvái bures čielggaduvvo dan guolástanvuoigatvuođa ektui mii sápmelaččain ja earáin leat geat ássat rittuin. Dasa lassin váilu čielggadus servodatekonomalaš váikkuhusaid birra mearrasámi servodagaide. St.dieđ. (2014-2015) mearrabiebmoindustriija birra ii meannuduvvon Stuorradikkis stuorradiggeáigodagas 2013-2017 nu mo dieđihuvvon.

Guolástusdepartemeanta ii mieđihan Sámediggái vuoigatvuođa konsultašuvdnii stuorradiggedieđáhusa oktavuodas. Sámedikkis lei dušše vejolašvuohta buktit ovdan iežas oainnu Ealáhuslávdegoddái čálalaš árvalushámis.

Sámediggi oaidná dás dárbbaslažžan mearkkašit ahte go čađahuvvojit stuorra, viiddes rievdeami ja ođastusat Norgga guolástuspolitihkkii, de leat vealtameahtun gáibádus Sámedikki bealis ahte Sámedikkis ja sámi beroštusain galgá leat geahččanlohpi ja ahte dat galget beassat leat mielde olles áššeproseassas.

Seamma láhkai galget váikkuhusat sámi beliide čielggaduvvot viidát earenoamážit deattuhettiin mearrasámi diliid. Čujuhit muđui sierra mearrádussii áššis SP 010/15 Sámedikki bivdo- ja hálddašanprinsihpat mariidna ealáhusain, mas gávnnavuvvo ahte dat prinsihpat mat bohtet ovdan guolleuvodnínlagas, oassálastinlágas ja mearraresursalágas, leat vuođđun guolástuspolitihkkii, ja ahte guolástuspolitihkas lea govddit servodatmihttu go dušše buhtes ekonomalaš vuhtiiváldimat. Sámi árvvut galget maid oainnusin dahkkojuvvot, árvoštallojuvvot ja váldojuvvot mielde mearrádusprosessii.

3.5 Mearraluossabivdu

Mearraluossabivddus lea historjjálaččat leamaš stuorra mearkkašupmi kultuvrralaš ja ealáhuslaš heiveheapmái sámi guovlluin, ja dat lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddái nationála njuolggadusain guhkes áiggi geavaheami birra.

Dat gáržžideamit maid eiseválddit leat čađahan mearraluossabivddus eai leat man ge láchkai váldán vuhtii dan ahte gáhttet sámi boares vieru, kultuvrra ja ealáhusa, ja gustojeaddji muddemat ovddastit njuolggaga áitaga mearrasámi kultuvrii, go dat earret eará ráddje dietnasa, vejolašvuođaid dahkat dohkálaš investeremiid ja rekrutteret ealáhussii. Sámediggi oaivvilda ahte eai lea fágalaš duođaštus dálá viiddes ráddjemiid guolástusas, ja mearraluossabivdiid vuoigatvuođat eai fuolahuvvo dálá hálddašanstivrejumi bokte.

Muddendárbbu oktavuođas biologalaš beliid vuođul doarju Sámediggi ahte dat

muddendoaibmabijut mat álggahuvvojit čájehit ovttalágan noađđejuogu mearra- ja johkabivddu

gaskka. Mearraluossabivddus leat 1970-jagiid rájes bivdoáiggit ja bivdosiid válljen muddejuvvon, juoga mii lea dagahan dan ahte mearraluossabivdu lea massán iežas proseantaoasi luossasállašiin (govus 2).

Govus 2: Ollislaš luossasállaša proseanttaid mielde juohku mearas ja jogas áigodagas 1993 – 2013 (SGD logut)

Gozihan dihte stuorát fágalaš govdodaga hálddašeamis, ja dasto ávkkástallan dihte muddengelbbolašvuođain guollenáliid ahtanuššama oktavuođas, háliida Sámediggi ahte luossabivddu hálddašeapmi sirdojuvvo Ealáhus- ja guolástusdepartementii. Dát buvttášii maiddái stuorát ja ollislaš guolástushálddašeami luođu luosa ja luossadihkke- ja gárgidančuolmma gaskka guollebiebmanealáhusas mas NFD:s lea ovddasvástáduš.

Luossahálddašeami sirdin Ealáhus- ja guolástusdepartementii attášii maid nannosat fágalaš muddengelbbolašvuođa, ja eanet ollislaš guolástushálddašeami mearas.

Sámediggi evttoha viidáseappot ahte hálddašeami vuođđodoaibman galgá leat rekrutterema láchčin mearraluossabivdui, nu ahte dán bokte sáhtá ođđasis ealáskahtit ja viidáseappot doalvut kultuvrra ja ealáhusa riddo- ja vuotnaguovlluin Norggas.

Okta stuorámuš hástalusain dál lea dat dilli go riikkaidgaskasaččat gáibiduvvo NASCO bokte ahte mearraluossabivdu galgá gáržžiduvvot Várjjatvuonas, dainna ákkain ahte dat váikkuha luosaide mat gođdet Guoládatnjárgga jogain. Sámedikki oaivila mielde ii gávdno duođaštus dasa ahte gáržžideamit Norgga mearraluossabivddus dagahivčče eanet gođđama dahje lasihivčče luossanáli Ruošša jogain.

Sámediggi lea hui balus go olgoriikka sierraberoštusat (dá luossabivdit Ruoššas) evttohit muddemiid ja doaibmabijuid Norggas, ja dakko bokte bidjet stuorra gáržžidemiid Norgga stáhtalahtuid guollebivdui, nu mo earret eará boahhtá ovdan Várjjatvuonas ja gullevaš

muddenavádagain.

li ge Sámediggi oainne ahte čađahuvvon muddemiin leat leamaš dahje vuhtton makkárge posiitiiva rievdan guollebivddus Ruošša bealde. Dan oktavuođas lea baicce sivva jearrat lea go Ruošša guollebiebman stuorát áittan Ruošša luođulussii go mearraluossabivdu Várjatuonas.

Sámediggi ii sáhte šat dohkkehit gáržžidemiin mearraluossabivddus, mii dagahivččii ahte mearraluossabivdu nogašii deađalaš oassin lotnolasealáhusain ovttas eanadoaluin, guolástemiin ja boazodoaluin, ja eará. Mearraluossabivdu lea deađalaš kultur- ja giellaguoddi, ja ahte luossabivdu dasa lassin lea jahkásaš ja árbevirolaš bivdu mii addá lassedietnasa. Danne evttoha Sámediggi ahte mearraluossabivdu sámi guovlluin baicce galggašii viiddiduvvot vai vuođđoaláhusaid lasseealáhusdientnasa sáhtášii bajidit.

Finnmárkokommišuvdna nanne iežas raporttas fealтта 1 Stierdná ektui, njukčamánu 20. b. 2012 ahte báikegottiid olbmui lea iehčanas mearraluossabivdovuoigatvuohta guhkes áiggi geavahusa vuođul. Adnojuvvo ahte mearraluossabivdovuoigatvuođas lea iehčanas riektivuodđu čujuhettiin Finnmarkkulaš paragrafii 22, ja sámi mearraluossabivdiide gusket dat erenoamáš vuoigatvuođat mat leat ILO-konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái. Dat ahte mearrasámi guovlluin báikkálaš olbmui lea vuoigatvuohta bivdit luosa, lea eahtpitkeahtá duohta.

3.5. Mearradoallu

Mearradoalu ovddideapmi ja hálddašeapmi lea balddihahtti. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 16 (2014-2015) - Forutsigbar og miljømessig bærekraftig vekst i norsk lakse- og ørretoppdrett. Sámediggi lea kritihkalaš dan stuorrumii mii evttohuvvo ealáhusas, ja oaivvilda ahte dat lea áittan luođulussii, birrasii ja eará guolástusaide mearrasámi guovlluin. Sámediggi lea ovdal cealkán ahte biebmanealáhus lea šaddan deađalaš ealáhusan, muhto ovdalgo dát ealáhus šattašii ceavzilis ealáhusan, de ferte biebman dáhpáhuvat gitta rusttegiin gos sáhtá eastadit gárgideami, luossadihki, bázahas- ja fuođarluoitimiid, vai sáhtá vuhtiiváldit birrasa ollu buorebut go dál.

Sámediggi šáloša hui garrasit go Ráđđehus ii mieđit konsultašuvnnaid Sámediggái dakkár gažaldagain mat gusket mearradoalu ovddideapmái ja strategiijabargui, muhto dušše čujuhit Sámedikki konsultašuvnnaide go ođđa dahje viiddiduvvon báikkit galget čielggaduvvot regionála dásis.

Sámedikki prinsihpalaš oaidnu lea ahte Sámediggi galgá konsulterejuvvot dakkár áššiin mat gusket biebmanealáhusa ovddideapmái go dát ealáhus vissásit váikkuha mearrasámiid árgabeaivái, go dat gáržžida areálaid, bivdosajiid, luoitá nuoskkidemiid ja fuođđara, guolit gárgidit, luossadihki mii váikkuha luosa eallimii, dálkasat ja dálkkasgeavaheapmi mii bilida birrasa. Sámedikki mielas Ráđđehus dán áššis iešdáhutus rihkku daid konsultašuvdnaprošedýraid mat lea mearriduvvon miessemánu 1. b. 2005 gonagaslaš resolušuvnnain.

Beroštus šaddadit stáraid riddoavádagas lea stuorrumin. Dát doaimma gáibida stuorra areálaid. Jus galggaš čađahit vejolašvuođadutkamiid stárrašaddadeami oktavuođas mearrasámi guovlluin, dahje ásahtit dakkár doaimma, de lea Sámedikki oaidnu ahte dalle galget maiddá mearrasámi guolástusaide beroštusat ja areáladárbu kártejuvvot ja deattuhuvvot, seamma lánkai go guollebiebmama ásaheami oktavuođas ge. Sámediggi čujuha muđui Sámedikki mearrádussii SP 32/16 *Nu guhká go mis leat eatnamat – Sámediggedieđáhus areálaid ja birrasa birra.*

3.6. Gonagasreabbábivdu

2000:s evttohii Sámediggi ahte son guhte giksašuvvá gonagasreappá geažil guollebivddus, galgá maiddá oazžut vuoigatvuođa bivdit gonagasreappá. Eiseválddit guorrasedje Sámedikki evttohussii. Dat lea dagahan ahte guolásteadđjit reabbáguovlluin maiddá besset bivdit reappá ja oazžut smávva buhtadusa daid givssiid ovddas maid reabbá dagaha.

Manjit áiggis lea sihke bivdu, vuostáiváldin ja vuovdaleapmi reabbásuorggis bohtán buorin

máŋgga mearrasámi servodahkii, erenoamážit Nuorta-Finnmárkkus. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 17 (2014-2015) Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe. Dieđáhusas bisuhuvvo earremuddejuvvon guovllu oarjerádji. Evttohuvo ođđa modealla gonagasreabbábivddu earrejuogadeapmái, mas ii earuhuvvo gaskal rabas ja gitta joavkku earrejuogadeamis, juoga masa Sámediggi guorrasa.

Dattetge oaidná Sámediggi unohassan eiseválddiid evttohusa dienasvuodđun mii biddjojuvo vuodđun dasa man stuorra gonagasreabbáeari juohke guolásteaddji galgá oažžut. Vaikke vel lea ge nanus dat prinsihppa ahte sii geat giksašuvvet eanemusat gonagasreappá geažil, galget beassat bivdit resurssa, de oaivvilda Sámediggi ahte muhtun guovlluin lea reabbágiksi nu stuoressa ahte eará guollebivddu lea váttis čađahit. Dasa lassin leat guovllut gos guolli lea jávkan ja dušše reabbá vel báhcán, ja dakkár guovlluin lea deađalaš ahte maiddá ealáhusdoaimmaheaddji dienasvuodđoealáhusain galgá lohkojuvvot mielde dienasvuodđui.

Dat lea dannego lea deađalaš bisuhit lotnolasealáhusaid deađalaš oassin sámi ealáhusdoaimmaheamis, ja go sii geat ássat lahka mearraresurssaid, galget oažžut ávkki dain. Sámedikki oaidnu lea maid ahte ráđđehus lea bidjan dienasrájá olleearrái menddo bajás. Sámediggi lea vuostá 6 mehtera vuolimus fanasrádján, ja doalaha dan oainnu ahte vuollel 15 mehter guhkkosaš fatnasat / fatnasat maid suvdinnákca lea uhcit go 15 tonna, fertejit heivet dasa ahte beassat bivdit gonagasreappá.

Jagi 2018 gulaskuddamis gonagasreabbábivddu birra evttohui Guolástusdirektevra bajidit dienasgáibádusa eará šlájaid bivddus 200 000 ru rádjai 1/1 earis, 50 000 ru rádjai ½ earis, 25 000 – 49 000 ru rádjai ¼ earis ja sii geain lea vuollel 24 999 ru ožžot 1/10 eari.

Lea stuorra erohus doaimmahámis ja dietnasis gaskal 6 mehtera guhkkosaš fatnasa ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa, ja danne ii sáhte orrut rehálaš ja riehta bidjat ovttá ja seamma gáibádusa buot fatnasiidda mat leat guhkit go 6 mehtera ja oanehat go 15 mehtera. Olmmoš gii doaimmaha lotnolasealáhusa ja bivdá fatnasiin mii lea 6 mehtera guhki, ii várra juvssa 200 000 ruvdnosaš dietnasa iežas bivddus, muhto 14,99 mehtera guhkkosaš fanas sáhtá bivdit 200 000 ru ovddas ovttá dahje guovtti bivdomátkkis.

Danne evttoha Sámediggi ahte sin várás geat doaimmahit vuodđoealáhusaid ja bivdet vuollel 10,67 mehtera guhkkosaš fatnasiin, galgá dat dienasvuodđui mii biddjojuvo vuodđun gonagasreabbábivdui maiddá sisttisdoallat dietnasa eará vuodđoealáhusdoaimmain. Sámediggi evttoha lassin ahte dienasgáibádus (omd. 200 000 ru) ferte gehččojuvvot proseantta vuodul fatnasa earrevuoddu oktavuodas, vai dienasgáibádus sáhtá proseantta vuodul buohtastahttojuvvot gaskal stuorra ja uhca fatnasa. Dat mearkaša ahte jus fatnasis lea dakkár earrevuodđui mii ovddastat 4 miljon ruvdnosaš dienasvejolašvuoda, de dahká 200 000 dienasgáibádus 5 %. Dán ovdamearka mielde oččošii dakkár fanas mas lea earrevuodđui mii addá 100 000 ruvdnosaš dienasvejolašvuoda 5 % dienasgáibádusa mii addá 5 000 ruvdnosaš dienasgáibádusa beassat bivdit olles (1/1) eari.

3.7 Mariidna ealáhusat – váikkuhangaskaoamit

Bisuhan ja nannen dihte ceavzilis guolástusbirrasiid sámi riddo- ja vuotnaservodagain, láve Sámediggi várret váikkuhangaskaomiid jahkásaš bušehtaid bokte mariidnaealáhusaide. Sámediggi sáhtá addit doarjaga doaimmabijuide mat buoridit vuostáiváldindili, buvttavuođideami ja varas guliid viidásat nállašuhhtima geográfalaš doaimmabuovllus. Buoridan dihte rekrutterema guolástusealáhusii addojuvvo maiddá doarjja fatnasiid vuosttaš gearddi oastimii ja reaiduid ja dávviriid oastimii.

Váikkuhangaskaoamit orrot bures heivehuvvon báikkálaš guolástusealáhusa ruhtadandárui doaimmabuovllus, mii oidno das go leat hui ollu ohccit. Ulbmillaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte geahččala Sámediggi buoridit ekonomalaš rámmaeavttuid fatnasiid ođasmahtimii, vuostáiváldima bisuheapmái báikkálaš guollebuktimiid varas ja ođđa olbmuid

rekrutteremii guolástussii. Váikkuhangaskaomiid geavaheapmi mariidna ealáhusaide bohtá ovdan tabeallas II.

Tabealla II. Sámedikki váikkuhangaskaomit mariidna ealáhusaide áigodagas 2014 - 2016

	2014		2015		2016	2016
	Fanaslohku	Doarjja	Fanaslohku	Doarjja	Fanaslohku	Doarjja
Gitta joavku	16	1 925 000	0		0	0
Rabas joavku	14	1 864 000	19	4 351 000	19	4 419 000
Gádderusttegat			8	1 242 000	12	2 779 000

Tabeallas oidno ahte 2015:s ii leat juolluduvvon doarjja fatnasiidda gitta joavkkus. Dása sivvan lea 2015 bušeahtamearrádus ahte juolluduvvo doarjja dušše ohcciide geat vuosttaš gearddi ostet bivdofatnasa. Sii geat ásahit guolástusealáhusas iežas fatnasiin álggahit dábálaččat bivdoeriin rabas joavkkus (ovddeš joavku 2).

Sámediggi lea ovdal moitojuvvon dannego ovttadássásašvuohta gaskal nissoniid ja albmáid ii leat mielde Sámedikki guolástuspolitihkas, nu mo maid lea dilli gustovaš nationála guolástuspolitihkas. Sámedikki váikkuhangaskaomiid ovdalis evalueremat leat čájehan ahte nissonat leat vádjitovddastuvvon váikkuhangaskaomiid oktavuodas mariidna ealáhusaide, vaikke vel nissonat áiggi čađa lea leamaš vuoruhuvvon ulbmiljoavku. Guolástusealáhusas leat árbevirolaččat leamaš eanaš albmát, sihke sámi guovlluin ja muđui. Danne lea Sámediggái deatalaš deattuhit ángiruššama báikegottiiguin politihkkaovddideamis mearrasámi guovlluin. Nu sáhtá olahit nissoniid ulbmiljoavkun, ja leat mielde dahkamin báikegottiid geasuheaddjin nissoniidda. Sámediggi berre maidái árvvoštallat doarju nissoniid organiserema guolástusealáhusas, vai dat nissonat mat duođai leat árrjalaš bivdit guldaluvvojit mudden-, infrastruktuva- ja váikkuhangaskaopmeagažaldagain. Maŋimus áiggiid mediaáššit čájehit ahte dat nissonat mat bivdet, fertejit dustet ollu ovdagáttuid iežaset sohkabeali geažil.

4. Rievdamat mearrasámi servodagain

Sámi ássanguovllus leat stuorra demográfalaš hástalusat. Go árvvoštallá Davvi-Norgga veahkadatstruktuvrra ovdáneami, de lassána olmmošlohku dušše stuorát gávpoggiin ja báikegottiin fas njiedjá olmmošlohku. SED-guovlu dahká sullii 50 % Norgga viidodagas davábealde Sáltoduoddara, muhto das lea dušše 10 % seamma guovllu álbmogis. SED-guovllus lea olmmošlohku njiedjan 16 % maŋimus 20 jagis ja gaskamearálaš ahki gielddain lea sakka gorgŋon, seamma láchkai go eará báikegotteguovlluin. Mánáid ja nuoraid lohku lea njiedjan sakka, erenoamážit 0-9 jahkásaš mánát maŋimus logijagis. Eanemusat njiedjan lea nuorra rávesolbmuid lohku gaskal 20-39 jagi. Dát ahkejoavku mearkaša erenoamáš ollu boahhteáiggi lassáneapmái. Maŋjá 2010 lea sisafárren buhtadan riegádahttinuolláibáhčaga ja sisriikka fárrenvuolláibáhčaga, ja veahkadatlohku lea bisson viehka dássidit. Váldosivvan olmmošlohkonnjiedjamii ja

boarásmuvvamii SED-gielddain lea go ertfárren leamaš stuorát go sisafárren daid olbmuid gaskkas geat bajásšadde 1970 ja 1980-logus, mii fas lea dagahan riegádahttinvuolláibáhca.

Go guoská barggolašvuhtii áigodagas 20013-2011, de lea bargosajiid lohku njiedjan veaháš sámi guovlluin sihke almmolaš ja priváhta suorggis. Dakkár mariidna ealáhusat go guolásteapmi, guolleindustriija ja biebman lea viehka stuorra suorgi Davvi-Norggas, muhto barggolašvuhta lea njiedjan 11 proseanttain 2003 rájes.

Oarje-Finnmárkku vuonain/rittus lea olmmošlohku njiedjan logijagiáigodagas 2002-2012 ja seammás maiddá barggolašvuhta, ja lea dat SED-guovllu oassi gos njiedjamis lea leamaš stuorámus negatiiva váikkuhus. Áigodagas lea olmmošlohku njiedjan 18 proseanttain, ja barggolašvuhta lea njiedjan 3 proseanttain. Guolástus lea stuorámus priváhta ealáhus, ja lea njiedjan dán áigodagas. Nuorta-Finnmárkku vuonain/rittus lea barggolašvuhta lassánan eanemusat, 6 proseanttain dán áigodagas. Lassáneapmi lea vuosttažettiin leamaš guolástusas. Seammás lea guovllu olmmošlohku njiedjan vuollelaš 9 proseanttain. Davvi-Romssas lea barggolašvuhta njiedjan priváhta suorggis, erenoamážit guolástusas ja eanadoalus. Seammás lea guovllus uhcimus olmmošlohkonnjiedjan dán áigodagas.

Mánnga mearrasámi gielddas lea olmmošlohku lassánan. Sihke Gánjavuikkas, Unjárggas, Áknjoluovttas ja Hápmiris lea olmmošlohku lassánan 2010 rájes 2014 rádjái.

Mearrasámi guovlluid demográfalaš rievdamiid ovddeš analysat čájehit ahte eanet nissonat go albmát fárrerit gávpogiidda ja bisánit dohko. Dat váikkuha mánnga mearrasámi gilážiid álbmoga sohkačoahkkádussii, vejolašvuhtii guoimmi gávdnat, ja riegádusloguid rievdamii ja ahkečoahkkádussii áiggi badjel. Doaibmabijuin, maid áigumuš lea nannet ássanmiela mearrasámi guovlluide, galggašedje nissonat leat earenoamáš olahusjoavkun.

5. Ealáhusovddideami stáhtus mearrasámi guovlluin

Sámi guovlluin lea rašis ealáhuseallin, ja priváhta suorggis leat smávva fitnodagat uhccán bargiiguin. SED-gielddain lea eanaš mihtilmas báikegoteealáhusstruktuvra, mas mariidna ealáhusat, boazodoallu ja eanadoallu ain leat deatalaččat. Vaikke vel dát ealáhusat lea áiggi mielde uhcon, de dat leat barggolašvuoda ja bargosajiid dáfus mealgat nannoseappot go muđui riikkas ja riikkaoasis. Norut Alta lea guorahallamis proševtta Kunnskapsinnhenting – verdiskaping i nord oktavuodas 2013:s čujuhan dasa ahte uhccán lassáneapmi vurdojuvvo guolástusas ja bivddus ja guolleindustriijas, go vel bajimus einnostusain ge ealáhusa várás.

Guolástusas oktan bivdduin, mearradoaluin ja guolleindustriijain lea oktiibuot 7,9 % barggolašvuodas dahje badjelaš 1500 olbmo SED-gielddain. Ealáhus lea mealgat uhcit go riikkaoasi eará báikegotegeielddain, muhto mearradoalus lea stuorát barggolašvuodoassi SED-guovllus. Oktiibuot lea dat oassi mas guolástus lea nannoseamos SED-gielddain, njiedjan 18 % 2003 rájes 2014 rádjái. Seammás lea barggolašvuhta guolástusas njiedjan uhcit SED-guovllus go eará geográfalaš guovlluin.

Guolástusain leat eanaš smávva fatnasat vuollel 11 mehtera, daid oassi lea olles 87 % bivdofatnasiin. 10-jagi áigodagas 2002-2012 lea fatnasiid lohku njiedjan garrasit ja oppalaččat lea struktuvra rievdan.

Tabella III: 2. tabella. Dás oaidnit man ollu fatnasat leat mearkaregistaris 2015:s, ja man ollu dain leat vuollel 11 mehtera fylkkaid mielde ja SED-guovllus

		Fatnasiid lohku mearkaregistaris	Fatnasiid lohku mat leat vuollel 11 mehtera		
Finnmárku	Olles fylka	924	85 %		
	SED-guovlu	632	89 %		
	Romssa fylka	Olles fylka	837	81 %	
		SED-guovlu	552	83 %	
		Nordlánda	Olles fylka	1580	76 %
			SED-guovlu	25	80 %

Gáldu: Guolástusdirektoráhta, Birggon

SED-guovllus lea fanaslohku njiedjan oktiibuot 43 %. SED-gielddain lea veaháš earálágan fanasstruktuvra go riikkaoasi eará báikegottedielddain. Muhto fatnasiid bivdonákca lea sullii rievddakeahhtá vaikke vel daid fatnasiid lohku mat bivdet eriid, lea njiedjan.

“Gonagasreabbáguovllus” Nuorta-Finnmárkkku vuotnagiellidain lea lassánan daid fatnasiid lohku mat leat guhkit go 11 mehtera maŋŋá 2008, sihke go guoská bivdiid lohku ja sálašárvui sihke reappá ja dorsi oktavuodas.

Oppalaččat Norggas lea guolásteddjiid ja fatnasiid lohku njiedjan, muhto muhtun guovlluin čájehit logut badjáneami. Go guoská guolásteddjiid lohku Finnmarkkus, de lea guolásteapmi lassánan ealáhussan ja guolásteddjiid lohku lea gorgŋon áigodagas gaskal 2008 ja 2016. Muhtun ovdamearkkat (Gáldu: Guolástusdirektoráhta):

- Gáŋgaviikka gielda: 50 rájes 102 rádjai
- Deanu gielda: 30 rájes 51 rádjai
- Davvesiidu gielda: 48 rájes 107 rádjai
- Unjárgga gielda: 15 rájes 31 rádjai

Ovdáneapmi Nuorta-Finnmárkkus čájeha ahte vuotnaguolástus ain sáhtá leat buorre ja geasuheadji ja eallinnávccalaš ealáhus jus láchčojuvvo dasa.

Mearradoallu

Mearradoalloealáhus lea sajis mearrasámi guovllus ja buvttada buktagiid maid máilmmimárkan jearaha. Lea čielggas ahte sihke buvttadeamis ja barggolašvuodas leat stuorrunvejolašvuodát. 101 luossa- ja dápmotlokalitehta oktiibuot 392 lokalitehtas davvin leat SED-guovllus. Oktiibuot lea 141 borramušguollelobi ja 7 luossa- ja dápmotgilvaguollelobi addojuvvon. Mearradoalus barge 19 % dain geat barge olles guolástanealáhusas SED-guovllus 2012:s. Storra máilmmiviidosaš aktevrrat doibmet eanaš dán suorggis.

6. Hástalusat

6.1. Ođđa šlájat

Dađistaga levvet davás guvlui šlájat mat eai báijo leat ge leamaš riddolagaš guovlluin. Dat mearkkaša earret eará ahte makrealla lea leavvan davvelebbui ja nuortalebbui, mii mearkkaša stuora hástalusá báikkálaš guollenáliide, nu go riddodorskái ja šákšii. Lihká leat dálkkádatrivevdamat oassin sivas, ja danne lea makreallabivdui oassálastin deatálaš. Go guoská šákša-, sallit-, sáide-, dikso- ja riddodorskemáddodahkii, de dát leat guollešlájat earenoamáš dehálaččat vuotna- ja riddoguolásteapmái ja maid danne ferte hálddašit várrugasat go máddodatovdáneapmi ja guhkitáiggeperspektiiva dan dagaha dárbbášlažžan.

Sámediggi lea ovdal evttohan ahte riddo- ja vuotnabivdit galge vuoruhuvvot sierra makrealleriiguin nu ahte sii sáhttet oassálastit dakkár bivdui mii čađahuvvo mearrasámi guovlluin.

Muohtareabbá maid boahotá eanet ja eanet. Dát reabbá lea guhkkeleappos ábis, ii ge dábálaččat bahkke vuonaide ja riddoguovlluide nu go gonagasreabbá dahká. Ruošša dutkit oaiivildit ahte muohtareabbámáddodat lea loge gearddi stuorit go gonagasreabbámáddodat, ja sáhtta áiggi vuollái šaddat dehálaš dienasvuodđun áhpefnasiidda. Vuostáiváldinrusttegiid ja infrastruktuvrá heivehemiin mat dál leat gonagasreappá várás, sáhttet maid geavahuvvot muohtareappáid várás, ja dán bokte dahkat ođđa bargosajiid ja sihkkarastit daid.

6.2. Mearraareálat mat leat olámuttus riddo- ja vuotnaguovlluin

Dárbu lanjaide ja vuogas areálaide lea muhtun diliin šaddan vuostálasvuhtii eará doalloberoštusaiguin. Sámediggi lea kritihkalaš dakkár mearradoalu stuorrumii mii ii leat ceavzil ii ge váldde vuhtii báikkálaš beroštumiid. Sámediggi lea čujuhan dan vára ahte eaiggátvuodát čohkkejuvvojit eanet ja eanet ealáhusas. Sámediggi háliida nannaset regionála čatnaseami eaiggátvuodain. Danne lea Sámediggi vuostaldan dan lánkaásahusevttohusa ahte eaiggátvuodagáržžideapmi sihkkovuvvo.

Dálá báhtaranválttisvuodaid ja dihkiiid geažil biebmenealáhusas, go dát hástalusat eai leat dohkálaččat čovdojuvvon, de lea Sámediggi čájehan vuostehágu buvttahivvodaga lasiheapmái ealáhusas. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid stuorradiggedieđáhussii biebmenealáhusa stuorruma birra, muhto departemeanta lea hilgun dan ja čujuhan dasa ahte sámi beroštusat galget váldojuvvo vuhtii go ođđa dahje viiddiduvvon báikkii čielggaduvvojit. Iešguđet fágaásahusat ja dutkanbirrasat leat huigášan návccalasiheami ja čujuhan dasa ahte báhtaran biebmoguliid oassi jogain lea menddo stuoris ja ahte genehtalaš váikkuhus ollu luossajogaid luoduluossanáliide ii leat dohkálaš. Sámediggi čujuha ovdáneapmái barggus giddejuvvon rusttegiiguin, ja ahte álgaheamit berrešedje vuodđuduvvot dán teknologijii ovdasguvlui.

6.3. Vuostáiváldinstruktuvra mearrasámi guovlluin

Lea stuorra mearkkašupmi das ahte bisuhit dálá báikkálaš vuostáiváldinmálla ja sihkkarastit viidásat doaibmama bisuhan dihtii dálá guolástusdoaimma báikkálaš riddo- ja vuotnaservodagain. Sámi logut mitalit 7 (2014) *čujuha maid dái dasa ahte stuorámu hástalus mearrasámi vuotnaguovlluid ássanvuodá nannema oktavuodas*, lea čovdit vuostáiváldinčuolmmaid, nu ahte smávva guolástusain leat sihkkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuodát iežaset lagasguovllus. Sámediggi lea ovttaoaivilis dáinna analysain ja oaidná hástalusaid álgoávdnasiid lágideami oktavuodas, erenoamážit uhcimus fatnasiidda mat bivdet vuonain ja rittuid lahka. Seammás dárbbášit vuostáiváldit oazžut lágiduvvot álgoávdnasiid oktilaččat, ja vejolašvuodát vurket ealli dorsi livččii mielde dan ollašuttimin. Hástalusat čatnasit ortnegiidda mat sáhttet sihkkarastit vuostáiváldinrusttegiid doaibmaekonomalaš vuodá. Sámediggi áigu čađahit guorahallama oazžun dihtii dieđuid rusttegiid logu, stáhtusa, eaiggátmálla ja doaibmalágideami birra. Dát fas attášii Sámediggerái buori vuodá árvvoštallat strategiijaid ja doaibmajuid sihkkarastin dihtii sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiid vuostáiváldima ja viidásat

ráhkadeami mearrasámi guovlluin. Prošeavttat dego dat mat leat Kløvnesas Unjárggas ja Girenjárggas Álttávuonas leat ovdamearkkat prošeavttain maid Sámediggi vuorruha. Viidáset lea vejolašvuhta sihkkarastit guolleuoastáiváldinrusttega Fálesnuorrái dehálaš vuoruhit sihkkarastin dihte nannema ja ovddideami guolástusas.

Sámediggi oaidná ahte lea stuora dárbu oážžut gova das ja áigu ožžodit analysa mii lea áiggi dáfus riehta sihke rusttegiid loguin, stáhtusis, eaiggátmodeallain ja doaimmahanorganiseremiin. Dát addá fas Sámediggái buori vuođu árvoštallat strategijaid ja doaimmabijuid sihkkarastin dihte vuostáiváldima ja viidásetbuvttadeami sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiin mearrasámi guovlluin.

6.4 Ealli guliid vurken

Eallinaga vurkkodit luođubivdojuvvon guliid/dorskiid mearkaša ahte guolit bivdojuvvojit láđđásit dainna ulbmiliin ahte galget vurkkoduvvot eallinaga merddiin gitta dassážiigo njuvvojit ja vuvdojit. Dorskologu lassáneapmi maid dolvot ealliguolle vurkkodeapmái ja bivdovuđot akvakultuvrii, leat okta mángga doaimmabijuin mat sáhttet čoavdit márkana jearahallama varas kvalitehtabuktagiin miehtá jagi ja buoret hatti. Mearrasámi guovlluin lea earenoamáš dehálaš háhkat eallivurkkodanortnegiid mat leat heivehuvvon sihke smávit fatnasiidda (vuollel 11 mehtera), fitnodagaide ja eará servodatstruktuvrraide, nu ahte maiddái mearrabiebmoeláhus (guolásteaddjit, fitnodagat ja vuovdinapparáhtat) dán rikkis guolleguovlluin ožžot innovatiivvalaš kvalitehtabuorideami vuođđoávdnasiin mat leat heivehuvvon dálá ja boahhteáiggi márkaniin mat mákset buori hatti. Jus galgat olahit mihttomeriid ealli guliid bivdimis ja daid vurkemis, de fertet vuoruhit FoU ealliguollebivddus, fievrreidemis ja vurkemis báikkálaš mariidna resursain mearrasámi guovlluin.

6.5 Heajut fievrriidandoarjja

Fievrriidandoarjja lea dakkár fáddá mii beroštahtá sihke bivdo- ja vuostáiváldinbeali. Váilevaš fievrriidandoarjjaortnegat leat mielde hedjonahttimin bivdobeali báikkálaš gáddenvejolašvuođaid, erenoamážit uhcimus fatnasiid. Dát ortnet leat hedjonan manjimus áiggiid. Dat lea buvttihan negatiiva váikkuhusaid vuođđoávdnasilágideapmái uhcimus vuostáiváldinrusttegiidda mat sáddejit vuođđoávdnasiid viidáseappot guovddáš náláštuttinfitnodagaide viidásat ráhkadeapmái. Norges Råfisklagas lei 2016:s 23,27 miljon ruvdnosaš bušeahtha maid hálddaša dán ortnega várás. Go 70 vuostáiváldinrusttegat galget oážžut doarjaga das, de dat lea guhkit áiggi vuollái dohkemeahttun ortnet. Ealáhusa aktevrraid ja Sámedikki mielas lea deatálaš loktet dán ášši fylkkasuohkaniidda ja guolástuseiseválddiide vai oážžut nannaset ortnega boahhteáigái.

6.6. Fanas- ja bivddusovddideapmi addá ođđa vejolašvuođaid

Vuotnalinnját leat biddjojuvvon dan várás ahte galgá leat buoret resursasuodjaleapmi seammás go uhcimus vuotna- ja riddofatnasat galget bivdit almmá stuorra gilvohallama haga. NOU 2008:5 ja Prop. 70L (2011-2012) oktavuodas digaštallojuvvui ahte daid fatnasiid guhkkodatrádjá mat galge beassat bivdit vuotnalinnjái sikkobealde, galggai leat 11 mehtera. Manjit áiggis lea fanasrádján biddjojuvvon 15 mehtera. Vuođđun 15 mehtera rádjái lei dan máhtus ahte 15 mehtera (sullii 50 juolggi) guhkkosaš fatnasiid suvdinnákca lei 15-17 tonna, ja 35 juolggi (10,67 mehtera) guhkkosaš fatnasis fas lei 8 tonna suvdinnákca. Dál leat fatnasat rievdan issorasat ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa suvdinnákca lea 45 – 55 tonna, dan ektui go 11 mehtera guhkkosaš fatnasis várra 30 – 40 tonna suvdinnákca.

Daid áigumušaid vuođul ahte uhcidit dan garra bivddu ja oččodit uhcit gilvohallama guliid alde vuonain, ii gávnna Sámediggi ulbmillažžan dušše geavahit guhkkodatmehtera bivddu muddema oktavuodas vuotnalinnjái sikkobealde. Sámediggi áigu dán ášši loktet eiseválddiide, vai fas uhciduvvo bivdodeaddu dálá vuotnalinnjái sikkobealde.

Ávkástallan dihtii buori láchkai guolleresurssaiguin Finnmárkkus čađaha konsuleantafitnodat Noodt & Reiding Álttás prošeavtta mas lea sáhka reahkaid bivdimis merddiiguin. Reahka lea

báikkálaš mearraresursa mii lea buot Davvi Norgga vuonain. Reahkabivdu merddiiguin heivešii hui bures bivdinvuohkin uhcimus fatnasiidda, nu mo meardebivdu lea gonagasreabbábivddus. Bivdovuohki merddiiguin dagaha maiddá ahte guolli/reahka bivdojuvvo eallinaga ja dan sáhtá eksporteret eallinaga márkaniidda, mii dál lea áibbas vejolaš. Dát bivdovuohki addá maid buori kvalitehta guolis ja nu maidai alla hatti bivdui.

Dorskebivdin merddiiguin lea maid ovddiduvvomin bivdovuohkin. Bohtosat dán rádjai čájehit ahte dát maid lea bivdovuohki mas fidne guliid eallinaga, mii fas addá buori kvalitehta ja hatti. Dorskebivdu merddiiguin heive bures uhcit fatnasiidda mearrasámi guovlluin.

6.7. Vejolašvuohta loktet árvoháhkama mearrasámi guovlluin

Mearrabiebmoeláhus lea Norgga nubbi stuorámus eksportaeláhus. Sámediggi lea mánggii čujuhan dan mearkkašupmái mii Norgga mearrabiebmoindustriija stuorrumis ja árvoháhkamis lea boahtteáigái dakko bokte ahte deattuhit heivehuvvon FoU-prográmmaid, innovašuvnna, resursadutkama, šlájaid vuovdaleami, máddodatmeroštallama nannema, resursadárkkisteami nannema jna. Norsk sjømatråd lea deatalaš dasa ahte lasihit mearrabiebmoeláhusa árvoháhkama eanet vuovdaleami bokte ja loktet máhtolašvuođa Norgga mearrabiepmu birra sisriikkas ja olgoriikkas. Oppalaččat sáhtá dadjat ahte ráđi bargu lea leamaš beaktiil sihke márkanovddideapmái ja diehtujuohkimii Norgga mearrabiepmu birra. Lea deatalaš geavahit ulbmillaš ja doarvái resursaid dasa ahte nannet márkanvejolašvuođaid ja buorebut kártet ostiid dárbbuid mearrabiebmoeláhusa várás, mas luondduvuođot ovdduid sáhtá nannet go čielgaseappot profilere kvalitehta ja nana buvttadifferensierema. Hástalussan lea láhčit eanet árvoháhkamii maiddá mearrasámi guovlluin.

7. Ulbmil

Sámedikki ealáhusdieđáhusas (2011) mearriduvvui čuovvovaš váldomihttomearri Sámedikki bargui ealáhusovddidemiin;

Sámediggi bargá dan badjelii ahte galgá leat nana ja mánggabealat ealáhuseallin mii vuodđuduvvá sámi kultuvrii, lundui ja birrasii ja vuhtii váldá daid, ja lea vuodđun eallinfámolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat

Mañit jagiin lea váldomihttomearri bisuhuvvon Sámedikki jahkásaš bušeahttamearrádusas. Dát váldomihttomearri gusto maiddá mearrasámi servodagaide.

Árbevirolaččat lea luondu leamaš vuodđun sámi ealáhusaide. Sápmealaččat leat viežžan birgejumi ja sisaboardu ávkkástaladettiin meahcceresurssaiguin, guolástemiin, eanadoaluin ja boazodoaluin, mat maid leat addán vuodđoávdnasiid duodjái ja iešguđet viidásat ráhkadan buktagiidda. Sámi álbmot heiveha iežas ja ovdána iežas kultuvrra vuodul. Dávgasis ja hutkás oaidnu rievdamiidda ja ođđajurddašeapmái lea deatalaš árvu sámi ealáhusovdáneamis maiddá dál, ja dáidá erenoamážit leat mearrasámi servodagain gos heiveheapmi lotnolasealáhusaide lea deatalaš sisabohtogáldun.

Lea nana čatnaseapmi gaskal veahkadatovdáneami, barggolašvuođaovdáneami, vuoigatvuodaid ja ekonomalaš ovdáneami. Danne lea vuodđun eallinfámolaš mearrasámi servodagaide ahte árvoháhkan sáhtá lassánit ja dáhpáhuvvat báikkálaččat, ja ahte doaimbajut ja muddemat mat čađahuvojit, váikkuhit gánnáhahtti doaimmaide mearrasámi servodagain.

Sámediggi háliida nana ja mánggabealat mearrasámi servodagaid, gos árvoháhkan dáhpáhuvvá báikkálaččat ja lea vuodđun dássidis ássamii ja ealli mearrasámi kultuvrii.

8. Strategiiat

8.1 Sihkkarastit vuoigatvuođaid guolásteapmái ja ceavzilis hálddašeapmái

Sámiid guolástanvuoigatvuođaid ja mariidnaresurssaid dohkálaš hálddašeami sihkkarastin lea deataleamos strategiija bisuheapmái positiiva ovddideami mearrasámi servodagain. Sámediggi čujuha man deatalaš dat lea ahte nannet vuoigatvuođavuođu ja ahte dakkár vuoigatvuođat čielggaduvvojit mat nannejit oktasaš vuoigatvuođavuođu.

Vuotnaguolástuslávdegoddi lea deatalaš orgána ja Sámediggi áigu bargat viidáseappot dan ovdalii ahte mis lea buorre regionála hálddašeapmi sámi ovddastusain, ja ahte Vuotnaguolástuslávdegotti doaimmaide lea dohkálaš ruhtadeapmi.

Riddoguolástuseari muddenmálla lea geavahuvvon ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguvlui. Jus guovlu boahteáiggis galgá viiddiduvvot, de ferte maiddá riddoguolástuseari lasihuvvot. Sámediggi oaivvilda ahte riddoguolástuseari galgá doaibmat ulbmillaččat dan ektui ahte nannet sámi riddo- ja vuotnaguovlluid ja eará rašis riddoguovlluid uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu, ja dat ferte dahkkojuvvot lága bokte.

Gonagasreabbáivdu lea leamaš geasuheaddjin mearrasámiguovlluid guolástedjiide. Sámediggi áigu joatkit bargat dan ala ahte báikkálaš guolásteaddjit galget beassat searvat gonagasreabbáivdui. Sámediggi áigu maid deattuhit dan ahte sámi guovlluid álbmot oažžu vejolašvuođa searvat luoduguollebivdui ja ávkašuvvat báikkálaš guollesurssaiguin, nu go reahka-, dorse- ja eará šlájaid bivdimii merddiiguin.

Ovddit stuorradiggeáigodagas leat čađahuvvon mánga muddemat gonagasreabbáivddus earret eará fanassturodat- ja doaibmagáibádusaiguin. Lea lunddolaš árvvoštallat mielddisbukte go dat rievdadusat maid stuorradiggedieđáhus Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe (dieđ.st. 17 (2014-2015) dagahedje, maiddá dan ahte dat duođas leat leamaš mielde sihkkarastimin ávnaslaš kulturvuođu mearrasámi kultuvrii stáhta boađusgeatnegasvuođa vuodul nu mo álgoálbmotvuoigatvuođat geatnegahtet vai eai. Dan ferte oažžut čielggasin ovdalgo viidáseappot mudde reabbáivdu.

Sámediggi áigu gozihit ahte ráđdehus ollašuhtá konsultašuvdnageatnegasvuođaid Sámedikki ektui deatalaš áššiin mat gusket mearrasámi guovlluide, dás maiddá árvvoštallat earredili oktillaččat, sihkkarastit ja nannet earrevuođu sihke dorski ja eará šlájaid hárrái.

8.2 Eanet deaddu geasuheapmái ja ássanmillii

Positiiva ovdáneapmi mearrasámi servodagain sorjá maid dain doaimmain mat vuolgahit dakkár geasuheami ja ássanmiela mat dagahit ahte resursaolbmot fárrejit ruovttoluotta báikegottiide. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte ovddiduvvo offensiiva geasuhusstrategiija ovttas gielddaiguin, báikki ealáhuseallimiin ja eará guoskevaš oassálastiiguin.

Telemarksforskning guorahallá jahkásaččat sámi guovlluid ja gieđahallá dan mo báikkit sáhttet šaddat eanet geasuheaddjin sihke fitnodagaide, gallejeddjiide ja ássanbáikin. Guorahallan čujuha dan dárbut ahte gielddat ja regiovnnat barget buot golmma beliiguin šaddat geasuheaddjin ja sáhttit gilvohallat fitnodagaide ja gallejeddjiid alde ja ássanbáikin. Geasuheamis ássanbáikin lea sáhka das ahte oažžut eanebui gildii go eret gielddas. Ollu mearrasámi guovlluin lea leamaš positiiva veahkadatovdáneapmi manimus jagiid, earret eará sisafárrema geažil mii fas lea mielddisbuktán bargoovdáneami daidda servodagaide. Sámediggi áigu čuovvulit Telemarkforskninga guorahallama ja geahčadit lagabui mo Sámediggi sáhtá váikkuhit dasa ahte sámi guovllut šaddet eanet geasuheaddjin. Dan ferte dahkat ovttas guovddáš, fylkkagielddalaš ja gielddalaš eiseválddiiguin, ealáhuseallimiin ja earáiguin vai juksat háliiduvvon beavttu.

Deatalaš strategiija ovddasguvlui lea ángiruššat dakkár doaibmabijuid ruhtademiin, mat vuolgahit gealbobargosajiid ja árvoháhkama hutkás ealáhusain. Sámedikki kulturealáhusprošeakta lea čájehuvvon gokčat stuorra fierpmáduksendárbbu ja

gealbudandárbbu kulturealáhusdoaimmaheddjiid gaskkas. Sámedikki kulturealáhusprográmma Dáhttu lea rekrutteren mánga ealáhushutki ja fitnodaga mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo kulturealáhusprošeakta sáhtá ovddiduvvot viidáseappot lokten dihtii kulturealáhusaid dahje hutkás ealáhusaid ceahki badjelebbui.

8.3 Nannejuvvon ealáhusvuodđu mearrasámi guovlluin

Dárbbášuvvo nannet eanet ealáhusaid mearrasámi guovlluin váikkuhan dihtii posiitiiva ovddideapmái. Mearradoalus lea vejolašvuohta ovddidit buvttadeami ja barggolašvuođa maiddá mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte mearradoallu ovddiduvvo ekologalaččat ceavzilis prinsihpaid vuodul seammás go ealáhus sáhtá váikkuhit eanet árvoháhkamii oktiibuot riddo- ja vuotnaguovlluin. Ealli dorski vurken lea ovdamearkan dakkár suorgái mas lea vejolašvuođat go das lea báikkálaš čatnaseapmi ja dat vuodđuduvvo ceavzilis prinsihpaide.

Ollu mearrasámi guovlluin lea ain eanadoallu deatlaš ealáhussan. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo váikkuhangaskaomiid sáhtá heivehit dán ulbmiljovkui ja erenoamážit árvvoštallat oktasašdoaimbajuid mat váikkuhit dasa ahte eanadoallu bisuhuvvo dán guovlluin. Sámedikki 2017 bušehtas lea okta oassemihhtomeriin ahte “vuoruhit guohtunealáhusa sávzadoalu; investeremat eanadoallovistiid sávzaealáhusas”.

Mátkealáhus ja guolástusturisma leat eará ealáhusat main lea stuorra ovdánanvejolašvuohta. Sámediggi lea mánggaid jagiid dorjon Sámi mátkealáhusprošeavtta ja dorjon guolástusturismma vuodđudeami, aiddo fal dainna ahte váikkuhit sámi guovlluid mátkealáhusfitnodagaid loktemii. Sámediggi ángirušai 2017:s eanet Sámi mátkealáhusain mii dagahii ahte prošeakta ovddiduvvui viidáseappot ja galgá jotkojuvvoat boahtejagiin. Guovssahasvuodot turisma ja báikkálaš beroštusat lea ovdamearkan dasa mo turisma sáhtá addit stuorra doaimma mearrasámi guovlluin.

Ealáhusat lotnolasat fidnuiguin lea leamaš ja šaddá leat deatlaš heiveheapmin mearrasámi guovlluin. Dađistaga go fidno- ja ealáhuseallin lea šaddan eanet mánggabealat, maiddá mearrasámi guovlluin, de leat maid iešguđetlágan ovtastumit lassánan. Dakkár ealáhusaid ovtastumit mat dás leat namuhuvvon, guolástus, eanadoallu, mearradoallu, mátkealáhus ja kulturealáhusat, leat buot dakkár ovtastumiid ovdamearkan mat leat deatlaš ealáhus- ja fidnoheiveheami mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ain atnit čalmmis árbevirolaš ja ođđa ealáhus- ja fidnoovttastumiid ja láchit dasa ahte daid sáhtá ovddidit.

Sámedikki váikkuhangaskaoamit rekrutterema várás guolástusealáhussii leat veahkehan. Lea deatlaš ahte váikkuhangaskaoamit ain geavahuvvojit sihkkarastit rekrutterema dán ealáhussii. Ovtasbargošiehtadusa bokte Innovašuvdna Norggain (IN) áigu Sámediggi bargat dan ala ahte IN váldá stuorát ovddasvástádusa fatnasiid ruhtadeamis, ja eará ealáhusovddidandoaimbajuiin mearrasámi guovlluin.

8.4 Ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideapmi

Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo mariidna ealáhusdoaimma sáhtá ovddiduvvot viidáseappot sihkkarastin dihtii ássama mearrasámi guovlluin

Sámediggi áigu geahčadit lagabui vejolašvuođaid ovddidit sierra sámi innovašuvdnastategiija regionála innovašuvdnamálliid vuodul. Sierra sámi innovašuvdnamálli attášii vejolašvuođaid ovddidit lagat ja eanet ulbmillaš ovtasbarggu gaskal FoU-organisašuvnnaid, ealáhuseallima ja almmolaš ásusaid nu ahte ovddideapmi šattašii nu buorre go vejolaš mearrasámi servodagain. Iešguđetlágan ealáhushutkan lea deatlaš dasa ahte mearrasámi guovlluin ožžot sihke suorggit ja báikegottit rekrutterema ja ovdáneami. Ealáhushutkan fitnodagain, ealáhushutkan ođđaásaheami hámis ja ealáhushutkan nuoraid gaskkas leat buot dakkár strategijat maid Sámediggi áigu čuovvulit, maiddá barggus sierra sámi innovašuvdnamálliin.

Interneahtta, mobiilneahtta ja eará gulahallanvuogadagat leat erenoamáš deatlaš čat go guoská mearrasámi guovlluid oppalaš ovddideapmái. Neahta ja teknologiija geavaheapmi šaddá

boahhteáiggi eaktun máhttovuđot ovddideapmái buot dásiin.

8.5 Sihkkarastit dássidis ja heivehuvvon vuostáiváldindiliid

Sámediggi áigu joatkit sihkkarastit dássidis vuostáiváldima vai smávvil guolásteddiin lea sihkkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuođat iežaset lagašguovllus. Nu mo namuhuvvon ovdalis, de lea vuostáiváldinstruktuvra deatalaš dasa ahte sihkkarastit eanet árvoháhkama mariidna buktagiin mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu joatkit čohkket dieđuid vai sáhtá árvvoštallat strategalaš dárbbuid ođđa ja ođasmahttojuvvon rusttegiidda, ja dieđuid eaiggátmáliid ja doaimbavugiid birra vai sáhtá árvvoštallat iežaskapítalagráda ja vuođu dakkár rusttegiidda ja erenoamážit dakkár rusttegiid almmolaš ruhtadeami.

Sámedikkis lea iežas bušeahta váikkuhangaskaoamit doarjun dihtii láchčojuvvon doaimbajuid mat sáhttet buoridit vuostáiváldindiliid. Evttohuvvo ahte dát váikkuhangaskaoamit jotkojuvvojit. Mii leat maid gulahallamin Ráfisklaget:in ja ealáhusorganisašuvnnaiguin.

Sámediggi áigu bargat dan ala ahte fievrridandoarjjaortnet ruhtaduvvo ođđasis konsultašuvnnaid bokte ráđđehusain ja ahte vuostáiváldinrusttegiid doarjjafoanda oažžu eanet kapitála.

8.6 Čađahit márkanviiddideami biebmobuktagiidda mearrasámi guovlluin

Árktalaš guovlluid báikkálaš biepmus lea ovdánanvejolašvuohta. Danne lea álggahuvvon davvinorgalaš ovttasbargu oktasaš biebmostrategiija ja biebmovásáhusaid várás. Sihke borramuš mariidna ealáhusain, eanadoalus ja boazodoalus galget leat mielde dán gelddolaš ángiruššamis, mii sáhtá leat mielde lasiheamen árvoháhkama mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ovttas guoskevaš aktevrriiguin árvvoštallat vejolašvuođa ásahtit oktasaš regionála mearkagálvvu ja eará earuhanstrategiijaid kvalitehtaovddideami ja buvttaovddideami bokte.

Mearkagálvvuid ovddideapmi deataleamos buvttasurggiin ostiid dárbbuid vuođu ja lágideami ja kvalitehta vuođu ferte leat guovddázis nannejuvvon ja koordinerejuvvon márkanbarggus. Sámediggi áigu geahčadit lagabui dan barggu maid mearrabiebmoealáhus dahká ja árvvoštallat vejolaš sullasaš strategiijaid dan barggus ahte ovddidit gálvvuid ja buktagiid mearrasámi guovlluin stuorát márkaniidda.

Ealáhus- ja kulturlávdegoddi - 008/17

EKL - Mearrádus:

Ealáhus- ja kulturlávdegotti árvalus

Ášši manjduvvo vuosárgii juovlamánu 4. b. 2017 dii. 08.30.

Ealáhus- ja kulturlávdegoddi - 010/17

EKL - Mearrádus:

Álgahus

Sámedikki ealáhus- ja kulturlávdegoddi lea meannudan ášši 55/17 – Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain. Lávdegoddi ovddidii čuovvovaš evttohusa:

Evttohusat:

Evttohus ovddiduvvon Norgga Sámiid Riikasearvvi (NSR) Mathis Nilsen Eira, Nora Marie Bransfjell, Sandra Andersen Eira ja Sandra Márjá West, Norgga Sámiid Riikasearvvi/Sámiálbmot bellodaga (NSR/SÁB) Jovna Vars Smuk, Bargiidbellodaga (BB) Arild Pettersen Inga, Francisca K. Herbst ja Per Mathis Oskal, Johttisápmelaččaid listtu (JOHT) Anders Somby jr. ja Guovddášbellodaga Hans Ole Eira bokte:

Evttohus 1

Evttohus boahdá ollásit ráđi evttohusa sadjái:

Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain

1 Álggahus

Dán strategiija váldoulbmilin lei seailluhit ja ovddidit ceavzilis mearrasámi báikegottiid, ja atnit Sámedikki ealáhuspolitihkka reaidun dása. Fuolahat dihtii mearrasámi ealáhusaid ja kultuvrra áigu Sámediggi bargat dan ala ahte nannet mearrasámiid voigatvuođaid, čađahit positiiva doaibmajuid ovttaš nationála ja regionála eiseválddiiguin, heivehit konkrehta váikkuhangaskaomiid juksan dihtii ulbmila.

Sámediggi ovddidišgođii Sámedikki politihka mearrasámi guovlluid várás 2013:s. Lágiduvvui álggahanseminára; álbmotčoahkkimat; mátki Finnmárku rittus; čoahkkimat gielddaiguin, organisašuvnnaiguin ja guoskevaš ovttaskas oassálastiiguin ja strategiija gulaskuddan.

Stáhta dáruiduhttinpolitihkka čuozaš erenoamáš garrasit mearrasámi guovlluide, ja Sámediggi oaivvilda ahte ferte ásahtit kommišuvnna mii galgá guorahallat ja duođastit dáruiduhttima vai oazžu dohkkehuvvot ahte dáruiduhttin lea čađahuvvon ja ahte das leat duođalaš váikkuhusat ja hástalusat mearrasápmelaččaide ja mearrasámi servodagaide. Sámediggi áigu čuovvulit ášši ja mihttomearrin lea guorahallat ja kárten loahpa loahpalaččat daid váikkuhusat mat dáruiduhttinpolitihkas leat leamaš sámi álbmogii Norgga bealde. Dán barggus galget mearrasámi guovllut deattuhuvvot erenoamážit, ja bargui galget guovddášiseiseválddit bovdejuvvoš searvat árjjalaččat prosessii vai bargu sáhtá mielddisbuktit soabadeami.

Vuolggasadjin dán strategiijai lea ahte Sámediggi, ealáhuspolitihkain ja servodatovdáneami politihkain, oassálastá čoavdit hástalusaid mearrasámi guovlluin. Sámediggi galgá ovttaš našuvnnaš ja regiovnnalaš eiseválddiiguin bidjat johtui positiivvalaš doaimmaid, ja maidá ásahtit konkrehta váikkuhangaskaomiid, vuoi olaha mihttu. Mearrasámi báikegottiid positiivvalaš ovdáneapmi lea sorjavaš das ahte lea ovttaoaiivilvuođat ovttaš bargu Sámedikki ja eará eiseválddiid gaskkas strategiijai mii duddjo ja nanne geasuheadji báikegottiid ja ovddida mearrasámi kulturvuođu.

Positiivvalaš servodatovdáneapmi lea guovddážiš mearrasámi guovlluid ovdáneamis, ja sisttisdoallá hukset buriid báikegottiid gos vejolašvuođat eai ráddjejuvvo sohkašbelliid dahje duogáza dihtii. Álggahanvejolašvuođat ja bargobiras galget leat seamma buorit aktevrraide, beroškeahhtá sohkašbelliin, ja lea dehálaš láchit dili searvadahtti bargoeallimii ja báikegoddái.

Sámediggeráđđi gávnnaš ahte lea dárbaš sierra strategiijaide maid mihtun lea ealáskahttit ja nannet sámi giela ja oahpahusa mearrasámi guovlluin. Dán berre Sámedikki giella- ja oahpahuspolitihkka siskkildit, ja danin dát ii leat oassin dán strategiijas mii deattuha ealáhusovddideami.

Sámediggi bargá gievrras ja mánggabealat fidnoeallima ovddas, mas lea vuodđun ja áimmahušša sámi kultuvrra, luondu ja birraš ja mii ráhkada vuoddu ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit

ássat.

Mearrasámi perspektiivvas lea birasperspektiiva guovddázis, dasa mii guoská vejolaš biologalaš nuoskkideapmái sihke mearraealáhusain, oljosuodjalangearggusvuodas, mearrajohtolagas, vuostálasvuodain mearaareálaid geavaheamis ja nu ain. Daid beliid leat guorahallan ja árvvoštallan Sámedikki areála- ja birasdieđáhusas 2016.

Ealáhusovddideami strategiija mearrasámi servodagaid várás lei gulaskuddamis áigodagas 03.03.2016 gitta 30.05.2016.

Gulaskuddancealkámušat bohte Álttá suohkanis, Norgga guolásteddjiidsearvvis (Norges Fiskarlag), Deanu gielddas, Finnmárkku fylkkamánnis, Davvi álbmogiid guovddázis (DÁG), Deanu bargiidbellodagas, Sámi gealboguovddázis, Davvisiidda gielddas, Einar Storslett, Čienjalluovttas ja Unjárgga gielddas. Gulaskuddancealkámušat čuvvot mielddusin.

2. Ulbmil

Sámedikki ealáhusdieđáhusas (2011) mearriduvvui čuovvovaš váldomihttomearri Sámedikki bargui ealáhusovddideamiin;

Sámediggi bargá dan badjelii ahte galgá leat nana ja mánggabealat ealáhuseallin mii vuodđuduvvá sámi kultuvrii, lundui ja birrasii ja vuhtii váldá daid, ja lea vuodđun eallinfámolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Manjit jagiin lea váldomihttomearri bisuhuvvon Sámedikki jahkásaš bušeahttamearrádusas. Dát váldomihttomearri gusto maiddá mearrasámi servodagaide.

Árbevirolaččat lea luondu leamaš vuodđun sámi ealáhusaide. Sápmelaččat leat viežžan birgejumi ja sisabođu ávkkástaladettiin meahcceresurssaiguin, guolástemiin, eanadoaluin ja boazodoaluin, mat maid leat addán vuodđoávdnasiid duodjái ja iešguđet viidásat ráhkadan buktagiidda. Sámi álbmot heiveha iežas ja ovdána iežas kultuvrra vuodul. Dávgešis ja hutkás oaidnu rievdamiid ja ođđajurddašeapmái lea deatalaš árvu sámi ealáhusovdáneamis maiddá dál, ja dáidá erenoamážit leat mearrasámi servodagain gos heiveheapmi lotnolasealáhusaide lea deatalaš sisaboahotgáldun.

Lea nana čatnaseapmi gaskal veahkadatovdáneami, barggolašvuodaovdáneami, vuoigatvuodaid ja ekonomalaš ovdáneami. Danne lea vuodđun eallinfámolaš mearrasámi servodagaide ahte árvoháhkkan sáhtá lassánit ja dáhpáhuvvat báikkálaččat, ja ahte doaibmabijut ja muddemat mat čađahuvvojit, váikkuhit gánnáhahtti doaimmaide mearrasámi servodagain. Servodatekonomalaš ovdáneapmi, árvoháhkkan ja gánnáheapmi resursaávkástallamis galgá mihtiduvvo eanet bargosajiiguin, ássamiin ja báikkálaš oalgeváikkhusain.

Sámediggi háliida nana ja mánggabealat mearrasámi servodagaid, gos árvoháhkkan dáhpáhuvvá báikkálaččat ja lea vuodđun dássidis ássamii ja ealli mearrasámi kultuvrii.

3 Hástalusat

3.1 Ođđa šlájat

Mearrasámit leat áiggiid čađa bivdán daid šlájaid mat leat leamaš fidnemis sin lagasguovlluin. Go ođđa šlájat bohtet, de fertetit mearrasámi oazžut eriid dáin šlájain. Dađistaga levvet davás guvlui šlájat mat eai báljo leat ge leamaš riddolagaš guovlluin. Dat mearkaša earret eará ahte makrealla lea leavvan davvelebbui ja nuortalebbui, mii mearkaša stuora hástalusa báikkálaš guollenáliide, nu go riddodorskái ja šákšii. Lihká leat dálkkádatrievdamat oassin sivas, ja danne lea makreallabivdui oassálastin deatalaš. Go guoská šákša-, sallit-, sáide-, dikso- ja riddodorskemáddodahkii, de dát leat guollešlájat earenoamáš dehálaččat vuotna- ja riddoguolásteapmái ja maid danne ferte hálddašit várrugasat go máddodatovdáneapmi ja guhkitáiggeperspektiiva dan dagaha dárbbášlažžan. Sámediggi lea ovdal evttohan ahte riddo- ja vuotnabivdit galge vuoruhuvvot sierra makreallaeriiguin nu ahte sii sáhttet oassálastit dakkár bivdui mii čađahuvo mearrasámi guovlluin.

Muohtareabbá maid boahá eanet ja eanet. Dát reabbá lea guhkkeleappos ábis, ii ge dábálaččat bahkke vuonaide ja riddoguovlluide nu go gonagasreabbá dahká. Ruošša dutkit oaivvildit ahte muohtareabbámáddodat lea loge gearddi stuorit go gonagasreabbámáddodat, ja sáhtá áiggi vuollái

šaddat dehálaš dienasvuodđun áhpefatnasiidda. Vuostáiváldinrusttegiid ja infrastruktuurra heiveheamiin mat dál leat gonagasreappá várás, sáhttet maid geavahuvvot muohtareappáid várás, ja dán bokte dahkat ođđa bargosajiid ja sihkkarastit daid.

3.2 Mearraareálat mat leat olámuttus riddo- ja vuotnaguovlluin

Dárbu lanjaide ja vuogas areálaide lea muhtun diliin šaddan vuostálasvuhtii eará doalloberoštusaiguin. Sámediggi lea kritihkalaš dakkár mearradoalu stuorrumii mii ii leat ceavzil ii ge váldde vuhtii báikkálaš beroštumiid. Sámediggi lea čujuhan dan vára ahte eaiggátvuodát čohkkejuvvojit eanet ja eanet ealáhusas. Sámediggi háliida nannoset regionála čatnaseami eaiggátvuodain. Danne lea Sámediggi vuosttaldan dan lálkaásahusevttohusa ahte eaiggátvuodagáržžideapmi sihkkojuvvo.

Dálá báhtaranválttisvuodaid, dihkiiid, luoitimiid ja mikroplástta geažil biebmenealáhusas lea Sámediggi čájehan vuostehágu buvttahivvodaga lasiheapmái ealáhusas. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid stuorradiggedieđáhussii biebmenealáhusa stuorruma birra, muhto departemeanta lea hilgun dan ja čujuhan dasa ahte sámi beroštusat galget váldojuvvot vuhtii go ođđa dahje viiddiduvvon báikkít čielggaduvvojit. Iešguđet fágaásahusat ja dutkanbirrasat leat huigáššan návccalasiheami ja čujuhan dasa ahte báhtaran biebmoguliid oassi jogain lea menddo stuoris ja ahte genehtalaš váikkuhus ollu luossajogaid luoduluossanáliide ii leat dohkálaš. Sámediggi čujuha ovdáneapmái barggus giddejuvvon rusttegiiguin, ja ahte álgaheamit berrešedje vuodđuduvvot dán teknologijii ovddasgavlui.

3.3 Vuostáiváldinstruktuvra mearrasámi guovlluin

Lea stuorra mearkkašupmi das ahte bisuhit dálá báikkálaš vuostáiváldinmálla ja sihkkarastit viidásat doaibmama bisuhan dihtii dálá guolástusdoaimma báikkálaš riddo- ja vuotnaservodagain. Sámi logut mitalit 7 (2014) čujuha maiddá dasa ahte stuorámus hástalus mearrasámi vuotnaguovlluin ássanvuodu nannema oktavuodas, lea čoavdit vuostáiváldinčuolmmaid, nu ahte smávva guolástusain leat sihkkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuodát iežaset lagasguovllus. Sámediggi lea ovttaoavivis dáinna analysain ja oaidná hástalusaid álgoávdnasiid lágideami oktavuodas, erenoamážit uhcimus fatnasiidda mat bivdet vuonain ja rittuid lahka. Seammas dárbašit vuostáiváldit oazžut lágiduvvot álgoávdnasiid oktilaččat, ja vejolašvuodát vurket ealli dorsi livččii mielde dan ollašuttimin. Hástalusat čatnasit ortnegiidda mat sáhttet sihkkarastit vuostáiváldinrusttegiid doaibmaekonomalaš vuodu. Sámediggi áigu čađahit guorahallama oazžun dihtii dieđuid rusttegiid logu, stáhtusa, eaiggátmálla ja doaibmalágideami birra. Dát fas attášii Sámediggerái buori vuodu árvvoštallat strategiijaid ja doaibmabijuid sihkkarastin dihtii sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiid vuostáiváldima ja viidásat ráhkadeami mearrasámi guovlluin. Prošeavttat dego dat mat leat Kløvnesas Unjárggas ja Girenjárggas Álttávuonas leat ovdamearkkat prošeavttain maid Sámediggi vuoruhá. Viidásat lea vejolašvuhta sihkkarastit guolle vuostáiváldinrusttega Fálesnuorrái dehálaš vuoruhit sihkkarastin dihte nannema ja ovddideami guolástusas.

Sámediggi oaidná ahte lea stuora dárbu oazžut gova das ja áigu ožžodit analysa mii lea áiggi dáfus riehta sihke rusttegiid loguin, stáhtusis, eaiggátmodeallain ja doaimmahanorganiseremiin. Dát addá fas Sámediggái buori vuodu árvvoštallat strategiijaid ja doaibmabijuid sihkkarastin dihte vuostáiváldima ja viidásat buvttadeami sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiin mearrasámi guovlluin.

3.4 Ealli guliid vuren

Eallinaga vurrkodit luodubivdojuvvon guliid/dorskiid mearkkaša ahte guolit bivdojuvvojit láđđásit dainna ulbmiliin ahte galget vurrkoduvvot eallinaga merddiin gitta dassážiigo njuvvojit ja vuvdojit. Dorskologu lassáneapmi maid dolvot ealliguolle vurrkodeapmái ja bivdovuđot akvakultuvrii, leat okta mángga doaibmabijuin mat sáhttet čoavdit márkana jearahallama varas kvalitehtabuktagiin miehtá jagi ja buoret hatti. Mearrasámi guovlluin lea earenoamáš dehálaš háhkat eallivurrkodanortnegiid mat leat heivehuvvon sihke smávit fatnasiidda (vuollel 11 mehtera), fitnodagaide ja eará servodatstruktuurraide, nu ahte maiddá mearrabiebmoealáhus (guolásteaddjit, fitnodagat ja vuovdinapparáttat) dán rikkis guolle guovlluin ožžot innovatiivvalaš kvalitehtabuorideami vuoddoávdnasiin mat leat heivehuvvon dálá ja boahteáiggi márkaniin mat mákset buori hatti. Jus galgat olahit mihttomeriid ealli guliid bivdimis ja daid vurrkemis, de ferte vuoruhit FoU ealliguolle bivddus, fievrreamis ja vurrkemis báikkálaš mariidna resurssain mearrasámi guovlluin. Ealli guliid vuren ii galgga bilidit gođdosajiid dahje bivdosajiid.

3.5 Heajut fievrriidandoarjja

Fievrriidandoarjja lea dakkár fáddá mii beroštahtá sihke bivdo- ja vuostáiváldinbeali. Váilevaš

fievrridandoarjjaortnegat leat mielde hedjonahttimin bivdobeali báikkálaš gáddenvejolašvuođaid, erenoamážit uhcimus fatnasiid. Dát ortnet leat hedjonan mañimus áiggiid. Dat lea buvttihan negatiiva váikkuhusaid vuodđoávnnašlágideapmái uhcimus vuostáiváldinrusttegiidda mat sáddejit vuodđoávdnasiid viidáseappot guovddáš náláštuhtinfittodagaide viidásat ráhkadeapmái. Norges Ráfisklagas lei 2016:s 23,27 miljon ruvdnosaš bušeahtha maid hálddaša dán ortnega várás. Go 70 vuostáiváldinrusttegat galget oažžut doarjaga das, de dat lea guhkit áiggi vuollái dohkemeahtun ortnet. Ealáhusa aktevrraid ja Sámedikki mielas lea deatalaš loktet dán ášši fylkkasuohkaniidda ja guolástuseiseválddiide vai oažžut nannoset ortnega boahteáigái.

3.6. Fanas- ja bivddusovddideapmi addá ođđa vejolašvuođaid

Vuotnalinnját leat biddjojuvvon dan várás ahte galgá leat buoret resursasuodjaleapmi seammás go uhcimus vuotna- ja riddofatnasat galget bivdit almmá stuorra gilvohallama haga. NOU 2008:5 ja Prop. 70L (2011-2012) oktavuodas digaštallojuvvui ahte daid fatnasiid guhkkodatrádjá mat galge beassat bivdit vuotnalinnjáiid siskkobealde, galgai leat 11 mehtera. Mañit áiggis lea fanasrádján biddjojuvvon 15 mehtera. Vuodđun 15 mehtera rádjái lei dan máhtus ahte 15 mehtera (sullii 50 juolggi) guhkkosaš fatnasiid suvdinnákca lei 15-17 tonna, ja 35 juolggi (10,67 mehtera) guhkkosaš fatnasis fas lei 8 tonna suvdinnákca. Dál leat fatnasat rievdan issorasat ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa suvdinnákca lea 45 – 55 tonna, dan ektui go 11 mehtera guhkkosaš fatnasis váráa 30 – 40 tonna suvdinnákca.

Daid áigumušaid vuodul ahte uhcidit dan garra bivddu ja oččodit uhcit gilvohallama guliid alde vuonain, ii gávna Sámediggi ulbmillažžan dušše geavahit guhkkodatmehtera bivddu muddema oktavuodas vuotnalinnjáiid siskkobealde. Sámediggi áigu dán ášši loktet eiseválddiide, vai fas uhciduvvo bivdodeaddu dálá vuotnalinnjáiid siskkobealde.

Ávkkástallan dihtii buori láchkai guollesurssaiguin Finnmárkkus čađaha konsuleantafittodat Noodt & Reiding Álttás proševitta mas lea sáhka reahkaid bivdimis merddiiguin. Reahka lea báikkálaš mearraresursa mii lea buot Davvi Norgga vuonain. Reahkabivdu merddiiguin heivešii hui bures bivdinuohkin uhcimus fatnasiidda, nu mo meardebivdu lea gonagasreabbábivddus. Bivdovuohki merddiiguin dagaha maiddá ahte guolli/reahka bivdojuvvo eallinaga ja dan sáhtá eksporteret eallinaga márkaniidda, mii dál lea áibbas vejolaš. Dát bivdovuohki addá maid buori kvalitehta guolis ja nu maidai alla hatti bivdui.

Dorskebivdin merddiiguin lea maid ovddiduvvomin bivdovuohkin. Bohtosat dán rádjai čájehit ahte dát maid lea bivdovuohki mas fidne guliid eallinaga, mii fas addá buori kvalitehta ja hatti. Dorskebivdu merddiiguin heive bures uhcit fatnasiidda mearrasámi guovlluin.

3.7 Vejolašvuohta loktet árvoháhkama mearrasámi guovlluin

Mearrabiebmoealáhus lea Norgga nubbi stuorámus eksportaealáhus. Sámediggi lea mángii čujuhan dan mearkašupmái mii Norgga mearrabiebmoindustriija stuorrumis ja árvoháhkamis lea boahteáigái dakko bokte ahte deattuhit heivehuvvon FoU-prográmmaid, innovašuvvna, resursadutkama, šlájaid vuovdaleami, máddodatmeroštallama nannema, resursadárkkisteami nannema jna. Norsk sjømatråd lea deatalaš dasa ahte lasihit mearrabiebmoealáhusa árvoháhkama eanet vuovdaleami bokte ja loktet máhtolašvuođa Norgga mearrabiepmu birra sisriikkas ja olgoriikkas. Oppalaččat sáhtá dadjat ahte ráđi bargu lea leamaš beaktiil sihke márkanovddideapmái ja diehtujuohkimii Norgga mearrabiepmu birra. Lea deatalaš geavahit ulbmillaš ja doarvái resurssaid dasa ahte nannet márkanvejolašvuođaid ja buorebut kártet ostiid dárbbuid mearrabiebmoealáhusa várás, mas luondduvuđot ovdduid sáhtá nannet go čielgaseappot profilere kvalitehta ja nana buvttadifferensierema. Hástalussan lea láchit eanet árvoháhkamii maiddá mearrasámi guovlluin.

4. Strategiijat

4.1 Sihkkarastit vuoigatvuođaid guolástearpmái ja ceavzilis hálddašeapmái

Sámiid guolástanvuoigatvuođaid ja mariidnaresurssaid dohkálaš hálddašeami sihkkarastin lea deataleamos strategiija bisuheapmái positiiva ovddideami mearrasámi servodagain. Sámediggi čujuha man deatalaš dat lea ahte nannet vuoigatvuođavuoddu ja ahte dakkár vuoigatvuođat čielggaduvvojit mat nannejit oktasaš vuoigatvuođavuoddu. Mearraresurssat gullet searvevuhtii ja daiguin galgá ávkkástallat ekologalaččat ceavzilis vugiin, vai bohtet bargosajit ja árvvut vuodđun nana ássamii rittus ja vuonain.

Vuotnaguolástuslávdegoddi lea deatalaš orgána ja Sámediggi áigu bargat viidáseappot dan ovdalii ahte mis lea buorre regionála hálddašeapmi sámi ovddastusain, ja ahte Vuotnaguolástuslávdegotti doaimmaide lea dohkálaš ruhtadeapmi. Hálddašeamis galgá leat mihttomearrin ovddidit nana máddodagaid ja ávkkástallanvugiid mat addet buoremus guhkesáiggebirgejumi. Luondduressaid ja areálaid galgá hálddašit agibeaiiperspektiivvas vai boahktevaš buolvvat maid besset ávkkástallat searvevuođa resurssaiguin.

Riddoguolástuseari muddenmálla lea geavahuvvon ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguvlui. Jus guovlu boahkteáiggis galgá viiddiduvvot, de ferte maiddái riddoguolástuseari lasihuvvot. Sámediggi oaivvilda ahte riddoguolástuseari galgá doaibmat ulbmillaččat dan ektui ahte nannet sámi riddo- ja vuotnaguovlluid ja eará rašis riddoguovlluid uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu, ja dat ferte dahkkojuvvet lága bokte.

Gonagasreabbábivdu lea leamaš geasuheaddjin mearrasámiguovlluid guolásteddjiide. Sámediggi áigu joatkit bargat dan ala ahte báikkálaš guolásteaddjit galget beassat searvat gonagasreabbábivdui. Sámediggi áigu maid deattuhit dan ahte sámi guovlluid álbmot oažžu vejolašvuođa searvat luođuguollebivdui ja ávkašuvvat báikkálaš guollesurssaiguin, nu go reahka-, dorse- ja eará šlájaid bivdimii merddiiguin.

Ovddit stuorradiggeáigodagas leat čađahuvvon mánga muddemat gonagasreabbábivddus earret eará fanassturdat- ja doaibmagáibádusaiguin. Lea lunddolaš árvvoštallat mielddisbukte go dat rievdadusat maid stuorradiggedieđáhus Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe (dieđ.st. 17 (2014-2015) dagahedje, maiddái dan ahte dat duođas leat leamaš mielde sihkkarastimin ávnnaslaš kulturvuođu mearrasámi kultuvrii stáhta boađusgeatnegasvuođa vuođu nu mo álgoálbmotvuoigatvuođat geatnegahttet vai eai. Dan ferte oažžut čielggasin ovdalگو viidáseappot mudde reabbábivdu.

Sámediggi áigu gozihit ahte ráđđehus ollašuhtá konsultašuvdnageatnegasvuođaid Sámedikki ektui deatalaš áššiin mat gusket mearrasámi guovlluide, dás maiddái árvvoštallat earredili oktilaččat, sihkkarastit ja nannet earrevuođu sihke dorsi ja eará šlájaid hárrái.

Mearraluossabivddus ealáhussan, árbevieruid guoddiin ja identiteahta duddjojeaddjin ferte leat ceavzinvejolašvuotta ja lunddolaš sadji hálddašeamis.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte sihkkarastit vuoigatvuođaid guolásteddjiide ja ceavzilis hálddašeami, lea Sámedikki oaidnu ahte:

- Sámediggi galgá doarjut daid báikkálaš oktasaš berošteddjiid mat sáhttet ovddidit iežaset ášši dan várás ahte nannet vuoigatvuođavuođu dahje kárte mearrasámi guolástusa vuoigatvuođavuođu.
- Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá nannejuvvot ja šaddat gievrras orgánan nu ahte sáhtá čađahit nannejuvvon regionála vuoigatvuođahálddašeami.
- Ráđđehus ferte čuovvulit konsultašuvdnašiehtadusa Sámedikkiin.
- Báikkálaš guolásteaddjit galget beassat bivdit ođđa ja dálá šlájaid iežaset mearraguovlluin.
- Riddoguolástuseari ferte mearriduvvot lágain, ja jus doaibmaguovlu galgá viiddiduvvot, de ferte lasihit earresturrodaga.
- Ferte ásahuvvot Sallitridduguolástuseari.
- Árbediehtu galgá leat guovddážis politihkkahábmemis.

4.2 Eanet deaddu geasuheapmái ja ássanmillii

Resursaávkástallan galgá váikkuhit ássamii rittuin ja vuonain, ja sihkkarastit mearrasámiide guolástanvuoigatvuođa. Positiiva ovdáneapmi mearrasámi servodagain sorjá maid dain doaimmain mat vuolgahit dakkár geasuheami ja ássanmiela mat dagahit ahte resursaolbmot fárrerit ruovttoluotta báikegottiide. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte ovddiduvvo offensiiva geasuhusstrategiija ovtas gielddaiguin, báikki ealáhuseallimiin ja eará guoskevaš oassálastiiguin.

Telemarksforsking guorahallá jahkásaččat sámi guovlluid ja gieđahallá dan mo báikkit sáhttet šaddat eanet geasuheaddjin sihke fitnodagaide, gallejeddjiide ja ássanbáikin. Guorahallan čujuha dan dárbut ahte gielddat ja regiovnnat barget buot golmma beliiguin šaddat geasuheaddjin ja sáhttit gilvvohallat fitnodagaid ja gallejeddjiid alde ja ássanbáikin. Geasuheamis ássanbáikin lea sáhka das ahte oažžut

eanebui gildii go eret gielddas. Ollu mearrasámi guovlluin lea leamaš posiitiiva veahkadatovdáneapmi manimus jagiid, earret eará sisafárrema geažil mii fas lea mielddisbuktán bargoovdáneami daidda servodagaide. Sámediggi áigu čuovvulit Telemarkforskninga guorahallama ja geahčadit lagabui mo Sámediggi sáhtá váikkuhit dasa ahte sámi guovllut šaddet eanet geasuheaddjin. Dan ferte dahkat ovtta guovddáš, fylkkagielddalaš ja gielddalaš eiseválddiiguin, ealáhuseallimiin ja earáiguin vai juksat háliiduvvon beavttu.

Deatalaš strategiija ovddasguvlui lea ángiruššat dakkár doaibmabijuid ruhtademiin, mat vuolggahit gealbobargosajiid ja árvoháhkama hutkás ealáhusain. Sámedikki kulturealáhusprošeakta lea čájehuvvon gokčat stuorra fierpmáduksendárbbu ja gealbudandárbbu kulturealáhusdoaimmaheddjiid gaskkas. Sámedikki kulturealáhusprográmma Dáhttu lea rekrutteren mángga ealáhushutki ja fitnodaga mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo kulturealáhusprošeakta sáhtá ovddiduvvot viidáseappot lokten dihtii kulturealáhusaid dahje hutkás ealáhusaid ceahki badjelebbui.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte bajidit geasuheami ja ássanmiela, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi galgá doarjut guoskevaš ássanmiellaprošeavttaid ovtta gielddaiguin, ealáhuseallimiin ja eará oassálastiiguin.
- Sámediggi galgá ain háhkat máhtu ássanbáikegeasuheami birra sámi gielddain.
- Sámediggi galgá ain oččodit sámi gelbolašvuodábargosajiid ja árvoháhkama hutkás ealáhusain.
- Sámediggi galgá doarjut doaibmabijuid kulturealáhusaid várás ovtta eará guoskevaš oassálastiiguin. Sámi kultuvra ja biebmoeanoamášvuodát sáhttet gullat dán bargui.
- Sámediggi galgá árvvoštallat mo Dáhttu sáhtá ovddidit viidáseappot.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte sámi giella- ja kulturamáhttu galgá leat lunddolaš oassin bálvalusfálaldaga gelbolašvuodávuodá mearrasámi guovlluin.

4.3 Nannejuvvon ealáhusvuodá mearrasámi guovlluin

Dárbašuvvo nannet eanet ealáhusaid mearrasámi guovlluin váikkuhan dihtii posiitiiva ovddideapmái. Mearradoalus lea vejolašvuhta ovddidit buvttadeami ja barggolašvuoda maiddá mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte mearradoallu ovddiduvvo ekologalaččat ceavzilis prinsihpaid vuodul seammás go ealáhus sáhtá váikkuhit eanet árvoháhkamii oktiibuot riddo- ja vuotnaguovlluin. Ealli dorski vurken lea ovdamearkan dakkár suorgái mas lea vejolašvuodát go das lea báikkálaš čatnaseapmi ja dat vuodáduvvo ceavzilis prinsihpaide.

Ollu mearrasámi guovlluin lea ain eanadoallu deatalaš ealáhusain. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo váikkuhangaskaomiid sáhtá heivehit dán ulbmiljovkui ja erenoamážit árvvoštallat oktasašdoaibmabijuid mat váikkuhit dasa ahte eanadoallu bisuhuvvo dán guovlluin. Meahcceguohtun lea deatalaš mearrasámi guovlluid eanadollui.

Mátkealáhus ja guolástusturisma leat eará ealáhusat main lea stuorra ovdánavejolašvuhta. Eaktun dasa lea ahte guolástusturisma heivehuvvo buorebut, dan sivas go lea hástaleaddji ahte ii gozihuvvo dat guollehivvodat mii bivdojuvvo. Sámediggi lea mánggaid jagiid dorjon Sámi mátkealáhusprošeavtta ja dorjon guolástusturisma vuodádeami, aiddo fal dainna ahte váikkuhit sámi guovlluid mátkealáhusfitnodagaid loktemii. Guovssahasvuodát turisma ja báikkálaš beroštusat lea ovdamearkan dasa mo turisma sáhtá addit stuorra doaimma mearrasámi guovlluin. Sámedikki mielas lea deatalaš ahte sápmelaččat ieža ain galget leat njunnošis ovddideamen vásáhusurisma viidáseappot iežamet historjja, kultuvrra ja ássama vuodul.

Ealáhusat lotnolasat fidnuiguin lea leamaš ja šaddá leat deatalaš heiveheapmin mearrasámi guovlluin. Dađistaga go fidno- ja ealáhuseallin lea šaddan eanet mánggabealat, maiddá mearrasámi guovlluin, de leat maid iešguđetlágan ovtastumit lassánan. Dakkár ealáhusaid ovtastumit mat dás leat namuhuvvon, guolástus, eanadoallu, mearradoallu, mátkealáhus ja kulturealáhusat, leat buot dakkár ovtastumiid ovdamearkan mat leat deatalaš ealáhus- ja fidnoheiveheamit mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ain atnit čalmmis árbevirolaš ja ođđa ealáhus- ja fidnovtastumiid ja láchit dasa ahte daid sáhtá ovddidit.

Sámedikki váikkuhangaskaoamit rekrutterema várás guolástusealáhusii leat veahkehan. Lea

deatlaš ahte váikkuhangaskaoamit ain geavahuvvojit sihkkarastit rekrutterema dán ealáhussii. Ovttasbargošiehtadusa bokte Innovašuvdna Norggain (IN) áigu Sámediggi bargat dan ala ahte IN váldá stuorát ovddasvástádusa fatnasiid ruhtadeamis, ja eará ealáhusovddidandoaibmabijuin mearrasámi guovlluin.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte galgá leat nannejuvvon ealáhusvuođđu mearrasámi guovlluin, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi lotnolasealáhusat nannejuvvojit.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte Innovašuvdna Norga váldá stuorát ovddasvástádusa fatnasiid ruhtadeamis, ja eará ealáhusovddidandoaibmabijuin mearrasámi guovlluin.
- Doaibmabijut doaibmavisttiid investerema várás sávzadoalus leat deatalaččat.
- Sámediggi galgá ain árjjalaččat áŋgiruššat ceavzilis sámi mátkeealáhusovddidemiin.
- Turistaguolásteami njuolggadusaid ferte čavget, goziheapmi ferte buoriduvvot.
- Guolástusat fertejit mannat ovdabeallái mearradoalu vuostálasvuođa oktavuodas.
- Lea deatlaš heivehit fatnasiid ođđa šlájaid várás.
- Báikkálaš guolásteaddjit galget ain vuoruhuvvot bajimužžii gonagasreabbáivddus.

4.4 Ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideapmi

Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo mariidna ealáhusdoaibma sáhtá ovddiduvvot viidáseappot sihkkarastin dihtii ássama mearrasámi guovlluin.

Sámediggi áigu geahčadit lagabui vejolašvuođaid ovddidit sierra sámi innovašuvdnastrategiija regionála innovašuvdnamálliid vuođu. Sierra sámi innovašuvdnamálle attášii vejolašvuođaid ovddidit lagat ja eanet ulbmillaš ovttasbarggu gaskal FoU-organisašuvnnaid, ealáhuseallima ja almmolaš ášahusaid nu ahte ovddideapmi šattašii nu buorre go vejolaš mearrasámi servodagain. Iešguđetlágan ealáhushutkan lea deatlaš dasa ahte mearrasámi guovlluin ožžot sihke suorggit ja báikegottit rekrutterema ja ovdáneami. Ealáhushutkan fitnodagain, ealáhushutkan ođđaásaheami hámis ja ealáhushutkan nuoraid gaskkas leat buot dakkár strategiijat maid Sámediggi áigu čuovvulit, maidái bargus sierra sámi innovašuvdnamálliin.

Interneahta, mobiilaneahta ja eará gulahallanvuogádagat leat erenoamáš deatalaččat go guoská mearrasámi guovluid oppalaš ovddideapmái. Neahta ja teknologiija geavaheapmi šaddá boahteáiggi eaktun máhtovuđot ovddideapmái buot dásiin.

Juksan dihtii ulbmila ahte galgá leat ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideapmi, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Ferte bargojuvvot dan ala ahte oažžut sámi innovašuvdnamálle ovttas eará guoskevaš oassálastiiguin.
- Interneahta ja mobiila geavahanvejolašvuođaid mearrasámi guovlluin ferte buoridit.

4.5 Sihkkarastit dássidis ja heivehuvvon vuostáiváldindiliid

Sámediggi áigu joatkit sihkkarastit dássidis vuostáiváldima vai smávvil guolásteddjiin lea sihkkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuođat iežaset lagašguovllus. Nu mo namuhuvvon ovdalis, de lea vuostáiváldinstruktuvra deatlaš dasa ahte sihkkarastit eanet árvoháhkama mariidna buktagiin mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu joatkit čohkket dieđuid vai sáhtá árvvoštallat strategalaš dárbbuid ođđa ja ođasmahttojuvvon rusttegiidda, ja dieđuid eaiggátmálliid ja doaibmavugiid birra vai sáhtá árvvoštallat iežaskapitalagráda ja vuođu dakkár rusttegiidda ja erenoamážit dakkár rusttegiid almmolaš ruhtadeami.

Sámedikkis lea iežas bušeahta váikkuhangaskaoamit doarjun dihtii láchčojuvvon doaibmabijuid mat sáhttet buoridit vuostáiváldindiliid. Evttohuvvo ahte dát váikkuhangaskaoamit jotkojuvvojit. Mii leat maid gulahallamin Ráfisklaget:in ja ealáhusorganisašuvnnaiguin.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte sihkkarastit dássidis ja heivehuvvon vuostáiváldindiliid, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi galgá doarjut ođđa vuostáiváldirusttegiid álgaheami ja dálá

- vuostáiváldinrusttegiid divvuma, ovttas gielddaiguin ja ealáhuseallimiin.
- Sámediggi galgá háhkat dieđuid dárbbu birra ođđa ja ođasmahttojuvvon rusttegiidda.
- Ferte joatkit gulahallama Ráfiskelagain ja ealáhusorganisašuvnnaiguin.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte oažžut ođđasis ruhtaduvvot fievriridandoarjjaortnega konsultašuvnnaid bokte Ráđđehusain.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte vuostáiváldinstlašuvnnaid doarjjafoanda oažžu stuorát kapitála.
- Vuostáiváldidilit berrejit álo heivehuvvot daidda šlájaide mat bivdojuvvojit.

4.6 Čađahit márkanviiddideami biebmobuktagiidda mearrasámi guovlluin Árktalaš guovlluid báikkálaš biepmus lea ovdánanvejolašvuohta. Danne lea álggahuvvon davvinorgalaš ovttasbargu oktasaš biebmostrategiija ja biebmovásáhusaid várás. Sihke borramuš mariidna ealáhusain, eanadoalus ja boazodoalus galget leat mielde dán gelddolaš ángiruššamis, mii sáhtá leat mielde lasiheamen árvoháhkama mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ovttas guoskevaš aktevrraiguin árvvoštallat vejolašvuođa ásahtit oktasaš regionála mearkagálvvu ja eará earuhanstrategiijaid kvalitehtaovddideami ja buvttaovddideami bokte.

Mearkagálvvuid ovddideapmi deataleamos buvttasurggiin ostiid dárbbuid vuodul ja lágideami ja kvalitehta vuodul ferte leat guovddášis nannejuvvon ja koordinerejuvvon márkanbarggus. Sámediggi áigu geahčadit lagabui dan barggu maid mearrabiebmoealáhus dahká ja árvvoštallat vejolaš sullasaš strategiijaid dan barggus ahte ovddidit gálvvuid ja buktagiid mearrasámi guovlluin stuorát márkanviiddideami.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte čađahuvvo márkanlokten mearrasámi guovlluid biebmobuktagiid várás, oavvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi áigu ovttas guoskevaš aktevrraiguin árvvoštallat vejolašvuođa ásahtit oktasaš regionála mearkagálvvu ja eará earuhanstrategiijaid kvalitehtaovddideami ja buvttaovddideami bokte.
- Sámediggi galgá árvvoštallat strategiijaid dasa ahte ovddidit gálvvuid ja buktagiid mearrasámi guovlluin. 5 Guovddáš áššit ja proseassat

5 Guovddáš áššit ja proseassat

5.1 Sámi árvvuid riektovuoddu ja deattuheapmi muddemiid čađaheami oktavuodas

Guolásteapmi sámi guovlluin lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddái nationála njuolggadusain guhkesáiggi geavaheami birra. Stáhta eiseválddiin lea muhtun muddui muddenvejolašvuohta guollemáddodagaid vuhtiiváldidettiin daninassii, muhto dat ferte dahkkojuvvot sámiid ávnnaslaš kulturárbbi rámmaid siskkobealde ON riikkaidgaskasaš konvenšuvnna vuodul siviila ja politiikkalaš vuogitvuodaid (SP) artiikkala 27 vuodul, ja daid njuolggadusaid vuodul mat gustojit konsultašuvnnaide ILO konvenšuvnna nr. 169 ja eará. Guolásteddjiin mearrasámi guovlluin lea vuogitvuodta ávkkástallat resurssaiguin vuoddu ássamii ja erenoamážit vuoddu dasa ahte seailuhit ja doaimmahit mearrasámi kultuvrra. Dat nannejuvvui manimusat 2016:s Norgga nationála olmmošvuogitvuodta ásahusa raporttas Sjøsamenes rett til fisket (Fáddáraporta 2016).

Árbevirolaš guolásteami vuhtiiváldin ja gos dakkár guolásteapmi lea čađahuvvon, lea guoskevaš doaibmabijuid mearrideami oktavuodas. Muddemiid oktavuodas galgá váldit vuhtii historjjálaš guolásteami Norggas, dm. guolásteaddji dábálaš sállášiid, árbevirolaš guolásteami ja bivdovugiid, gos guolásteapmi lea čađahuvvon ja báikegottiid sorjjavašvuođa luossabivdui. Ii mearrariecti ge atte ovdamearkka dihtii vuodu dasa ahte guolásteaddjit almmá man ge haga galget dohkkehit čavga gáržžidemiid das ahte bivdit guliid mat guhtot ja vánddardit mearrasámi guovlluin. Mearrariecti váldá vuhtii dan historjjálaš guolásteami mii lea čađahuvvon dán guovlluin don doloža rájes.

Stáhta eiseválddiin lea sihke álbmotrievtti vuodul (ILO konvenšuvnna 169 art 6 j.e.d) ja nationála rievtti vuodul (šiehtadus konsultašuvdnaprošedýraid birra gaskal Sámedikki ja stáhta eiseválddiid mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnain geassemánus 2005) geatnegasvuohta konsulteret sihke Sámedikkiin ja mearraluossabivdiiguin, sin ovddasteaddji organisašuvnnaid bokte dainna áigumušain ahte juksat ovttamielalašvuođa ovdalgo ođđa muddemat čađahuvvojit. Go mearraluossabivdu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuoddu lea áitojuvvon, de čavgejuvvojit gáibádusat ovttamielalašvuhtii, ja de gusto maiddái rihkkumeahtun gierdanrádjá dasa guđe muddemiid sáhtá suovvat gč. vuolábealde árvvoštallama SP art 27 birra.

Sámediggi lea lagabui árvvoštallan ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) 27, ja ILO konvenšuvnna nr. 169 (ILO 169) artihkkalaš 15, gč. artihkkala 13, ja 23. Dáid árvvoštallamiid vuođul áigu Sámediggi cealkit daid mearkkašumiid birra mearraluossabivdui Davvi-Romssas ja Finnmárkkus.

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra gusto Norgga lánhan, gč. miessemánu 21. b. 1999 mannosáš lága olmmošvuoigatvuođaid nannema birra Norgga rievttis (olmmošvuoigatvuođalága) § 2 nr. 3. Konvenšuvdnamearrádus manná ovdabeallái Norgga lága. Vuostálasvuođaid oktavuodas galgá konvenšuvnna mearrádus mannat eará lágaid mearrádusaid ovdabeallái, gč. olmmošvuoigatvuođalága § 3, SP artihkkala 27.

Konvenšuvdnamearrádus galgá dulkojuvvot oskkáldasain sániid dábálaš mearkkašupmái dan oktavuodas go dat leat geavahuvvon, ja mearrádusa ulbmila vuođul, gč. 1969 mannosáš Wienkonvenšuvnna soahpamušrievtti artihkkaliid 31-33 ja Rt-2008-1789 teakstaoasi 28.

Stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohta čađahit muddemiid vuhtiiválddettiin vuollásaš riektedilliid nu ahte dat sihkkarastet dan ahte resurssat hálddašuvvojit ceavzilit. Dakkár muddemiid oktavuodas čuovvu Biošládjjivuođakonvenšuvnna artihkkalis 8j ahte ođđaáiggi dutkan ja árbediehtu leat ovtadássásaš máhttovuođut sihke deattu ja guoskevašvuođa dáfus.

Stáhta doaibmanvejolašvuohta muddemiid oktavuodas čatnasa maiddáid daidda geatnegasvuođaide maid stáhta ferte vuhtiiváldit SP artihkkala 27 vuođul, gč. Olmmošvuoigatvuođalávdegotti 2009 mearrádusas Poma Poma-áššis. Hálogalándda lágamánnerievtti duomus 17.03.2017 mii guoskkai muddemiid boazolohkomearrideami oktavuodas, lea riekti manjago lea guorahallan SP artihkkala 27, bidjan stuorra deattu olmmošvuoigatvuođalávdegotti geavadii ja bidjan láidestusaid maid Sámedikki oainnu mielde maiddáid ferte bidjat vuođđun sámi árbevirolaš guolásteami muddemiidda sihke mearas ja jogas.

SP Artihkal 27 lea ávnaslaš rádján dasa maid stáhta sáhtta dahkat dahje suovvat earáid dahkat almmá rihkkumis mearrádusa. Rádjá lea rihkkumeahtun dan dáfus ahte jus doaibmabidju vuos mearkkaša kulturdoaimmaheami vuoigatvuođa biehttleami, de ii mearkkaš maidege man stuorra doarjaga doaibmabidju oázžu eanetlohkoálbmoga bealis. Mearrádus suodjala sámiid doaimmaheamen iežaset árbevirolaš ealáhusaid, das maiddáid ođđaáiggi vugiid doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid, ja geavahit guovlluid ja resurssaid mat leat vuođđu dán ealáhusdoaimmaheapmái. Go árvvoštallá rihkku go doaibmabidju artihkkala 27, de ferte váldit vuhtii ovddeš ja eará plánejuvvon doaibmabijuid váikkuhusaid. Viidáseappot ferte go doaibmabidju sáhtta ráddjet dahje vahágahttit kulturdoaimmaheami vaikke vel doaibmabidju iešalddis ii rihko artihkkala 27, deattuhii sámi kulturdoaimmaheami vuhtiiváldima go árvvoštallá doaibmabiju.

SP artihkal 27 lea árvvoštallojuvvo vuđolaččat sihke vuođđolágalasáhus § 108 (Innst.S. nr. 147 (1987-88)), sámelága (Ot.prp. nr. 33 (1986-87), Inst. O.nr. 79 (1986-87)) ja Finnmárkolága (Ot.prp. nr. 53 (2002-2003)) meannudeami oktavuodas. Dat lea dagahan ahte sisabahkkensuodjalus artihkkala 27 vuođul ferte atnit dohkkehuvvon ja ásuovvon njuolggadussan Norgga rievttis.

SP artihkal 27 mearkkaša maiddáid geatnegasvuohta čađahit positiiva sierradoaibmabijuid go lea dárbu álgoálbmogiid kultursuodjaleapmái. Dát áddejupmi lea maid nannejuvvon jagi 1994 Olmmošvuoigatvuođalávdegotti oppalaš kommentáraid bokte. Áigumuš dakkár positiiva sierradoaibmabijui lea váikkuhit duohta ovtadássásašvuođa gaskal unnitlogu ja eanetlogu. Positiiva sierradoaibmabijut eai šatta vuostálágaid ovttalágašvuođaprinsihpain dahje vealahangiiddusprinsihpain, gč. earret eará SP artihkkala 26. Baicce leat dákkár positiiva doaibmabijut mielde sealluheamen osiid sámi kultuvrras mat dál leat áitojuvvon. Norgga ektui addá SP artihkal 27 erenoamáš deattu go Vuodđolága § 108 lea ráhkaduvvon seamma prinsihpaid vuođul.

Stáhta ovddasvástádus SP artihkkala 27 vuođul lea boađusovddasvástádus. Dallego sámi kultuvra muhtun guovlluin lea nu garrasit áitojuvvon ahte juohke sisabahkken, oktan muddemiiguin, sáhtta áitit kultuvrra vuođu, oktan ássamiin ja ealáhusdoaimmahemiin, de lea stáhta geatnegahttojuvvon čađahit positiiva sierradoaibmabijuid mat leat mielde sihkkarastimin ja ovddideamen kultuvra.

ILO 169 artihkkalat 15, gč. artihkkaliid 13 ja 23, suodjalit maiddáid sisabahkemii vuostá ja dohkkehit

guolásteami mearkkašumi álgoálbmotkultuvrraid ja ekonomalaš iehčanasvuoda bisuheapmái.

ILO 169 artihkal 15 suodjala sisabahkkemiid vuostá álgoálbmogiid luondduresurssaide. Dán mearrádusa vuosttas cealkka geatnegahtte stáhta erenoamážit sihkkarastit sámiid vuoigatvuoda luondduresurssaide iežaset eanaguovlluin. Doaba eanaguovllut artihkkalis 15 lea definerejuvvon lagabui artihkkalis 13 dakkár ollislaš birrasiin dain guovlluin go guoskevaš álbmot eallá dahje maid dat eará láhkai geavaha. Oppalaččat dovddaha ILO 169 artihkal 15 nr. 1 vuosttas dajus dan seamma gáibádusa suodjaleapmái sisabahkkema vuostá mii čuovvu SP artihkkalis 27. Artihkal 23 dohkkehan árbevirolaš guolásteami deatalažžan dasa ahte bisuhit álgoálbmogiid kultuvrra ja ekonomalaš iehčanasvuoda.

5.2 Árbediehtu

Sámediggi galgá bargat dan badjelii ahte árbediehtu boahá oidnosii ja deattuhuvvo go ovdamearkka dihtii Norgga eiseválddit galget dahkat mearrádusaid muddemiid oktavuođas. Sámedikkiin galgá konsulteret go lágat dahje muddemat mat gusket sámi beroštusaide, galget mearriduvvot dahje rievdaduvvot. Dat lea maid duogázin dasa go dál leat mearrádusat luonddušláddivuođalága paragrafas 8 aiddo mearrádusaid máhttuvuođu birra mat dadjet ahte eiseválddit galget viidáseappot deattuhit máhtu mii lea vuođđun buolvvaid vásáhusaide luonddu geavaheami bokte ja ovttasdoaimama bokte luondduin, dás maiddá dakkár sámi geavaheami, ja mii sáhtá váikkuhit luonddušláddivuođa ceavzilis geavaheapmái ja suodjaleapmái.

Luondduvuođđu dán oktavuođas lea guolli ja dat guovllut gos dat vánddarda. Dát leat guovddáš mearrádusat maid eiseválddit leat geatnegahttojuvvo čuovvulit guolásteami rámmaid bokte. Sihke Norgga eiseválddiin, Sámedikkis ja dutkanbirrasiin lea oktasaš ovddasvástádus das ahte bearráigeahččat ahte dát dahkkojuvvo ja ahte sii geain lea árbediehtu besset mielde proseassaide ja lea vejolašvuhta váikkuhit mearrádusaide.

5.3 Riddoguoústuslávdegotti NOU 2008:5 čuovvuleapmi

Sámediggi deattasta ahte sámiiin leat vuoigatvuodát guolásteapmái ja vuoigatvuodát ávkástallat eará mariidna resurssaiguin riddolagas sámi guovlluin. Riddoguoústuslávdegotti barggu (NOU 2008:5), ja konsultašuvnnaid vuođul Sámedikkiin sohpe Sámediggi ja stáhta eiseválddit hoahppodoaimmabijuid dan várás ahte buhtadit dan duođalaš dili masa guolásteapmi mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođđun lei gártan ja mii lea boahán ovdan earret eará Mearraresursalága (§§ 1, 6, 7g), Oassálastinlága § 21 goalmát lađđasis ja Prop. 70L (2011-2012).

Dattetge eai boahán Sámediggi ja stáhta eiseválddit ovttaoavillii riektuvuođuid dulkomis, sihke go guoska álbmotriektái ja dálá vuoigatvuodaide Norgga rievtti vuođul virolašvuoda ja guhkesáiggi geavaheami geažil. Danne lea Sámediggi kritihkalaš dasa go mariidna resurssaid ovddasvástideaddji hálddašaneiseválddit eai leat buorebut čuovvulan sámi vuoigatvuodaid nu mo NOU 2008:5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark evttoha ja mii lei vuođđun Stuorradikki mearrádussii go guolástan- ja oassálastinvuoigatvuoha lága bokte mearriduvvui rabasjoavkku várás dorse-, dikso- ja sáidebivdui buohkaide geat ássat sierra guovllus masa gullá olles Finnmárku ja oasis Romssa ja Nordlándda fylkkain, ja leat registrerejuvvon guolásteddiidlohkui ja eaiggáduššet mearkaregistrerejuvvon fatnasa mii lea oanehat go 11 mehtera, gč. oassálastinlága § 21 njealját lađđasa.

Vaikke vel sohppojuvui ge ovttamielalašvuoha guolásteami birra 2012:s, de oavvilda Sámediggi ahte Stuorradiggi ja ráđđehus 2012:s NOU 2008:5 ja Prop L70 (2011-2012) meannudettiin eai leat ollásit dohkkehan sápmelaččaid guolástanvuoigatvuodaid ja nu eai leat čuovvulan iežaset geatnegasvuodaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin álbmotrievtti ja nátionála rievtti vuođul. Buoremus strategija dasa ahte joatkit mearrasámi servodagaid ovddideami, lea ahte sihkkarastit sápmelaččaid vuoigatvuodaid guolásteapmái ja ahte dat lea mariidna resurssaid buorre hálddašeapmi. Ollašuhttin dihtii Riddoguoústuslávdegotti evttohusa čielggadusas NOU 2008:5 ferte čielggadit vuoigatvuodaid vai sámi guovlluid álbmoga oktasaš vuoigatvuodavuodđu nannejuvvo. Čuovvulan ja lokten dihtii ášši berrejit mearridaneiseválddit lágidit konferánssa mas Sámediggi, Stuorradiggi ja Ráđđehus ovttas sáhttet váldit ovdan gažaldaga ja ságaškuššat mii lei sivvan dasa go mearrasámi guolásteapmi ii váldojuvvon mielde álgoálbmotvuoigatvuodaide go Stuorradiggi meannudii NOU 2008:5, ja ahte dát ferte njulgejuvvo.

Vuotnaguolástuslávdegoddi nammaduvvui guovvamánu 1. b. 2014 ja lea dan ovtta stáhtaeseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ovttamielalašvuoda čuovvuleapmi mii sohppojuvui 2012:s. Lávdegoddi galgá

nannet vuotnaguolástusaid hálddašeami ja erenoamážit vuhtiiváldit sámi geavaheami ja dán geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide. Váikkuhanguovlun leat Finnmarkku, Romssa ja Nordlándda fylkkat. Sámediggi nammada golbma lahtu guđa lahtus, ovttasráđiid fylkkagielddaguin.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá árvvoštallat báikkálaš riddoguolásteami dili ja ovdáneami, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái. Dat galgá evttohit ulbmillaš báikkálaččat heivehuvvon doaimbajuid mat sáhttet leat mielde nannemin riddoservodagaid ja sámi báikegottiid. Dat galgá háhkat dieđalaš ja báikkálaš ja árbedieđu daid máddodagaid deatalaš gođđo- ja bajásšaddanguovlluid birra mat bivdojuvvot riddolagaš guovlluin ja vuonain, ja árvvoštallat guđe muddendoaimbajut, dás maiddái bivdosiid geavaheapmi, mat sihkkarastet ceavzilis ávkkástallama ja láchčēt resurssaid báikkálaš ávkkástallamii. Dat galgá maid árvvoštallat gokko galget dat vuotnalinnját biddjojuvvot mat čujuhit gokko eai beasa badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasat bivdit, ja guđe spiehkastagat mat leat ulbmillaččat.

Guovllut siskkabealde vuotnalinnjaid eai galgga leat suodjalanguovllut, muhto dakkár guovllut mat addet riddo- ja vuotnaálbmogii vuođu báikkálaččat ceavzilis ja gánnáhahti ávkkástallamii. Dat sihkkarastá mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Seammás dovddaha Sámediggi balu sáidemáddodaga dili geažil ja oaivvilda ahte nuorat jahkeluohkáid berre buorebut suodjalit. Danne ii galgga addi sierralobi badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasiidda bivdit vuotnalinnjaid siskkabealde.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá maid árvvoštallat jahkásaš dárbbu lassi dorsehivvodahkii rabas joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhtta juogadit nannen dihtii báikkálaš vuotnabivddu, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái ja dán geavaheami mearkkašupmái sámi báikegottiide.

Vuotnaguolástuslávdegoddi ásaheami ovdabargguin lei ovttamielalašvuohta gaskal Guolástusdepartemeantta ja Sámedikki das ahte lávdegoddi galgai addojuvvot dakkár ekonomalaš rámma mii dahká vejolažžan čađahit daid bargamušaid mat leat mearriduvvon mandáhtas. Sámediggi vuordá ahte Guolástusdepartemeanta čuovvulan dan vai Vuotnaguolástuslávdegoddi sáhtta ollašuhhtit mandáhtas ja vai sin doaimma lea oidnosis ja olámuttus.

5.4 Riddoguolástusearri

2012:s juvssai Ráđđehus ja Sámediggi ovttamielalašvuođa das ahte lága bokte nannet vuoigatvuođa dorse-, sáide- ja diksobivdui rabas joavkkus Sámedikki ealáhusovddidoarjagiid geográfalaš doaimbanguovllus (SED-guovlu). Stuorradiggi čuovvulii dán vuoigatvuođa go várrii 3000 tonnasaš lassi dorseeari meannudettiin Prop. 70 L (2011-2012) Endringar i deltakerloven, havressurslova og finnmarksloven, mas áigumuš várrejumiin/riddoguolástuseriin lea ahte dat galgá leat mielde nannemin uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu sámi riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoguovlluin.

Dás bidjá Stuorradiggi vuođđun dan ahte riddoguolástusearri várrejuvvui danne vai sámiin ja earáin SED-guovllus galge leat vejolašvuođat ja vuoigatvuođat juksat ekonomalaš vuođu doimii beroškeahhtá das leat go sii mielde gitta joavkkus vai rabas joavkkus, dahje ležžet go registrerejuvvon A vai B bláđđái guolásteddjiidlogus.

Riddoguolástuseari várrejuvvi bođii 2011:s ja lea dan rájes juogaduvvon SED-guovllu guolásteddjiide sierra lasseearrin guolásteddjiide rabas joavkkus maŋŋágo dábálaš fanasearri lea bivdojuvvon.

Stuorradikki Prop. 70 L (2011-2012) meannudeami vuođul 2012:s ásahuvvui maiddái Vuotnaguolástuslávdegoddi guovvamánus 2014. Vuotnaguolástuslávdegoddi oačču mánaga deatalaš ja iešguđetlágan doaimmaid. Okta dain doaimmain mat galget čađahuvvot lea (gč. § 3 čuo. d) ahte árvvoštallat jahkásaš dárbbu dorskelleseerrui rabas joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhtta juogadit nu ahte nanne báikkálaš vuotnaguolásteami, erenoamáš deattuhemiin sámi geavaheami ja dan geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide.

Sámediggi ii leat maŋŋá 2011 – vuorddidettiin Vuotnaguolástuslávdegoddi meannudeami – bidjan makkárgē nana láidestusaid Riddoguolástuseari geavaheapmái. Dat sáhtta leat váikkuhan dasa ahte Riddoguolástuseari ii bivdojuvvon áigodagas 2011 – 2016.

2016:s mearridedje Sámediggi ja Vuotnaguolástuslávdegoddi ahte lasseeearri galgai bajiduvvot, nu ahte earit rabas ja gitta joavkkus galge šaddat ovtadássasažžan SED-guovllus. Dát lassin dasa ahte lasseearreortnet lea šaddan buorebut dovddus, lea dagahan ahte riddoguolástuseari bivdojuvvon

hivvodat 2016:s ja 2017:s lea lassánan (geahča tabealla 1).

Gáldu: Norges Råfisklag (* sálaš vahku 39 muttus 2017:s)

Tabealla I Mo riddoguolástusearri lea geavahuvvon áigodagas 2011 – golggotm. 2017

Jahki	Earri (tonna)	Sálaš (tonna)	Reastaearri (tonna)	Reastaearri (%)
2011	3000	290	2710	90,30 %
2012	3000	744	2256	75,20 %
2013	3000	171	2829	94,30 %
2014	3000	703	2297	76,60 %
2015	3000	561	2439	81,30 %
2016	3000	2602	398	13,30 %
2017	3000	3492*	-492	-16,40 %

Daid sálašloguid vuodul maid mii diehtit, gárte riddoguolástuseari bivdojuvvon hivvodat 2017:s sullii 3 600 tonna.

Eará sivva dasa ahte riddoguolástuseari bivdu lea lassánan 2017:s, lea go ollu guolásteaddjit háliidit álgit guolásteaddjin ja bivdit rabas joavkkus go earri lea nuvtá. Oaidnit maiddá ahte ollu guolásteaddjit gitta joavkkus vuvdet iežaset vuoigatvuođaid (eriid) ja de joatkit bivdima rabas joavkkus. Sivvan dasa leat ekonomalaš bealit dan geažil go gitta joavkku eriid sáhtá vuovdit stuorra dietnasiin, ja bivdin rabas joavkkus lea nuvtá.

Láhčin dihtii ođđarekutteremii rabas joavkkus ja seammás eastadit ahte muhtumat vuvdet iežaset olggos gitta joavkkus joatkin dihtii bivdu rabas joavkkus, evttohii Sámediggi 2016:s Guolástusministarii ja Guolástusdirektevrui ahte ferte ásahtit uhcimusat 5 jahkásaš karantenaáiggi – daid guolásteddjiid várás geat vuvde iežaset olggos gitta joavkkus ja jotke rabas joavkkus – ovdalگو sii besse bivdit riddoguolástusearis. Sámediggi evttohii maiddá ahte mearriduvvui botkenáigemearri dan oktavuodas. Guolástusministerat ja direktetra eai dorjon Sámedikki gáibádusa.

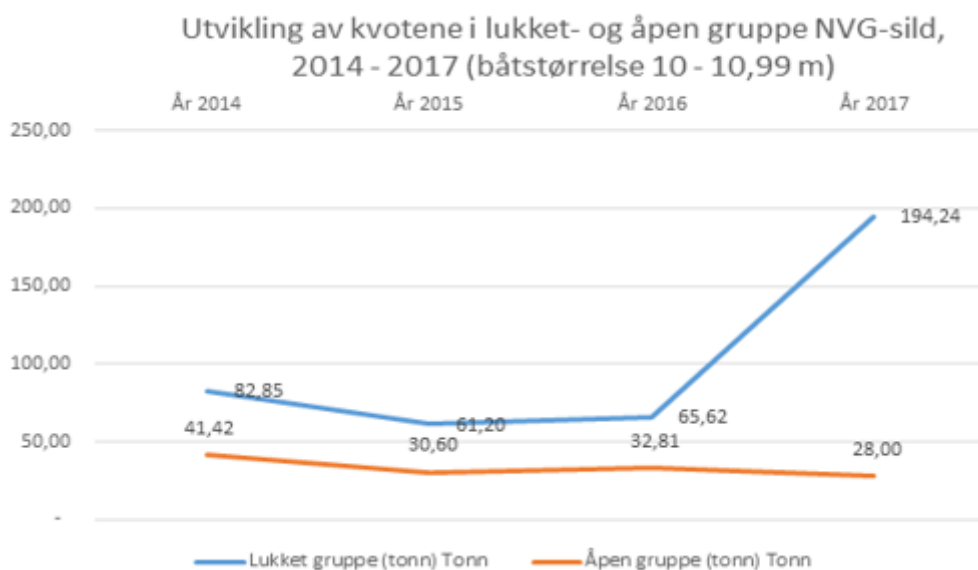
Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta lea golggotmánus 2017 sádden gulaskuddamii evttohusa maid Sámedikki ja Ealáhus- ja guolástusdepartemeantta áirasat leat ráhkadan, dainna áigumušain ahte gávdnat dakkár muddenmálla riddoguolástusearrii mii sáhtá doaibmat eanet ulbmillaččat dan ektui ahte nannet uhcimus fatnasiid ealáhusvuodu sámi riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoservodagain. Oanehaččat čilgejuvvon lea evttohus ahte oassi riddoguolástuseari várrejumis (omd. 2 000 tonna) juogaduvvo lasseearrin dábálaš vuogi mielde, ja omd. 1 000 tonna várrejuvvo ja geavahuvvo ovttas 50 proseantasaš earrebonusain go fievrrida válljejuvvon guovlluide. Jus válljejuvvo 50 % earrebonus go gádde válljejuvvon guovlluide, de váikkuhivččii ortnet dasa ahte uhcimusat 2000 tonna dorski gáddejuvvo dáidda guovlluide.

Eará bealli ortnegiin lea oazžut oidnosii ja váldit vuhtii sámi beroštusaid mat čatnasit daidda guolástusaide mat ovdal eai leat boahhtán čielgasit ovdan SED-guovllu geavaheamis. Dm. ahte bohteáiggis geavahuvvo báiki ja guovloválddahallan mii ii čatnas SED-namahussii.

5.5 Sallitriddoguolástusearri

Sallitbivdu muddemis 2017:s mearridedje stáhta eiseválddit vuolidit rabas joavkku eari sallitbivddus

mealgadiit. Seammás bajiduvvojedje earit gitta joavkku guolásteddjiide 100 % (geahčan govus 1).

Govus 1 Eriid rievdan gitta ja rabas joavkkus Norgga giđđagođđi sallit (NGS) áigodagas 2014 – 2017 (fanasturrodas 10 – 10,99 mehtera).

Sallitbivdu lea áiggiid čađa addáb deačalaš dietnasa mearrasámi guovlluin. Nu lea ge sallitbivdu leamaš mearrideaddjin mearrasámi kultuvrii ja deačalaš oassi árbevirolaš mearrasámi guolástusas.

Ovdalگو sallida – sihke NGS ja báikkálaš sallitmáddodagaid – lokte áibbas Davvi Norgga vuonain 1960 – 70 jagiin, lei dienas sallitbivddus jahkásaš ja buorre mearrasámi guovlluid guollebivdiide. Maŋŋágo bivde buot sallida ja sallitmáddodas jávkkaš 1970 jagiin, de ásuuvvui maŋggajagáš ollesgielddus sallitbivdui. Muhtun jagiid dás ovdal stuorui fas sallitmáddodas. Go guoská báikkálaš sallitmáddodagaide Finnmárkku vuonain, de lea easka dál ahte dat leat dakkár sturrodagas ahte bivdu sáhtá leat vuodđun dietnasii. Dattetge ii earut dálá dutkan NGS sallidiid ja báikkálaš máddodagaid, nu ahte sallitbivdu lohkkovvui NGS bivdu ja danne fertejit leat earit dán bivddus ovdalگو beassá bivdit sallida sámi guovlluin. Dannego sallitmáddodas vuos bivdojuvvui buot ja dasto čuovvui guhkes (maŋga jagi) ollesgielddus bivdui, de mii leat dál dan dilis ahte ferte ođđasis ealáskahttit sihke bivdu ja vuostáiváldinapparáhta sallida várás sámi guovlluin.

Guolástanvuoigatvuohta mii sohppojuvvui gaskal ráđđehusa ja Sámedikki 2012:s, guoskkai dorse-, sáide- ja diksobivdui, ja lea biddjojuvvon rabas jovkui. Muhto Proposišuvnnas 70L (2011-2012) mii lea vuodđun soahpamuššii, boahá ovdan ahte guolástusvuoigatvuohta guoská buot eará šlájaid mat leat deačalaččat birgejuvpmái sámi guovlluin, muhto dan ferte mearridit sierra láhkaásahusain (gč. oassálastinlága § 21 goalmmát lađđasa maŋimus dadjosa). Dat deattuhannjuolggadusat mat dás namuhuvvojit, eai leat ráddjejuvvon dušše dorskái, diksui ja sáidái, muhto maiddái eará šlájaid (omd. sallidii). Dat mearkaša ahte hálddašepmi maiddái galgá bidjat hui stuorra deattu sámi geavaheami mearkašupmái sallitbivdu muddema oktavuodas, vaikke vel oassálastinlágas ii boađe ovdan ahte lea vuoigatvuohta bivdit sallida.

Johtu sallitbivddus sámi guovlluin lea dán jagi nu uhcci ahte ii sáhte birget dainna, ja hálddašepmi ferte Mearraresursalága § 7, g) vuodul, ahte hálddašandoaimbidju lea mielde sihkarastimin sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodul, várret sierra eari sámi guovlluide.

ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) artihkal 27 bidjá stáhtii boadusgeatnegasvuođa gáibádusain sihkarastit mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuodul. Stáhta ferte dán geatnegasvuođa vuodul várret sierra sallitridoguoilástuseari rabas joavkku guolásteddjiide SED-guovllus, nu mo dahkkojuvvui dorsebivddus 2011/2012. Nu sáhtá stáhta ollašuttit iežas geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin, vai sii jukset dakkár dietnasa bivdustaset ahte sáhttet birget dainna. Dál go leat smávva sallitearit rabas joavkku guolásteddjiide – maiddái sámi

guovlluin – de lea riektevuođđu mearraresursalága § 11 guđát lađđasis, ja nu maiddái oassálasitnlága § 1a ja mearraresursalága § 7, olmmošvuoigatvuođalága §§ 2 ja 3, gč. SP art. 27 maiddái deatalaš.

2016:s evttohii Sámediggi muddenčoahkkimis várre sierra Riddoguoelástuseari sallida várás seamma láchkai go dorsi várás. Eiseválddit eai čuovvulan Sámedikki evttohusa.

Sámediggi áigu doalahit gáibádusas sallitbivdui 2018:s, ja bidjá vuođđun ahte ođđa láchkaásahusas Norgga gidđagođđi sallitbivdui 2018:s lea munni sierra várrejupmái ollesearis Riddoguoelástusearrái sallida várás, seamma láchkai go maŋŋá 2011 leamaš dorsi várás. Sámediggi oaidná dan hui deatalažžan ahte mearrasámi guovlluid guoelásteddiid dienas ja birgejupmi dakko bokte sáhhtá buoriduvvot ja vejolaččat sihkkarastojuvvot boahtteáiggis.

5.6 Mearrabiebmoindustriija NOU 2014:16 (Tveterås-lávdegoddi)

Mearrabiebmoindustriijalávdegodti raporta NOU 2014:16 – Sjømatindustrien lei válmmas juovlamánus 2014. Raporttas bohtet ovdan mánga evttohus main sámi guoelásteddiide ja ássamii leat stuorra negatiiva ja nohas váikkuhusat. Sámediggi oaivvildii ahte sihke evttohusat ja váikkuhusat eai lea doarvái ja doarvái bures čielggaduvvo dan guoelástanvuoigatvuođa ektui mii sápmelaččain ja earáin leat geat ássat rittuin. Dasa lassin váilu čielggadus servodatekonomalaš váikkuhusaid birra mearrasámi servodagaide. St.dieđ. (2014-2015) mearrabiebmoindustriija birra ii meannuduvvon Stuorradikkis stuorradiggeáigodagas 2013-2017 nu mo dieđihuvvon.

Sámedikki mielas lea šállošahhti go Guoelástusdepartemeanta ii konsulteren Sámedikki stuorradiggedieđáhusa oktavuodas. Dan atná Sámediggi Sámedikki ja stáhta eiseválddiid gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa riikkumin.

Sámediggi oaidná dás dárbbaslažžan mearkašit ahte go čađahuvvojit stuorra, viiddes rievdadeami ja ođastusat Norgga guoelástuspolitihkkii, de leat vealtameahtun gáibádus Sámedikki bealis ahte Sámedikkis ja sámi beroštusain galgá leat geahččanlohpi ja ahte dat galget beassat leat mielde olles áššeprošeassas.

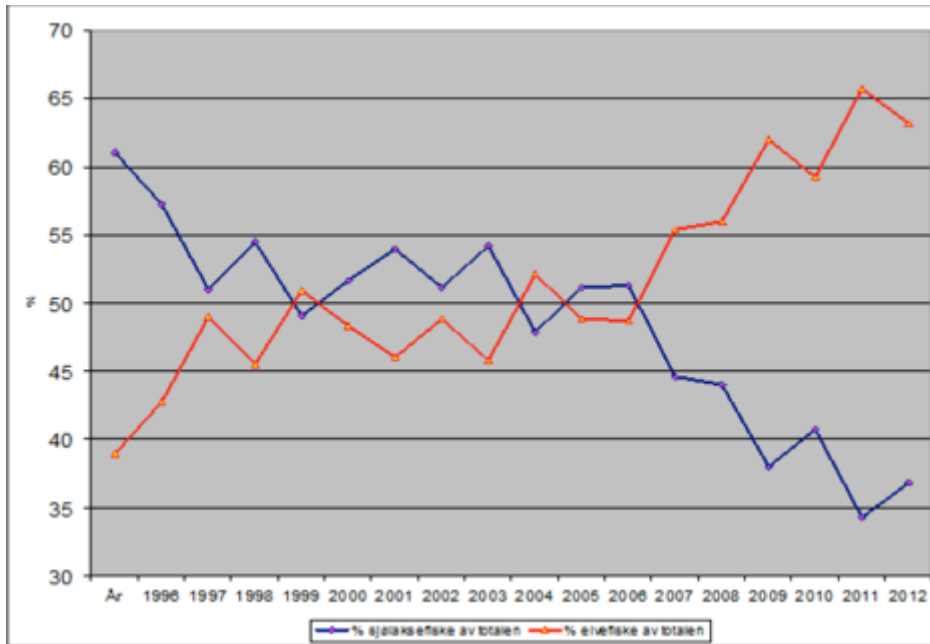
Seamma láchkai galget váikkuhusat sámi beliide čielggaduvvot viidát earenoamážit deattuhettiin mearrasámi diliid. Čujuhit muđui sierra mearrádussii áššis SP 010/15 Sámedikki bivdo- ja hálddašanprinsihpat mariidna ealáhusain, mas gávnnavuvvo ahte dat prinsihpat mat bohtet ovdan guolleuvodnínlagas, oassálastinlagas ja mearraresursalágas, leat vuođđun guoelástuspolitihkkii, ja ahte guoelástuspolitihkas lea govddit servodatmihttu go dušše buhtes ekonomalaš vuhtiváldimat. Sámi árvvut galget maid oainnusin dahkkojuvvot, árvvoštallojuvvot ja váldojuvvot mielde mearrádusprosessii.

5.7 Mearraluossabivdu

Mearraluossabivddus lea historjjálaččat leamaš stuorra mearkašupmi kultuvrralaš ja ealáhuslaš heiveheapmái sámi guovlluin, ja dat lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddái nátionála njuolggadusain guhkes áiggi geavaheami birra .

Dat gáržžideamit maid eiseválddit leat čađahan mearraluossabivddus eai leat man ge láchkai váldán vuhtii dan ahte gáhttet sámi boares vieru, kultuvrra ja ealáhusa. Gustojeaddji muddemat ovddastit njuolggaga áitaga mearrasámi kultuvrii, go dat earret eará ráddje dietnasa, vejolašvuođaid dahkat dohkálaš investeremiid ja rekrutteret ealáhussii. Sámediggi oaivvilda ahte eai lea fágalaš duođaštusat dálá viiddes ráddjemiid guoelástusas, ja mearraluossabivdiid vuoigatvuođat eai fuolahuvvo dálá hálddašanstivrejumi bokte.

Govus 2: Ollislaš luossasállaša juohku proseanttaid mielde mearas ja jogas áigodagas 1993 – 2013 (SGD logut)

Muddendárbbu oktavuodas biologalaš beliid vuodul doarju Sámediggi ahte dat muddendoaimmabijut mat álggahuvvojit čájehit ovttalágan noađđejuogu mearra- ja johkabivddu gaska. Mearraluossabivddus leat 1970-jagiid rájes bivdoáiggit ja bivdosiid válljen muddejuvvon, juoga mii lea dagahan dan ahte mearraluossabivdu lea massán iežas proseantaoasi luossasállašiin (govus 2).

Gozihan dihte stuorát fágalaš govvodaga hálddašeamis, ja dasto ávkkástallan dihte muddengelbbolašvuodain guollenáliid ahtanuššama oktavuodas, háliida Sámediggi ahte luossabivddu hálddašeapmi sirdojuvvo Ealáhus- ja guolástusdepartementii. Dát buvttášii maiddá stuorát ja ollislaš guolástushálddašeami luoduluosa ja luossadihkke- ja gárgidančuolmma gaska guollebiebmanealáhusas mas NFD:s lea ovddasvástáduš.

Luossahálddašeami sirdin Ealáhus- ja guolástusdepartementii attášii maid nannosat fágalaš muddengelbbolašvuoda, ja eanet ollislaš guolástushálddašeami mearas. Sámediggi evttoha viidáseappot ahte hálddašeami vuodđodoaimman galgá leat rekrutterema láchin mearraluossabivdui, nu ahte dán bokte sáhtta ođđasis ealáskahttit ja viidáseappot doalvut kultuvrra ja ealáhusa riddo- ja vuotnaguovlluin Norggas.

Okta stuorámuš hástalusain dál lea dat dilli go riikkaidgaskasaččat gáibiduvvo NASCO bokte ahte mearraluossabivdu galgá gáržžiduvvot Várjjatvuonas, dainna ákkain ahte dat váikkuha luosaide mat gođđet Guoládatnjárgga jogain. Sámedikki oaivila mielde ii gávdno duođaštus dasa ahte gáržžideami Norgga mearraluossabivddus dagahivčče eanet gođđama dahje lasihivčče luossanáli Ruošša jogain.

Sámediggi lea hui balus go olgoriikka sierraberoštusat (dá luossabivdit Ruoššas) evttohit muddemiid ja doaimmabijuid Norggas, ja dakko bokte bidjet stuorra gáržžidemiid Norgga stáhtalahtuid guollebivdui, nu mo earret eará boahá ovdan Várjjatvuonas ja gullelaš muddenavádagain.

Ii ge Sámediggi oainne ahte čađahuvvon muddemiin leat leamaš dahje vuhtton makkárga posiitiiva rievdan guollebivddus Ruošša bealde. Dan oktavuodas lea baicce siva jearrat lea go Ruošša guollebiebman stuorát áittan Ruošša luodulussii go mearraluossabivdu Várjjatvuonas.

Sámediggi ii sáhte šat dohkkehit gáržžidemiin mearraluossabivddus, mii dagahivččii ahte mearraluossabivdu nogašii deatálaš oassin lotnolasealáhusain ovttas eanadoaluin, guolástemiin ja boazodoaluin, ja eará. Mearraluossabivdu lea deatálaš kultur- ja giellaguoddi, ja ahte luossabivdu dasa lassin lea jahkásaš ja árbevirolaš bivdu mii addá lassedietsnasa. Danne evttoha Sámediggi ahte mearraluossabivdu sámi guovlluin baicce galggašii viiddiduvvot vai vuodđoealáhusaid lassealáhusdietsnasa sáhtášii bajidit.

Finnmárkokommišuvdna nanne iežas raporttas feallta 1 Stierdná ektui, njukčamánu 20. b. 2012 ahte báikegottiid olbmui lea iehčanas mearraluossabivdovuoigatvuohta guhkes áiggi geavahusa vuođul. Adnojuvvo ahte mearraluossabivdovuoigatvuođas lea iehčanas riektevuođđu čujuhettiin Finnmarkkulağa paragrafii 22, ja sámi mearraluossabivdiide gusket dat erenoamáš vuoigatvuođat mat leat ILO-konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái. Dat ahte mearrasámi guovlluid báikkálaš olbmui lea vuoigatvuohta bivdit luosa, lea eahpitkeahhtá duohta.

5.8 Mearradoallu

Mearradoalu ovddideapmi ja hálddašeapmi lea balddihahtti. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 16 (2014-2015) - Forutsigbar og miljømessig bærekraftig vekst i norsk lakse- og ørretoppdrett. Sámediggi lea kritihkalaš dan stuorrumii mii evttohuvvo ealáhusas, ja oaivvilda ahte dat lea áittan luodulussii, birrasii ja eará guolástusaide mearrasámi guovlluin. Sámediggi lea ovdal cealkán ahte biebmenealáhus lea šaddan deatalaš ealáhussan, muhto ovdalgo dát ealáhus šattašii ceavzilis ealáhussan, de ferte biebman dáhpáhuvvat gitta rusttegiin gos sáhtá eastadit gárgideami, luossadihki, bázahas- ja fuođarluoitimiid, vai sáhtá vuhtiiváldit birrasa ollu buorebut go dál.

Sámediggi šalloša hui garrasit go Ráđđehus ii mieđit konsultašuvnnaid Sámediggái dakkár gažaldagain mat gusket mearradoalu ovddideapmái ja strategijabargui, muhto dušše čujuhit Sámedikki konsultašuvnnaide go ođđa dahje viiddiduvvon báikkit galget čielggaduvvot regionála dásis.

Sámedikki prinsihpalaš oaidnu lea ahte Sámediggi galgá konsulterejuvvo dakkár áššiin mat gusket biebmenealáhusa ovddideapmái go dát ealáhus vissásit váikkuha mearrasámiid árgabeaivái, go dat gáržžida areálaid, bivdosajiid, luoitá nuoskkidemiid ja fuođđara, guolit gárgidit, luossadihki mii váikkuha luosa eallimii, dálkasat ja dálkkasgeavaheapmi mii bilida birrasa. Sámedikki mielas Ráđđehus dán áššis iešdáhtus rihkku daid konsultašuvdnaprošedýraid mat lea mearriduvvon miessemánu 1. b. 2005 gonagaslaš resolušuvnnain.

Beroštus šaddadit stáraid riddoavádagas lea stuorrumin. Dát doaibma gáibida stuorra areálaid. Jus galggaš čađahit vejolašvuođadutkamiid stárrašaddadeami oktavuodas mearrasámi guovlluin, dahje ásahtit dakkár doaimma, de lea Sámedikki oaidnu ahte dalle galget maiddá mearrasámi guolástusaid beroštusat ja areáladárbu kártejuvvo ja deattuhuvvo, seamma láchkai go guollebiebmama ásaheami oktavuodas ge. Sámediggi čujuha muđui Sámedikki mearrádussii SP 32/16 Nu guhká go mis leat eatnamat – Sámediggedieđáhus areálaid ja birrasa birra.

5.9 Gonagasreabbáivdu

2000:s evttohii Sámediggi ahte son guhte giksašuvvá gonagasreappá geažil guollebivddus, galgá maiddá oažžut vuoigatvuođa bivdit gonagasreappá. Eiseválddit guorrasedje Sámedikki evttohussii. Dat lea dagahan ahte guolásteaddjit reabbáguovlluin maiddá besset bivdit reappá ja oažžut smávva buhtadusa daid givssiid ovddas maid reabbá dagaha.

Marjit áiggis lea sihke bivdu, vuostáiváldin ja vuovdaleapmi reabbásuorggis boahán buorin mángga mearrasámi servodahkii, erenoamážit Nuorta-Finnmarkkus. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 17 (2014-2015) Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe. Dieđáhusas bisuhuvvo earremuddejuvvon guovllu oarjerádji. Evttohuvvo ođđa modealla gonagasreabbáivdu earrejuogadeapmái, mas ii earuhuvvo gaskal rabas ja gitta joavkku earrejuogadeamis, juoga masa Sámediggi guorrasa.

Dattetge oaidná Sámediggi unohassan eiseváldiid evttohusa dienasvuođđun mii biddjojuvvo vuođđun dasa man stuorra gonagasreabbáeari juohke guolásteaddji galgá oažžut. Vaikke vel lea ge nanus dat prinsihppa ahte sii geat giksašuvvet eanemusat gonagasreappá geažil, galget beassat bivdit resurssa, de oaivvilda Sámediggi ahte muhtun guovlluin lea reabbáigksi nu stuoris ahte eará guollebivddu lea váttis čađahit. Dasa lassin leat guovllut gos guolli lea jávkan ja dušše reabbá vel báhcán, ja dakkár guovlluin lea deatalaš ahte maiddá ealáhusdoaimmaheadji dienasvuođoealáhusain galgá lohkojuvvo mielde dienasvuđđui.

Dat lea dannego lea deatalaš bisuhit lotnolasealáhusaid deatalaš oassin sámi ealáhusdoaimmaheamis, ja go sii geat ášset lahka mearraresurssaid, galget oažžut ávkki dain. Sámedikki oaidnu lea maid ahte ráđđehus lea bidjan dienasrájá olleearrái menddo bajás. Sámediggi lea vuostá 6 mehtera vuolimusa fanasrádján, ja doalaha dan oainnu ahte vuollel 15 mehter guhkkosaš

fatnasat / fatnasat maid suvdinnákca lea uhcit go 15 tonna, fertejit heivet dasa ahte beassat bivdit gonagasreappá.

Jagi 2018 gulaskuddamis gonagasreabbábivddu birra evttohii Guolástusdirektevra bajidit dienasgáibádusa eará šlájaid bivddus 200 000 ru rádjai 1/1 earis, 50 000 ru rádjai ½ earis, 25 000 – 49 000 ru rádjai ¼ earis ja sii geain lea vuollel 24 999 ru ožžot 1/10 eari.

Lea stuorra erohus doaibmahámis ja dietnasis gaskal 6 mehtera guhkkosaš fatnasa ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa, ja danne ii sáhtte orrut rehálaš ja riehta bidjat ovttá ja seamma gáibádusa buot fatnasiidda mat leat guhkit go 6 mehtera ja oanehat go 15 mehtera. Olmmoš gii doaimmaha lotnolasealáhusa ja bivdá fatnasiin mii lea 6 mehtera guhki, ii várra juvssa 200 000 ruvdnosaš dietnasa iežas bivddus, muhto 14,99 mehtera guhkkosaš fanas sáhtá bivdit 200 000 ru ovddas ovttá dahje guovtti bivdomátkkis.

Danne evttoha Sámediggi ahte sin várás geat doaimmahit vuodđoealáhusaid ja bivdet vuollel 10,67 mehtera guhkkosaš fatnasiin, galgá dat dienasvuodđu mii biddjojuvvo vuodđun gonagasreabbábivdui maiddá sisttisdoallat dietnasa eará vuodđoealáhusdoaimmain. Sámediggi evttoha lassin ahte dienasgáibádus (omd. 200 000 ru) ferte gehččojuvvot proseantta vuodul fatnasa earrevuoddu oktavuodas, vai dienasgáibádus sáhtá proseantta vuodul buohtastahttojuvvo gaskal stuorra ja uhca fatnasa. Dat mearkkaša ahte jus fatnasis lea dakkár earrevuodđu mii ovddastat 4 miljon ruvdnosaš dienasvejolašvuoda, de dahká 200 000 dienasgáibádus 5 %. Dán ovdamearkka mielde oččošii dakkár fanas mas lea earrevuodđu mii addá 100 000 ruvdnosaš dienasvejolašvuoda 5 % dienasgáibádusa mii addá 5 000 ruvdnosaš dienasgáibádusa beassat bivdit olles (1/1) eari.

5.10 Mariidna ealáhusat – váikkuhangaskaoamit

Bisuhan ja nannen dihte ceavzilis guolástusbirrasiid sámi riddo- ja vuotnaservodagain, láve Sámediggi várret váikkuhangaskaomiid jahkásaš bušehtaid bokte mariidnaealáhusaide. Sámediggi sáhtá addit doarjaga doaibmabijuide mat buoridit vuostáiváldindili, buvttaovddideami ja varas guliid viidasat nállašuhttima geográfalaš doaibmaguovllus. Buoridan dihte rekrutterema guolástusealáhussii addojuvvo maiddá doarjja fatnasiid vuosttaš gearddi oastimii ja reaidduid ja dávviriid oastimii.

Váikkuhangaskaoamit orrot bures heivehuvvon báikkálaš guolástusealáhusa ruhtadandárbui doaibmaguovllus, mii oidno das go leat hui ollu ohccit. Ulbmillaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte geahččala Sámediggi buoridit ekonomalaš rámmaeavttuid fatnasiid ođasmahttimii, vuostáiváldima bisuheapmái báikkálaš guollebuktimiid varas ja ođđa olbmuid rekrutteremii guolástussii. Váikkuhangaskaomiid geavaheapmi mariidna ealáhusaide boahá ovdan tabeallas II.

Tabealla II. Sámedikki váikkuhangaskaoamit mariidna ealáhusaide áigodagas 2014 - 2016

	2014		2015		2016	2016
	Fanas lohku	Doarjja	Fanas lohku	Doarjja	Fanas lohku	Doarjja
Gitta joavku	16	1 925 000	0		0	0
Rabas joavku	14	1 864 000	19	4 351 000	19	4 419 000
Gádderusttegat			8	1 242 000	12	2 779 000

Tabeallas oidno ahte 2015:s ii leat juolluduvvon doarjja fatnasiidda gitta joavkkus. Dása sivvan lea 2015 bušehtamearrádus ahte juolluduvvo doarjja dušše ohcciide geat vuosttaš gearddi ošet bivdofatnasa. Sii geat ásaht guolástusealáhusas iežas fatnasiin álggahit dábálaččat bivdoeriin rabas joavkkus (ovddeš joavku 2).

Sámediggi lea ovdal moitojuvvon dannego ovtadássásašvuotta gaskal nissoniid ja albmáid ii leat mielde Sámedikki guolástuspolitihkas, nu mo maid lea dilli gustovaš nationála guolástuspolitihkas. Sámedikki váikkuhangaskaomiid ovdalis evalueremat leat čájehan ahte nissonat leat vádjitovddastuvvon váikkuhangaskaomiid oktavuodas mariidna ealáhusaide, vaikke vel nissonat áiggi čađa lea leamaš vuoruhuvvon ulbmiljoavku. Guolástusealáhusas leat árbevirolaččat leamaš eanaš albmát, sihke sámi guovlluin ja muđui. Danne lea Sámediggái deatalaš deattuhit ángiruššama báikegottiiguin politihkkaovddideamis mearrasámi guovlluin. Nu sáhtta olahit nissoniid ulbmiljoavkun, ja leat mielde dahkamin báikegottiid geasuheadjin nissoniidda. Sámediggi berre maiddái árvvoštallat doarju nissoniid organiserema guolástusealáhusas, vai dat nissonat mat duođai leat árijalaš bivdit guldaluvvojit mudden-, infrastruktuva- ja váikkuhangaskaopmegažaldagain. Maŋimus áiggiid mediaáššit čájehit ahte dat nissonat mat bivdet, fertejit dustet ollu ovdagáttuid iežaset sohka beali geažil.

6 Rievdamat mearrasámi servodagain

Sámi ássanguovllus leat stuorra demográfalaš hástalusat. Go árvvoštallá Davvi-Norgga veahkadatstruktuorra ovdáneami, de lassána olmmošlohku dušše stuorát gávpogiin ja báikegottiin fas njiedjá olmmošlohku. SED-guovlu dahká sullii 50 % Norgga viidodagas davábealde Sáltoduoddara, muhto das lea dušše 10 % seamma guovllu álbmogis. SED-guovllus lea olmmošlohku njiedjan 16 % maŋimus 20 jagis ja gaskamearálaš ahki gielddain lea sakka gorgŋon, seamma láhkai go eará báikegottiguovlluin. Mánáid ja nuoraid lohku lea njiedjan sakka, erenoamážit 0-9 jahkásaš mánát maŋimus logijagis. Eanemusat njiedjan lea nuorra rávesolbmuid lohku gaskal 20-39 jagi. Dát ahkejoavku mearkaša erenoamáš ollu boahhteáiggi lassáneapmái. Maŋŋá 2010 lea sisafárren buhtadan riegádahttinuolláibáhca ja sisriikka fárrenuolláibáhca, ja veahkadatlohku lea bisson viehka dássidit. Váldosivvan olmmošlohkonnjiedjami ja boarásmuvmii SED-gielddain lea go eretfárren leamaš stuorát go sisafárren daid olbmuid gaskkas geat bajásšadde 1970 ja 1980-logus, mii fas lea dagahan riegádahttinuolláibáhca.

Go guoská barggolašvuhtii áigodagas 20013-2011, de lea bargosajiid lohku njiedjan veaháš sámi guovlluin sihke almolaš ja priváhta suorggis. Dakkár mariidna ealáhusat go guolásteapmi, guolleindustriija ja biebmán lea viehka stuorra suorgi Davvi-Norggas, muhto barggolašvuotta lea njiedjan 11 proseanttain 2003 rájes.

Oarje-Finnmárkku vuonain/rittus lea olmmošlohku njiedjan logijagiáigodagas 2002-2012 ja seammás maiddá barggolašvuotta, ja lea dat SED-guovllu oassi gos njiedjame lea leamaš stuorámus negatiiva váikkuhan. Áigodagas lea olmmošlohku njiedjan 18 proseanttain, ja barggolašvuotta lea njiedjan 3 proseanttain. Guolástus lea stuorámus priváhta ealáhus, ja lea njiedjan dán áigodagas. Nuorta-Finnmárkku vuonain/rittus lea barggolašvuotta lassánan eanemusat, 6 proseanttain dán áigodagas. Lassáneapmi lea vuostazettiin leamaš guolástusas. Seammás lea guovllu olmmošlohku njiedjan vuollelaš 9 proseanttain. Davvi-Romssas lea barggolašvuotta njiedjan priváhta suorggis, erenoamážit guolástusas ja eanadoalus. Seammás lea guovllus uhcimus olmmošlohkonnjiedjan dán áigodagas.

Maŋŋga mearrasámi gielddas lea olmmošlohku lassánan. Sihke Gáŋgaviikkas, Unjárggas, Áŋŋoluovttas ja Hápmiris lea olmmošlohku lassánan 2010 rájes 2014 rádjái.

Mearrasámi guovlluid demográfalaš rievdamiid ovddeš analysat čájehit ahte eanet nissonat go albmát fárrerit gávpogiidda ja bisánit dohko. Dat váikkuha maŋga mearrasámi gilážiid álbmoga sohka bealčoahkkádussii, vejolašvuhtii guoimmi gávdnat, ja riegádušloguid rievdamii ja ahkečoahkkádussii áiggi badjel. Doaibmabijuin, maid áigumuš lea nannet ássanniela mearrasámi guovlluide, galgašedje nissonat leat earenoamáš olahusjoavkun.

7 Ealáhusovddideami stáhtus mearrasámi guovlluin

Sámi guovlluin lea rašis ealáhuseallin, ja priváhta suorggis leat smávva fitnodagat uhccán bargiiguin. SED-gielddain lea eanaš mihtilmas báikegottiealáhusstruktuorra, mas mariidna ealáhusat, boazodoallu ja eanadoallu ain leat deatalaččat. Vaikke vel dát ealáhusat lea áiggi mielde uhcon, de dat lea barggolašvuotta ja bargosajiid dáfus mealgat nannoseappot go muđui riikkas ja riikkaosis. Norut Alta lea guorahallamis proševtta Kunnskapsinnehenting – verdiskaping i nord oktavuodas 2013:s čujuhan dasa ahte uhccán lassáneapmi vurdojuvvo guolástusas ja bivddus ja guolleindustriijas, go vel bajimus einnostusain ge ealáhusa várás.

Guolástusas oktan bivdduin, mearradoaluin ja guolleindustriijain lea oktiibuot 7,9 % barggolašvuodas

dahje badjelaš 1500 olbmo SED-gielddain. Ealáhus lea mealgat uhcit go riikkaoasi eará báikegottiegielddain, muhto mearradoalus lea stuorát barggolašvuođaoassi SED-guovllus. Oktiibuot lea dat oassi mas guolástus lea nannoseamos SED-gielddain, njiedjan 18 % 2003 rájes 2014 rádjai. Seammás lea barggolašvuohta guolástusas njiedjan uhcit SED-guovllus go eará geográfalaš guovlluin.

Guolástusain leat eanaš smávva fatnasat vuollel 11 mehtera, daid oassi lea olles 87 % bivdofatnasiin. 10-jagi áigodagas 2002-2014 lea fatnasiid lohku njiedjan garrasit ja oppalaččat lea struktuvra rievdan.

Tabealla III: Dás oaidnit man ollu fatnasat leat mearkaregistaris 2015:s, ja man ollu dain leat vuollel 11 mehtera fylkkaid mielde ja SED-guovllus.

	Fatnasiid lohku mearkaregistaris		Fatnasiid lohku mat leat vuollel 11 mehtera
Finnmárku	Olles fylka	924	85 %
	SED-guovlu	632	89 %
Romssa fylka	Olles fylka	837	81 %
	SED-guovlu	552	83 %
Nordlánda	Olles fylka	1580	76 %
	SED-guovlu	25	80 %

Gáldu: Guolástusdirektoráhta, Birggon.

SED-guovllus lea fanaslohku njiedjan oktiibuot 43 %. SED-gielddain lea veaháš earálágan fanasstruktuvra go riikkaoasi eará báikegottiegielddain. Muhto fatnasiid bivdonákca lea sullii rievddakeahtá vaikke vel daid fatnasiid lohku mat bivdet eriid, lea njiedjan. "Gonagasreabbáguovllus" Nuorta-Finnmárku vuotnagielddain lea lassánan daid fatnasiid lohku mat leat guhkit go 11 mehtera maŋŋá 2008, sihke go guoská bivdiid lohku ja sálašárvui sihke reappá ja dorski oktavuodas.

Oppalaččat Norggas lea guolásteddjiid ja fatnasiid lohku njiedjan, muhto muhtun guovlluin čájehit logut badjáneami. Go guoská guolásteddjiid lohku Finnmárkkus, de lea guolásteapmi lassánan ealáhussan ja guolásteddjiid lohku lea gorgŋon áigodagas gaskal 2008 ja 2016. Muhtun ovdamearkkat (Gáldu: Guolástusdirektoráhta):

Gánŋaviikka gieldda: 50 rájes 102 rádjai

Deanu gieldda: 30 rájes 51 rádjai

Davvesiidda gieldda: 48 rájes 107 rádjai

Unjárgga gieldda: 15 rájes 31 rádjai

Ovdáneapmi Nuorta-Finnmárkkus čájeha ahte vuotnaguolástus ain sáhtá leat buorre ja geasuheadđji ja eallinnávccalaš ealáhus jus láchčojuvvo dasa.

Mearradoallu

Mearradoalloealáhus lea sajis mearrasámi guovllus ja buvttada buktagiid maid máilmmimárkan jearaha. Ráđđehus lea bidjan strategijja sihke buvttadan- ja barggolašvuođastuorrumii mearradoalus. 101 luossa- ja dápmotlokalitehta oktiibuot 392 lokalitehtas davvin leat SED-guovllus. 141 borramušguollelobi ja 7 luossa- ja dápmotgilvaguollelobi leat addojuvvon. Mearradoalus barge 19 %

dain geat barge olles guolástanealáhusas SED-guovllus 2012:s. Stuorra máilmmiviidosas aktevrrat doibmet eanaš dán suorggis, ja uhccán dienas báhcá báikegottiide. Sámediggi oaivvilda ahte mearradoalloealáhusa ollu sajiin lea njuolggá áittan riddoguolástusa bargosajiide. Viidáseappot oaivvilda Sámediggi ahte vuotnaguolástusa jávkameahtun bargosajiid ferte vuoruhit ovdabeallái mearradoalu, nu guhká go mearradoalus leat dakkár váttisvuodát go luoitimat, guollegárgideami, luossadihki ja ahte dorski ii várra mana vuonaide go bibmet luosa merddiin. Sámediggi oaivvilda ahte ferte bidjat garrasat gáibádusaid mearradoalloealáhussii, earret eará gittarusttegiid. Doppe gos mearradoallu ja guolásteapmi leat vuostálagaid, ferte álo mearrasámiid dálá ja boahhteáiggi guolásteami vuhtiiváldin mannat ovdabeallái.

Evttohus ovddiduvvon Árja Inger Eline Eriksen Fjellgren ja Nordkalottfolket Tor H. Mikkola bokte:

Evttohus 2

Ášši sáddejuvvo ruovttoluotta Sámediggeráđđái viidásat bargamii

Sámediggeráđđi lea ovddidan ášši maid sii gohčodit ealáhusovddideapmin mearrasámi servodagain.

Áššis leat máŋga iešguđetlágan oainnut guolástusaid ja guolástuspolitihka ektui ja lea hui eahpedárkil. Strategijjaášši ealáhusovddideami várá mearrasámi servodagain berre leat konkrehta ja čielggas daid hástalusaid ektui mat mearrasámi servodagas leat dál, mat leat mihttomearit ja guđe konkrehta váikkuhangaskaomiid galgá geavahit juksan dihtii dáid mihttomeriid.

Mii deattuhit ahte ealáhusat mearrasámi servodagain lea eanet go guolástus, vaikke vel guolástus lea hui guovddáži. Go dakkár dokumeantta gaskkusta viidáseappot daidda mearrideddjiide geat meannudit áššiid mat gusket mearrasámi servodahkii, de dat sáhte áddejuvvot dan lánkai ahte mearrasámi ealáhusain lea sáhka dušše guolástusas.

Maŋŋágo mis lea leamaš oktavuoha mearrasámi guolásteddjiiguin, servviiguin, ásausaiguin ja eará berošteddjiiguin, de mii registreret ahte Sámediggeráđi mearrádusárvalusas ii leat doarjja.

Mii bivdit ahte ášši sáddejuvvo ruovttoluotta Sámediggeráđđái viidásat bargamii.

Lávdegotti ráva

Lávdegottis eai lean mearkkašumit dahje eanet evttohusat ja rávve Sámedikki mearridit čuovvovaččat: Muđui doarju Sámediggi Sámediggeráđi árvalusa.

Sámedikki dievasčoahkkin - 055/17

Mearkkašupmi - Bargiidbellodat, árras Kåre Olli

Riddoguolástusearri Kap. 4.1- Ealáhusovddideapme mearrasámi servodagain

Kapihttalis 4.1 teakstaoasis 4, čuožžu riddoguolástuseari birra. Mii bivdit Sámediggeráđi váldit mielde min cealkagiid (rukses čála) boahhte háve go dokumeanta boahťá Sámediggái gieđahallamii. Mii háliidit čalmmustit ahte riddoguolástusearri lea guollehivvodat ja ahte mearrasámi guovllut leat eanet go dat main juo lea lága bokte vuoigatvuohta, vrd. Deltakerloven § 21.

Kapihttal 4.1 teakstaoassi 4:

«Riddoguolástuseari muddenmálla lea geavahuvvon ealáhusovddidandoarjagiid doaibmaguvlui. Guolásteami oktavuodas ferte sáhttit mearrasámi guovlluid defineret viidábut go ealáhusaid doaibmaguvlun. Sámediggi ferte ieš sáhttit defineret dán guovllu sturrodaga ja viidodaga. Jus guovlu boahhteáiggis galgá viiddiduvvot, de ferte maiddá riddoguolástuseari hivvodat lasihuvvot. Sámediggi oaivvilda ahte riddoguolástusearri galgá doaibmat ulbmillaččat dan ektui ahte nannet sámi riddo- ja

vuotnaguovlluid ja eará rašis riddoguovlluid uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu, ja dat ferte dahkkojuvvot lága bokte.»

Mearkkašupmi - Bargiidbellodat, árras Fransisca K. Herbst

Dokumeantastruktuvra – Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain

Sámediggi dáhttu sámediggeráđi árvvoštallat strukturčovdosiid mat dagašedje vejolažžan dokumeantta ovttaskas surggiid gieđahallama álkibun, Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain. Muhtun surggiin sáhttet hástalusat jođánit rievdat ovdamearkka dihte go reguleremat dáhpáhuvvet guolásteamis. Dalle fertešii Sámediggi sáhttit dokumeanttas defineret ođđa hástalusaid gaskan. Maiddái Gonagasreabbá, Riddoguolástuseari, Mearraluossabivddu jd. kapihttaliin sáhttet bohtit rievdadusat oktii dahje eanet gerddiid jagis. Dán sáhtášii čoavdit jus ráđđi čuvošii mielde ja bijašii merkii gos stuorámus rievdadusat gaskan dáhpáhuvvet. De sáhtášii ráđđi árvvoštallat livččii go jierpmálaš bidjat ovttaskas surggiid mielddusin dahje kapihttalin maid sáhtášii ovttaid mielde dievasčoahkkimis gieđahallat go bohtet rievdadusat. Nu sáhtášii Sámediggi gaskan ođasmahttit dokumeantta ja gieđahallat váldodokumeantta oktan strategijiguin dušše oktii jagis.

Mearkkašupmi - NSR/NSR-SáB, árras Sandra Márjá West, Guovddášbellodat, Johttisápmelaččaid listtu, Áarjel-Saemiej Gielh ja Bargiidbellodat

Mearrasámi servodagaid ealáhusovddideami jahkásaš čuovvuleapmi

Sámediggi oaiivilda ahte Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain berre čuovvuluvvot jahkásaš áššin dievasčoahkkimis. Nu dat livččii buorre vejolašvuohta Sámediggái buktit ovdan cealkámušaid ja árvalusaid guoskevaš čuolbmačilgehusaide guolástusain ja lotnolasealáhusain mearrasámi guovlluin. Dasa lassin ahte Sámediggeráđi sáhtta raporteret dievasčoahkkimii dan birra mii lea dáhpáhuvvan ovddit meannudeami rájes. Ášši 55/17 – Ealáhusovddideapmi mearrasámi servodagain adnojuvvo leat álgun dasa ahte jahkásaččat deattuhit mearrasámi servodagaid dárbbuid.

Evttohus 3 - Árras Toril Bakken Kåven, Nordkalottfolket, Guovdageainnu Dálon searvi, Árja ja Olgeš

Boahťa Sámediggeráđi mearrádusárvalusa sadjái:

Sámediggeráđi lea ovddidan dokumeantta ealáhusovddideami birra mearrasámi servodagain. Sámediggeráđi evttohusas leat čállinmeattáhusat ii ge dat atte rivttes áigegova sámi guovlluid dilis. Das čujuhuvvo ovddit jagiid dokumeanttaide ja gulaskuddanproseassaide, muhto mat eai čuovo mielddusin áššái. Dain gulaskuddaninstánssain mat leat buktán cealkámuša gulaskuddama oktavuodas, boahťa ovdan ahte máŋga deatlaš ealáhussuorggi eai leat mielde mearrasámi ealáhusovddideami gieđahallamis, ovdamearkka dihtii eanadoallu. Ii ge boahťe čielgasit ovdan mii dokumeantta stáhtus lea. danne cealká Sámedikki ealáhus- ja kulturlávdegoddi loahpalaččat ahte dat galggašii leat ollislaš dokumeanta mearrasámi guovlluid ealáhusovddideami várás, mii galgá leat vuodđun viidásat bargui mearrasámi ealáhusáššiiguin.

Lea uhccán dovddus almmolaččat ahte Sámediggi lea bargan dokumeanttain mearrasámi servodagaid ealáhusovddidemiin. Gulaskuddan ja álbmotčoahkkimat orrot soaittáhagas, ja lea imaš oaidnit mii dat dán dokumeantta ulbmil duodas lea, ja makkár stáhtus das galgá leat.

Maiddái dokumeantta fágalaš sisdoalus leat váilevašvuođat. Kapihttalis hástalusaid birra, čatnasit 6 fáttá 7 fáttás guolástussii. Das váilu oalát digaštallan hástalusaid ja vejolašvuođaid birra dakkár fáttáin go

Eanadoalu njedjan,

- Meahcásteapmi ja meahcceávkástallan,
- lotnolasealáhusat,
- mátkeealáhusa hástalusat,
- dakkár infrastruktuurii gullelaš hástalusat go váilelaš feargafáldagat ja heajos geaidnostandárda.
- Nissonbargosajiid váilun mearrasámi guovlluin,
- Dakkár ealáhusat go ruvkedoaimma ja boazodoallu, mat leat hui deatalaččat mearrasámi servodagain davvin.

Dát váilelašvuodát addet dan dovddu ahte deatalaš hástalusat čihkkovuvvojit, mat duođaid leat mearrasámi servodagain.

Kapihtal 4 strategijaid birra lea hábmejuvvon oppalaš digaštallamin, ja eai go leat čielga strategijat dakkár fáttáin go mátkeealáhusat, eanadoallu, nissonbargosajit, vejolašvuodát debbuid čohkkemis ja buvttadeamis ja mánga eará fáttá. Dušše guolástus lea gieđahallojuvvon njuolggá, guvttiin sierra kapihtaliin, ja eará ealáhusovddideami lea biddjojuvvon iešguđet seahkkapoastaide. Dát orru vuot mearrasámi guovlluid deatalaš ealáhusovddideami čiehan.

3. kapihtalis váldovuvvojit ovdan deatalaš áššit ja proseassat, earret eará riektivuodđu, ja dasto 8 oassekapihtala guolásteami birra. Dat lea rábmon veara, muhto vuot leat deatalaš áššit ja proseassat guđđovuvvon, nu go oljo- ja gássadoaimmat rittu olggobealde, mohtorjohtolatláhka ja eará áššesuorggit main lea stuorra váikkuhanfápmu mearrasámi servodagaide.

Jus háliida váldit sámi servodagaid duođas, de ii sáhte čiekat dan ealáhusdoaimma mii lea, daid hástalusaid mat mis leat ja iešguđet surggiid váilelaš ovdáneami.

Guolástusfágalaš bealit leat gieđahallojuvvon dokumeantta eanaš čuoggáin, ja nu dokumeanta lea eanet guolástuspolitihkalaš digaštallamat go mearrasámi servodagaid ollislaš ealáhusovddideapmi. Guolástuseiseváldiin leat dál mánga deatalaš evttohusa gulaskuddamis, mas muhtun gulaskuddanáigemearit leat juo dievvan. Dat guoská ovdamearka dihtii

- dorskbevuddu riddoguolástuseari geavaheapmi davábealde 62 govdodatgráda (gulaskuddanáigemearri skábmamánu 2017)
- Gonagasreabbáivuddu mudden ja bivdlohpi 2018:s (gulaskuddanáigemearri skábmamánu 15. b. 2017)
- Oassálastinláhkaásahus 2018 (gulaskuddanáigemearri skábmamánu 20. b. 2017)

Sámediggái livččii stuorra ávki geahčadit dáid gulaskuddamiid ovdalgo mii ráhkadit sierra strategijaid guolástussii. Jus ii, de sáhtta gártat nu ahte mii mearridit strategijaid juovlamánu mat eai leat šat guoskevaččat jagi 2018 álggu geahčen, go ođđa muddemat ja láhkaásahusat bohtet fápmui.

Sámediggi bivdá ahte dokumeanta rievdaduvvo ollislaš notáhtan mearrasámi guovlluid ealáhusovddideami birra, mas váldovuvvojit vuhtii dat ákkat mat dás bohtet ovdan. Sámediggeráđđi berre árvoštallat leat go ođđa strategijadokumeanttat mat galget sáddejuvot gulaskuddamii mearrasámi servodagaide ovdalgo Sámedikki dievasčoahkkin daid mearrida. Dasto ovddiduvvo ášši Sámediggái ovttá jagi 2018 vuosttaš dievasčoahkkinii.

Mearkkašupmi - NSR/NSR-SáB, áirras Sandra Márjá West

Rievdadus lávdegotti Evttohus 1:

1. Álggahus

Rievdadus maŋemus teakstaoasis: *"Sámi gealbuguovddázis"* rievdaduvvo *"Mearrasámi gealbuguovddázis"*

Dievasčoahkkin dohkkeha rievdadusa.

Ášši meannudeapmi álggahuvvui 07.12.17 dii. 19.55.

Jienasteapmi

39 áirasis ledje 37 čoahkis. Jienasteapmi dáhkkojuvvui čuovvovaš vuogi mielde:

- Evttohus 3 hilgojuvvui 32 jienain 5 jiena vuostá
- Evttohus 1 mearriduvvui 32 jienain 5 jiena vuostá
- Lávdegotti ráva mearriduvvui 32 jienain 5 jiena vuostá
- Evttohus 2 ii ovddiduvvon

Beavdegirjelasáhusat

Dán áššis ii ovddiduvvon beavdegirjelasáhus.

Sáhkavuorrolistu ja replihkat

	Sáhkavuorru	Replihkka
1	Sandra Andersen Eira, áššejođiheaddji	Ronny Wilhelmsen
2	Sandra Márjá West	
3	Ronny Wilhelmsen	Sandra Márjá West
	Ronny Wilhelmsen	
4	Toril Bakken Kåven	Piera Heaika Muotka
		Arild Pettersen Inga
		Sandra Márjá West
	Toril Bakken Kåven	
5	Nora Marie Bransfjell	
6	Kåre Olli	Sandra Márjá West
		Toril Bakken Kåven
		Sandra Andersen Eira
	Kåre Olli	
7	Silje Karine Muotka	Tor H. Mikkola
		Kåre Olli
		Ronny Wilhelmsen
	Silje Karine Muotka	
8	Arild Pettersen Inga	Sandra Márjá West
		Tor H. Mikkola
		Klemet Erland Hætta
	Arild Pettersen Inga	
9	Ann Karin Kvernmo	Tor H. Mikkola
10	Per Mathis Oskal	Ann Karin Kvernmo
		Sandra Márjá West
11	Sølvi Johansen	Kurt Wikan
12	Lars Filip Paulsen	Piera Heaika Muotka
		Sandra Márjá West
		Kåre Olli
	Lars Filip Paulsen	
13	Anders Somby jr.	
14	Francisca K. Herbst	
	Sandra Andersen Eira, áššejođiheaddji	

DC - Mearrádus:

1. Álggahus

Dán strategiija váldoulbmiin lei sealluhit ja ovddidit ceavzilis mearrasámi báikegottiid, ja atnit Sámedikki ealáhuspolitihkka reaidun dása. Fuolahan dihtii mearrasámi ealáhusaid ja kultuvrra áigu Sámediggi bargat dan ala ahte nannet mearrasámiid vuoigatvuođaid, čađahit posiitiiva doaimbajuid ovttas nationála ja regionála eiseválddiiguin, heivehit konkrehta váikkuhangaskaomiid juksan dihtii ulbmila.

Sámediggi ovddidišgođii Sámedikki politihka mearrasámi guovlluid várás 2013:s. Lágiduvvui álggahanseminára; álbmotčoahkkimat; mátki Finnmárkku rittus; čoahkkimat gielddaiguin, organisašuvnnaiguin ja guoskevaš ovttaskas oassálastiiguin ja strategiija gulaskuddan.

Stáhta dáruiduhttinpolitihkka čuozaí erenoamáš garrasit mearrasámi guovlluide, ja Sámediggi oaivvilda ahte ferte ásahtit kommišuvnna mii galgá guorahallat ja duođastit dáruiduhttima vai oažžu dohkkehuvvot ahte dáruiduhttin lea čađahuvvon ja ahte das leat duođalaš váikkuhusat ja hástalusat mearrasápmelaččaide ja mearrasámi servodagaide. Sámediggi áigu čuovvulit ášši ja mihttomearrin lea guorahallat ja kárten loahpa loahpalaččat daid váikkuhusaid mat dáruiduhttinpolitihkas leat leamaš sámi álbmogii Norgga bealde. Dán barggus galget mearrasámi guovllut deattuhuvvot erenoamážit, ja bargui galget guovddášeiseválddit bovdejuvvet searvat árjjalaččat prosessii vai bargu sáhtá mielddisbuktit soabadeami.

Vuolggasadjin dán strategiijai lea ahte Sámediggi, ealáhuspolitihkain ja servodatovdáneami politihkain, oassálastá čoavdit hástalusaid mearrasámi guovlluin. Sámediggi galgá ovttas našuvnnalaš ja regionnalaš eiseválddiiguin bidjat johtui posiitivvalaš doaimmaid, ja maiddáí ásahtit konkrehta váikkuhangaskaomiid, vuoi olaha mihttu. Mearrasámi báikegottiid posiitivvalaš ovdáneapmi lea sorjvaš das ahte lea ovttaoavilvuođat ovttasbargu Sámedikki ja eará eiseválddiid gaskkas strategiijai mii duddjo ja nanne geasuheadji báikegottiid ja ovddida mearrasámi kulturvuođu.

Posiitivvalaš servodatovdáneapmi lea guovddážiis mearrasámi guovlluid ovdáneamis, ja sisttisdoallá hukset buriid báikegottiid gos vejolašvuođat eai ráddjejuvvo sohkaelliid dahje duogáža dihtii. Álggahanvejolašvuođat ja bargobiras galget leat seamma buorit aktevrraide, beroškeahhtá sohkaelliin, ja lea dehálaš láchčit dili searvadahtti bargoeallimii ja báikegoddái.

Sámediggeráđđi gávnnašii ahte lea dárbu sierra strategiijaide maid mihtun lea ealáskahttit ja nannet sámi giela ja oahpahusa mearrasámi guovlluin. Dán berre Sámedikki giella- ja oahpahuspolitihkka siskkildit, ja danin dát ii leat oassin dán strategiijas mii deattuha ealáhusovddideami.

Sámediggi bargá gievrras ja mánggabealat fidnoeallima ovddas, mas lea vuođđun ja áimmahušša sámi kultuvrra, luonddu ja birra ja mii ráhkada vuođu ceavzilis báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Mearrasámi perspektiivvas lea birasperspektiiva guovddážiis, dasa mii guoská vejolaš biologalaš nuoskkideapmái sihke mearraealáhusain, oljosuodjalangearggusvuođas, mearrajohtolagas, vuostálasvuođain mearaareálaid geavaheamis ja nu ain. Daid beliid leat guorahallan ja árvoštallan Sámedikki areála- ja birasdieđáhusas 2016.

Ealáhusovddideami strategiija mearrasámi servodagaid várás lei gulaskuddamis áigodagas 03.03.2016 gitta 30.05.2016.

Gulaskuddancealkámušat bohte Áltá suohkanis, Norgga guolásteddjiidsearvvis (Norges Fiskarlag), Deanu gielddas, Finnmárkku fylkkamánis, Davvi álbmoigiid guovddážiis (DÁG), Deanu bargiidbellodagas, Mearrasámi gealboguoovddážiis, Davvisiidda gielddas, Einar Storslett, Čienjalluovttas ja Unjárgga gielddas. Gulaskuddancealkámušat čuvvot mielddusin.

2. Ulbmil

Sámedikki ealáhusdieđáhusas (2011) mearriduvvui čuovvovaš váldomihttomearri Sámedikki bargui ealáhusovddideamiin;

Sámediggi bargá dan badjelii ahte galgá leat nana ja mánggabealat ealáhuseallin mii vuođđuduvvá

sámi kultuvrii, lundui ja birrasii ja vuhtii váldá daid, ja lea vuodđun eallinfámolaš báikegottiide gos olbmot háliidit ássat.

Manjit jagiin lea váldomihttomearri bisuhuvvon Sámedikki jahkásaš bušeahttamearrádušas. Dát váldomihttomearri gusto maiddá mearrasámi servodagaide.

Árbevirolaččat lea luondu leamaš vuodđun sámi ealáhusaide. Sápmelaččat leat viežžan birgejumi ja sisaboađu ávkkástaladettiin meahcceresurssaiguin, guolástemiin, eanadoaluin ja boazodoaluin, mat maid leat addán vuodđoávdnasiid duodjái ja iešguđet viidasat ráhkadan buktagiidda. Sámi álbmot heiveha iežas ja ovdána iežas kultuvrra vuodul. Dávgešis ja hutkás oaidnu rievdamiidda ja ođđajurddašeapmái lea deatalaš árvu sámi ealáhusovdáneamis maiddá dál, ja dáidá erenoamážit leat mearrasámi servodagain gos heiveheapmi lotnolasealáhusaide lea deatalaš sisaboahtogáldun.

Lea nana čatnaseapmi gaskal veahkadatovdáneami, barggolašvuodáovdáneami, vuoigatvuodaid ja ekonomalaš ovdáneami. Danne lea vuodđun eallinfámolaš mearrasámi servodagaide ahte árvohákan sáhtá lassánit ja dáhpáhuvvat báikkálaččat, ja ahte doaibmabijut ja muddemat mat čađahuvvojit, váikkuhit gánnáhahtti doaimmaide mearrasámi servodagain. Servodatekonomalaš ovdáneapmi, árvohákan ja gánnáheapmi resursaávkkástallamis galgá mihtiduvvo eanet bargosajiiguin, ássamiin ja báikkálaš oalgeváikkuhusain.

Sámediggi háliida nana ja mánggabealat mearrasámi servodagaid, gos árvohákan dáhpáhuvvá báikkálaččat ja lea vuodđun dássidis ássamii ja ealli mearrasámi kultuvrii.

3 Hástalusat

3.1 Ođđa šlájat

Mearrasámit leat áiggiid čađa bivdán daid šlájaid mat leat leamaš fidnemis sin lagasguovlluin. Go ođđa šlájat bohtet, de fertejit mearrasámi oazžut eriid dán šlájain. Dađistaga levvet davás guvlui šlájat mat eai bálo leat ge leamaš riddolagaš guovlluin. Dat mearkkaša earret eará ahte makrealla lea leavvan davvelebbui ja nuortalebbui, mii mearkkaša stuora hástalusa báikkálaš guollenáliide, nu go riddodorskái ja šákšii. Lihká leat dálkkádatrievdamat oassin sivas, ja danne lea makreallabivdui oassálastin deatalaš. Go guoská šákša-, sallit-, saide-, dikso- ja riddodorskemáddodahkii, de dát leat guollešlájat earenoamáš dehálaččat vuotna- ja riddoguolásteapmái ja maid danne ferte hálldašit várrugasat go máddodatovdáneapmi ja guhkitáiggeperspektiiva dan dagaha dárbašlažžan. Sámediggi lea ovdal evttohan ahte riddo- ja vuotnabivdit galge vuoruhuvvot sierra makreallaeriiguin nu ahte sii sáhttet oassálastit dakkár bivdui mii čađahuvvo mearrasámi guovlluin.

Muohtareabbá maid boahá eanet ja eanet. Dát reabbá lea guhkkeleappos ábis, ii ge dábálaččat bahkke vuonaide ja riddoguovlluide nu go gonagasreabbá dahká. Ruošša dutkit oaivildit ahte muohtareabbámáddodat lea loge gearddi stuorit go gonagasreabbámáddodat, ja sáhtá áiggi vuollái šaddat dehálaš dienasvuodđun áhpefatnasiidda. Vuostáiváldinrusttegiid ja infrastruktuorra heivehemiin mat dál leat gonagasreappá várás, sáhttet maid geavahuvvot muohtareappáid várás, ja dán bokte dahkat ođđa bargosajiid ja sihkarastit daid.

3.2 Mearraareálat mat leat olámuttus riddo- ja vuotnaguovlluin

Dárbu lanjaide ja vuogas areálaide lea muhtun diliin šaddan vuostálasvuhtii eará doalloberoštusaiguin. Sámediggi lea kritihkalaš dakkár mearradoalu stuorrumii mii ii leat ceavzil ii ge váldde vuhtii báikkálaš beroštumiid. Sámediggi lea čujuhan dan vára ahte eaiggátvuodát čohkkejuvvojit eanet ja eanet ealáhusas. Sámediggi háliida nannuset regionála čatnaseami eaiggátvuodáin. Danne lea Sámediggi vuostaldan dan lálkaásahusevttohusa ahte eaiggátvuodagáržžideapmi sihkkjuvvo.

Dálá báhtaranválttisvuodaid, dihkiid, luoitimiid ja mikroplástta geažil biebmenealáhusas lea Sámediggi čájehan vuostehágu buvttahivvodaga lasiheapmái ealáhusas. Sámediggi lea bivdán konsultašuvnnaid stuorradiggedieđáhussii biebmenealáhusa stuorruma birra, muhto departemeanta lea hilgun dan ja čujuhan dasa ahte sámi beroštusat galget váldojuvvot vuhtii go ođđa dahje viiddiduvvon báikkít čielggaduvvojit. Iešguđet fágaásahusat ja dutkanbirrasat leat huigášan návccalasiheami ja čujuhan dasa ahte báhtaran biebmoguliid oassi jogain lea menddo stuoris ja ahte genehtalaš váikkuhus ollu luossajogaid luoduluossanáliide ii leat dohkálaš. Sámediggi čujuha ovdáneapmái barggus giddejuvvon rusttegiiguin, ja ahte álgaheamit berrešedje vuodđuduvvot dán teknologijii ovddasguvlui.

3.3 Vuostávdinstruktuorra mearrasámi guovlluin

Lea stuorra mearkašupmi das ahte bisuhit dálá báikkálaš vuostávdindinmálla ja sihkarastit viidasat doaibmama bisuhan dihtii dálá guolástusdoaimma báikkálaš riddo- ja vuotnaservodagain. Sámi logut mitalit 7 (2014) čujuha maiddá dasa ahte stuoramus hástalus mearrasámi vuotnaguovlluin ássanvuodu nannema oktavuodas, lea čoavdit vuostávdinčuolmmaid, nu ahte smávvguolástusain leat sihkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuodát iežaset lagasguovllus. Sámediggi lea ovttaoavivis dáinna analysain ja oaidná hástalusaid álgoávdnasiid lágideami oktavuodas, erenoamážit uhcimus fatnasiidda mat bivdet vuonain ja rittuid lahka. Seammás dárbbasit vuostávdindit oážžut lágiduvvot álgoávdnasiid oktilaččat, ja vejolašvuodát vurket ealli dorski livččii mielde dan ollašuttimin. Hástalusat čatnasit ortnegiidda mat sáhttet sihkarastit vuostávdinrusttegiid doaibmaekonomalaš vuodu. Sámediggi áigu čađahit guorahallama oážžun dihtii dieđuid rusttegiid logu, stáhtusa, eaiggátmálla ja doaibmalágideami birra. Dát fas attášii Sámediggerái buori vuodu árvoštallat strategiijaid ja doaibmajuid sihkarastin dihtii sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiid vuostávdindima ja viidasat ráhkadeami mearrasámi guovlluin. Prošeavttat dego dat mat leat Kløvnesas Unjárggas ja Girenjárggas Álttávuonas leat ovdamearkkat prošeavttain maid Sámediggi vuoruha. Viidasat lea vejolašvuotta sihkarastit guollevuostávdinrusttega Fálesnuorrái dehálaš vuoruhit sihkarastin dihte nannema ja ovddideami guolástusas.

Sámediggi oaidná ahte lea stuora dárbu oážžut gova das ja áigu ožžodit analysa mii lea áiggi dáfus riehta sihke rusttegiid loguin, stáhtusis, eaiggátmodeallain ja doaimmahanorganiseremiin. Dát addá fas Sámediggái buori vuodu árvoštallat strategiijaid ja doaibmajuid sihkarastin dihte vuostávdindima ja viidasetbuvttadeami sihke mariidna ja eanadoallovuđot buktagiin mearrasámi guovlluin.

3.4 Ealli guliid vurken

Eallinaga vurrkodit luodubivdojuvvon guliid/dorskiid mearkaša ahte guolit bivdojuvvojit láđđásit dainna ulbmiliin ahte galget vurrkoduvvot eallinaga merddiin gitta dassážiigo njuvvojit ja vuvdojit. Dorskologu lassáneapmi maid dolvot ealliguollevurrkodeapmái ja bivdovuđot akvakultuvrii, leat okta mángga doaibmajuin mat sáhttet čoavdit márkana jearahallama varas kvalitehtabuktagiin miehtá jagi ja buoret hatti. Mearrasámi guovlluin lea earenoamáš dehálaš háhkat eallivurrkodanortnegiid mat leat heivehuvvon sihke smávit fatnasiidda (vuollel 11 mehtera), fitnodagaide ja eará servodatstruktuorraide, nu ahte maiddá mearrabiebmoeláhus (guolásteaddjit, fitnodagat ja vuovdinapparáhtat) dán rikkis guolleguovlluin ožžot innovatiivvalaš kvalitehtabuorideami vuoddoávdnasiin mat leat heivehuvvon dálá ja boahteáiggi márkaniin mat mákset buori hatti. Jus galgat olahit mihttomeriid ealli guliid bivdimis ja daid vurrkemis, de ferte vuoruhit FoU ealliguollebivddus, fievrreideamis ja vurrkemis báikkálaš mariidna resurssain mearrasámi guovlluin. Ealli guliid vurken ii galgga bilidit gođđosajiid dahje bivdosajiid.

3.5 Heajut fievriridandoarjja

Fievriridandoarjja lea dakkár fáddá mii beroštahtá sihke bivdo- ja vuostávdindinbeali. Váilevaš fievriridandoarjjaortnegat leat mielde hedjonahttimin bivdobeali báikkálaš gáddenvejolašvuodaid, erenoamážit uhcimus fatnasiid. Dát ortnet leat hedjonan mañimus áiggiid. Dat lea buvttihan negatiiva váikkuhusaid vuoddoávdnnaslágideapmái uhcimus vuostávdinrusttegiidda mat sáddejit vuoddoávdnasiid viidáseappot guovddáš náláštuttinfitnodagaide viidasat ráhkadeapmái. Norges Råfisklagas lei 2016:s 23,27 miljon ruvdnosaš bušeahhta maid hálddaša dán ortnega várás. Go 70 vuostávdinrusttegat galget oážžut doarjaga das, de dat lea guhkit áiggi vuollái dohkkeameahhtun ortnet. Ealáhusa aktevrraid ja Sámedikki mielas lea deatalaš loktet dán ášši fylkkasuohkaniidda ja guolástuseiseválddiide vai oážžut nannaset ortnega boahteáigái.

3.6. Fanas- ja bivdusovddideapmi addá ođđa vejolašvuodaid

Vuotnalinnját leat biddjojuvvon dan várás ahte galgá leat buoret resursasuodjaleapmi seammás go uhcimus vuotna- ja riddofatnasat galget bivdit almmá stuorra gilvohallama haga. NOU 2008:5 ja Prop. 70L (2011-2012) oktavuodas digaštallojuvvui ahte daid fatnasiid guhkkodatrádjá mat galge beassat bivdit vuotnalinnjaid siskkoabealde, galggai leat 11 mehtera. Manjit áiggi lea fanasrádján biddjojuvvon 15 mehtera. Vuodđun 15 mehtera rádjái lei dan máhtus ahte 15 mehtera (sullii 50 juolggi) guhkkosaš fatnasiid suvdinnákca lei 15-17 tonna, ja 35 juolggi (10,67 mehtera) guhkkosaš fatnasis fas lei 8 tonna suvdinnákca. Dál leat fatnasat rievdan issorasat ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa suvdinnákca lea 45 – 55 tonna, dan ektui go 11 mehtera guhkkosaš fatnasis várra 30 – 40 tonna suvdinnákca.

Daid áigumušaid vuodul ahte uhcidit dan garra bivddu ja oččodit uhcit gilvvohallama guliid alde vuonain, ii gávnna Sámediggi ulbmillažžan dušše geavahit guhkkodatmehtera bivddu muddema oktavuodas vuotnalinnjaid siskkobealde. Sámediggi áigu dán ášši loktet eiseválddiide, vai fas uhciduvvo bivdodeaddu dálá vuotnalinnjaid siskkobealde.

Ávkkástallan dihtii buori láchkai guolleresurssaiguin Finnmárkkus čađaha konsuleantafitnodat Noodt & Reiding Álttás proševtta mas lea sáhka reahkaid bivdimis merddiiguin. Reahka lea báikkálaš mearraresursa mii lea buot Davvi Norgga vuonain. Reahkabivdu merddiiguin heivešii hui bures bivdinvuohkin uhcimur fatnasiidda, nu mo meardebivdu lea gonagasreabbábivddus. Bivdovuohki merddiiguin dagaha maiddá ahte guolli/reahka bivdojuvvo eallinaga ja dan sáhtá eksporteret eallinaga márkaniidda, mii dál lea áibbas vejolaš. Dát bivdovuohki addá maid buori kvalitehta guolis ja nu maidai alla hatti bivdui.

Dorskebivdin merddiiguin lea maid ovddiduvvomin bivdovuohkin. Bohtosat dán rádjai čájehit ahte dát maid lea bivdovuohki mas fidne guliid eallinaga, mii fas addá buori kvalitehta ja hatti. Dorskebivdu merddiiguin heive bures uhcit fatnasiidda mearrasámi guovlluin.

3.7 Vejolašvuotta loktet árvoháhkama mearrasámi guovlluin

Mearrabiebmoeláhus lea Norgga nubbi stuorámuks eksportaeláhus. Sámediggi lea mángii čujuhan dan mearkašupmái mii Norgga mearrabiebmoindustriija stuorrumis ja árvoháhkamis lea boahhteáigái dakko bokte ahte deattuhit heivehuvvon FoU-prográmmaid, innovašuvvna, resursadutkama, šlájaid vuovdaleami, máddodatmeroštallama nannema, resursadárkkisteami nannema jna. Norsk sjømatråd lea deatlaš dasa ahte lasihit mearrabiebmoeláhusa árvoháhkama eanet vuovdaleami bokte ja loktet máhtolašvuoda Norgga mearrabiepmu birra sisriikkas ja olgoriikkas. Oppalaččat sáhtá dadjat ahte ráđi bargu lea leamaš beaktil sihke márkanovdideapmái ja diehtujuohkimii Norgga mearrabiepmu birra. Lea deatlaš geavahit ulbmillaš ja doarvái resurssaid dasa ahte nannet márkavejolašvuodaid ja buorebut kártet ostiid dárbbuid mearrabiebmoeláhusa várás, mas luondduvuodot ovdduid sáhtá nannet go čielgaseappot profilere kvalitehta ja nana buvttadifferensierema. Hástalussan lea láchit eanet árvoháhkamii maiddá mearrasámi guovlluin.

4. Strategiijat

4.1 Sihkkarastit vuoigatvuodaid guolásteapmái ja ceavzilis hálddašeapmái

Sámiid guolástanvuoigatvuodaid ja mariidnaresurssaid dohkálaš hálddašeami sihkkarastin lea deatleamos strategiija bisuheapmái posiitiiva ovddideami mearrasámi servodagain. Sámediggi čujuha man deatlaš dat lea ahte nannet vuoigatvuodavuodu ja ahte dakkár vuoigatvuodát čielggaduvvojit mat nannejit oktasaš vuoigatvuodavuodu. Mearraresurssat gullet searvevuhtii ja daiguin galgá ávkkástallat ekologalaččat ceavzilis vugiin, vai bohtet bargosajit ja árvvut vuodđun nana ássamii rittus ja vuonain.

Vuotnaguolástuslávdegoddi lea deatlaš orgána ja Sámediggi áigu bargat viidáseappot dan ovdalii ahte mis lea buorre regionála hálddašeapmi sámi ovddastusain, ja ahte Vuotnaguolástuslávdegoddi doaimmaide lea dohkálaš ruhtadeapmi. Hálddašeamis galgá leat mihtomearrin ovddidit nana máddodagaid ja ávkkástallanvugiid mat addet buoremus guhkesáiggebirgejumi. Luondduresurssaid ja areálaid galgá hálddašit agibeaiiperspektiivvas vai boahhtevaš buolvvat maid besset ávkkástallat searvevuoda resurssaiguin.

Riddoguolástuseari muddenmálla lea geavahuvvon ealáhusovddidandoarjagiid doaimmaguvlui. Jus guovlu boahhteáiggis galgá viiddiduvvot, de ferte maiddá riddoguolástuseari lasihuvvot. Sámediggi oaivvilda ahte riddoguolástuseari galgá doaimmat ulbmillaččat dan ektui ahte nannet sámi riddo- ja vuotnaguovlluid ja eará rašis riddoguovlluid uhcimur fatnasiid ealáhusvuodu, ja dat ferte dahkkojuvvet lága bokte.

Gonagasreabbábivdu lea leamaš geasuheaddjin mearrasámiguovlluid guolásteddjiide. Sámediggi áigu joatkit bargat dan ala ahte báikkálaš guolásteaddjit galget beassat searvat gonagasreabbábivdui. Sámediggi áigu maid deattuhit dan ahte sámi guovlluid álbmot oažžu vejolašvuoda searvat luoduguollebivdui ja ávkašuvvat báikkálaš guolleresurssaiguin, nu go reahka-, dorske- ja eará šlájaid bivdimii merddiiguin.

Ovddit stuorradiggeáigodagas leat čađahuvvon mánga muddemat gonagasreabbábivddus earret eará

fanasturrodat- ja doaibmagáibádusaiguin. Lea lunddolaš árvoštallat mielddisbukte go dat rievdadusat maid stuorradiggedieđáhus Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe (dieđ.st. 17 (2014-2015) dagahedje, maiddái dan ahte dat duođas leat leamaš mielde sihkkarastimin ávnnaslaš kulturvuođu mearrasámi kultuvrii stáhta boađusgeatnegasvuođa vuođu nu mo álgoálbmotvuoigatvuođat geatnegahttet vai eai. Dan ferte oazžut čielggasin ovdalگو viidáseappot mudde reabbáivddu.

Sámediggi áigu gozihit ahte ráđđehus ollašuhtá konsultašuvdnageatnegasvuođaid Sámedikki ektui deatalaš áššiin mat gusket mearrasámi guovlluide, dás maiddái árvoštallat earredili oktilaččat, sihkkarastit ja nannet earrevuođu sihke dorski ja eará šlájaid hárrái.

Mearraluossabivddus ealáhussan, árbevieruid guoddiin ja identiteahta duddjojeaddjin ferte leat ceavzinvejolašvuohta ja lunddolaš sadji hálddašeamis.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte sihkkarastit vuoigatvuođaid guolásteddiide ja ceavzilis hálddašeami, lea Sámedikki oaidnu ahte:

- Sámediggi galgá doarjut daid báikkálaš oktasaš berošteddjiid mat sáhttet ovddidit iežaset ášši dan várás ahte nannet vuoigatvuođavuođu dahje kárte mearrasámi guolástusa vuoigatvuođavuođu.
- Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá nannejuvvot ja šaddat gievrras orgánan nu ahte sáhtá čađahit nannejuvvon regionála vuoigatvuođahálddašeami.
- Ráđđehus ferte čuoovvulit konsultašuvdnašiehtadusa Sámedikkiin.
- Báikkálaš guolásteaddjit galget beassat bivdit ođđa ja dálá šlájaid iežaset mearraguovlluin.
- Riddoguolástusearri ferte mearriduvvot lágain, ja jus doaibmaguovlu galgá viiddiduvvot, de ferte lasihit earresturrodaga.
- Ferte ásahuvvot Sallitriddoguolástusearri.
- Árbediehtu galgá leat guovddážiis politihkkahábmemis.

4.2 Eanet deaddu geasuheapmái ja ássanmillii

Resursaávkástallan galgá váikkuhit ássamii rittuin ja vuonain, ja sihkkarastit mearrasámiide guolástanvuoigatvuođa. Positiiva ovdáneapmi mearrasámi servodagain sorjá maid dain doaimmain mat vuolggahit dakkár geasuheami ja ássanmiela mat dagahit ahte resursaolbmot fárrejit ruovttoluotta báikegottiide. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte ovddiduvvo offensiiva geasuhusstrategiija ovtas gielddaiguin, báikki ealáhuseallimiin ja eará guoskevaš oassálastiiguin.

Telemarksforskning guorahallá jahkásaččat sámi guovlluid ja giedahallá dan mo báikkit sáhttet šaddat eanet geasuheaddjin sihke fitnodagaide, gallejeddjiide ja ássanbáikin. Guorahallan čujuha dan dárbui ahte gielddat ja regiovnnat barget buot golmma beliiguin šaddat geasuheaddjin ja sáhttit gilvvohallat fitnodagaide ja gallejeddjiid alde ja ássanbáikin. Geasuheamis ássanbáikin lea sáhka das ahte oazžut eanebui gildii go eret gielddas. Ollu mearrasámi guovlluin lea leamaš positiiva veahkadatovdáneapmi manjimus jagiid, earret eará sisafárrema geažil mii fas lea mielddisbuktan bargoovdáneami daidda servodagaide. Sámediggi áigu čuoovvulit Telemarkforskninga guorahallama ja geahčadit lagabui mo Sámediggi sáhtá váikkuhit dasa ahte sámi guovllut šaddet eanet geasuheaddjin. Dan ferte dahkat ovtas guovddáš, fylkkagielddalaš ja gielddalaš eiseválddiiguin, ealáhuseallimiin ja earáiguin vai juksat háliiduvvon beavttu.

Deatalaš strategiija ovddasguvlui lea ángiruššat dakkár doaibmabijuid ruhtademiin, mat vuolggahit gealbobargosajiid ja árvoháhkama hutkás ealáhusain. Sámedikki kulturealáhusprošeakta lea čájehuvvon gokčat stuorra fierpmádathuksendárbbu ja gealbudandárbbu kulturealáhusdoaimmaheddjiid gaskkas. Sámedikki kulturealáhusprográmma Dáhttu lea rekrutteren máŋga ealáhusutki ja fitnodaga mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo kulturealáhusprošeakta sáhtá ovddiduvvot viidáseappot lokten dihtii kulturealáhusaid dahje hutkás ealáhusaid ceahki badjelebbui.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte bajidit geasuheami ja ássanmiela, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi galgá doarjut guoskevaš ássanmiellaprošeavttaid ovtas gielddaiguin, ealáhuseallimiin ja eará oassálastiiguin.
- Sámediggi galgá ain háhkat máhtu ássanbáikegeasuheami birra sámi gielddain.

- Sámediggi galgá ain oččodit sámi gelbbolašvuodabargosajiid ja árvoháhkama hutkás ealáhusain.
- Sámediggi galgá doarjut doaibmabijuid kulturealáhusaid várás ovtas eará guoskevaš oassálastiiguin. Sámi kultuvra ja biebmoeanoamášvuodát sáhttet gullat dán bargui.
- Sámediggi galgá árvvoštallat mo Dáhttu sáhtta ovddidit viidáseappot.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte sámi giella- ja kulturmáhttu galgá leat lunddolaš oassin báilvalusfálaldaga gelbbolašvuodavuođđu mearrasámi guovlluin.

4.3 Nannejuvvo ealáhusvuođđu mearrasámi guovlluin

Dárbašuvvo nannet eanet ealáhusaid mearrasámi guovlluin váikkuhan dihtii posiitiiva ovddideapmái. Mearradoalus lea vejolašvuhta ovddidit buvttadeami ja barggolašvuoda maiddá mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu bargat dan ala ahte mearradoallu ovddiduvvo ekologalaččat ceavzilis prinsihpaid vuodul seammás go ealáhus sáhtta váikkuhit eanet árvoháhkamii oktiibuot riddo- ja vuotnaguovlluin. Ealli dorski vurken lea ovdamearkan dakkár suorgái mas lea vejolašvuodát go das lea báikkálaš čatnaseapmi ja dat vuođđuvuođđu ceavzilis prinsihpaide.

Ollu mearrasámi guovlluin lea ain eanadoallu deatlaš ealáhusan. Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo váikkuhangaskaomiid sáhtta heivehit dán ulbmiljovkui ja erenoamážit árvvoštallat oktasašdoaibmabijuid mat váikkuhit dasa ahte eanadoallu bisuhuvvo dán guovlluin. Meahcceguohtun lea deatlaš mearrasámi guovlluid eanadollui.

Mátkealáhus ja guolástusturisma leat eará ealáhusat main lea stuorra ovdánavejolašvuhta. Eaktun dasa lea ahte guolástusturisma heivehuvvo buorebut, dan sivas go lea hástaleaddji ahte ii gozihuvvo dat guollehivvodat mii bivdojuvvo. Sámediggi lea mánggaid jagiid dorjon Sámi mátkealáhusprošeavtta ja dorjon guolástusturisma vuođđudeami, aiddo fal dainna ahte váikkuhit sámi guovlluid mátkealáhusfitnodagaid loktemii. Guovssahasvuodát turisma ja báikkálaš beroštusat lea ovdamearkan dasa mo turisma sáhtta addit stuorra doaimma mearrasámi guovlluin. Sámedikki mielas lea deatlaš ahte sápmelaččat ieža ain galget leat njunnošis ovddideamen vásáhusurisma viidáseappot iežamet historjja, kultuvrra ja ássama vuodul.

Ealáhusat lotnolasat fidnuiguin lea leamaš ja šaddá leat deatlaš heiveheapmin mearrasámi guovlluin. Dađistaga go fidno- ja ealáhuseallin lea šaddan eanet mánggabealat, maiddá mearrasámi guovlluin, de leat maid iešguđetlágan ovtastumit lassánan. Dakkár ealáhusaid ovtastumit mat dás leat namuhuvvon, guolástus, eanadoallu, mearradoallu, mátkealáhus ja kulturealáhusat, leat buot dakkár ovtastumiid ovdamearkan mat leat deatlaš ealáhus- ja fidnoheiveheamit mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ain atnit čalmmis árbevirolaš ja ođđa ealáhus- ja fidnoovttastumiid ja láchit dasa ahte daid sáhtta ovddidit.

Sámedikki váikkuhangaskaoamit rekrutterema várás guolástusealáhussii leat veahkehan. Lea deatlaš ahte váikkuhangaskaoamit ain geavahuvvojit sihkkarastit rekrutterema dán ealáhussii. Ovtasbargošiehtadusa bokte Innovašuvdna Norggain (IN) áigu Sámediggi bargat dan ala ahte IN váldá stuorát ovddasvástádusa fatnasiid ruhtadeamis, ja eará ealáhusovddidandoaibmabijuin mearrasámi guovlluin.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte galgá leat nannejuvvo ealáhusvuođđu mearrasámi guovlluin, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte sámi lotnolasealáhusat nannejuvvojit.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte Innovašuvdna Norga váldá stuorát ovddasvástádusa fatnasiid ruhtadeamis, ja eará ealáhusovddidandoaibmabijuin mearrasámi guovlluin.
- Doaibmabijut doaibmavistiid investerema várás sávzadoalus leat deatlaččat.
- Sámediggi galgá ain árjjalaččat ángiruššat ceavzilis sámi mátkealáhusovddidemiin.
- Turistačuolásteami njuolggadusaid ferte čavget, goziheapmi ferte buoriduvvot.
- Guolástusat fertejit mannat ovdabeallái mearradoalu vuostálasvuoda oktavuodas.
- Lea deatlaš heivehit fatnasiid ođđa šlájaid várás.
- Báikkálaš guolásteaddjit galget ain vuoruhuvvot bajimužžii gonagasreabbáivddus.

4.4 Ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideapmi

Sámediggi áigu geahčadit lagabui mo mariidna ealáhusdoaimma sáhtta ovddiduvvot viidáseappot

sihkkarastin dihtii ássama mearrasámi guovlluin.

Sámediggi áigu geahčadit lagabui vejolašvuođaid ovddidit sierra sámi innovašuvdnastrategiija regionála innovašuvdnamálliid vuodul. Sierra sámi innovašuvdnámálle attášii vejolašvuođaid ovddidit lagat ja eanet ulbmillaš ovttasbarggu gaskal FoU-organisašuvnnaid, ealáhuseallima ja almmolaš ásašusaid nu ahte ovddideapmi šattašii nu buorre go vejolaš mearrasámi servodagain. Iešguđetlágan ealáhushutkan lea deatalaš dasa ahte mearrasámi guovlluin ožžot sihke suorggit ja báikegottit rekutterema ja ovdáneami. Ealáhushutkan fitnodagain, ealáhushutkan ođđaásaheami hámis ja ealáhushutkan nuoraid gaskkas leat buot dakkár strategiijat maid Sámediggi áigu čuovvulit, maddái bargus sierra sámi innovašuvdnamálliin.

Interneahta, mobiilaneahta ja eará gulahallanvuogádagat leat erenoamáš deatalaččat go guoská mearrasámi guovlluid oppalaš ovddideapmái. Neahta ja teknologiija geavaheapmi šaddá boahtteáiggi eaktun máhttovuđot ovddideapmái buot dásiin.

Juksan dihtii ulbmila ahte galgá leat ulbmillaš ja hutkás ealáhusovddideapmi, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Ferte bargojuvvot dan ala ahte oažžut sámi innovašuvdnámálle ovttas eará guoskevaš oassálastiiguin.
- Interneahta ja mobiila geavahanvejolašvuođaid mearrasámi guovlluin ferte buoridit.

4.5 Sihkkarastit dássidis ja heivehuvvon vuostáiváldindiliid

Sámediggi áigu joatkit sihkkarastit dássidis vuostáiváldima vai smávvil guolásteddjiin lea sihkkaris ja einnostanvejolaš gáddenvejolašvuođat iežaset lagašguovllus. Nu mo namuhuvvon ovdalis, de lea vuostáiváldinstruktuvra deatalaš dasa ahte sihkkarastit eanet árvoháhkama mariidna buktagiin mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu joatkit čohkket dieđuid vai sáhtá árvvoštallat strategalaš dárbbuid ođđa ja ođasmahttojuvvon rusttegiidda, ja dieđuid eaiggátmálliid ja doaibmavugiid birra vai sáhtá árvvoštallat iežaskapitalagráda ja vuođu dakkár rusttegiidda ja erenoamážit dakkár rusttegiid almmolaš ruhtadeami.

Sámedikkis lea iežas bušehta váikkuhangaskaoamit doarjun dihtii lámččojuvvon doaibmajuid mat sáhttet buoridit vuostáiváldindiliid. Evttohuvvo ahte dát váikkuhangaskaoamit jotkojuvvojit. Mii leat maid gulahallamin Ráfisklaget:in ja ealáhusorganisašuvnnaiguin.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte sihkkarastit dássidis ja heivehuvvon vuostáiváldindiliid, oaivvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi galgá doarjut ođđa vuostáiváldirusttegiid álgaheami ja dálá vuostáiváldinrusttegiid divvuma, ovttas gielddaiguin ja ealáhuseallimiin.
- Sámediggi galgá háhkat dieđuid dárbbu birra ođđa ja ođasmahttojuvvon rusttegiidda.
- Ferte joatkit gulahallama Ráfiskelagain ja ealáhusorganisašuvnnaiguin.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte oažžut ođđasis ruhtaduvvot fievriridoarjjaortnega konsultašuvnnaid bokte Ráđđehusain.
- Sámediggi galgá bargat dan ala ahte vuostáiváldinšuvnnaid doarjjafoanda oažžu stuorát kapitála.
- Vuostáiváldidilit berrejit álo heivehuvvot daidda šlájaid mat bivdojuvvojit.

4.6 Čađahit márkanviiddideami biebmobuktagiidda mearrasámi guovlluin

Árktalaš guovlluid báikkálaš biepmus lea ovdánanvejolašvuohta. Danne lea álggahuvvon davvinorgalaš ovttasbargu oktasaš biebmostrategiija ja biebmovásáhusaid várás. Sihke borramuš mariidna ealáhusain, eanadoalus ja boazodoalus galget leat mielde dán gelddolaš ángiruššamis, mii sáhtá leat mielde lasiheamen árvoháhkama mearrasámi guovlluin. Sámediggi áigu ovttas guoskevaš aktevraiguin árvvoštallat vejolašvuođa ásašit oktasaš regionála mearkagálvvu ja eará earuhanstrategiijaid kvalitehtaovddideami ja buvttaovddideami bokte.

Mearkagálvvuid ovddideapmi deataleamos buvttasurggiin ostiid dárbbuid vuodul ja lágideami ja kvalitehta vuodul ferte leat guovddázis nannejuvvon ja koordinerejuvvon márkanbarggus. Sámediggi áigu geahčadit lagabui dan barggu maid mearrabiebmoealáhus dahká ja árvvoštallat vejolaš sullasaš strategiijaid dan barggus ahte ovddidit gálvvuid ja buktagiid mearrasámi guovlluin stuorát márkaniidda.

Juksan dihtii dan ulbmila ahte čađahuvvo márkanklokten mearrasámi guovlluid biebmobuktagiid várás, oavvilda Sámediggi ahte:

- Sámediggi áigu ovttas guoskevaš aktevrraiguin árvvoštallat vejolašvuođa ásahit oktasaš regionála mearkagálvvu ja eará earuhanstrategiijaid kvalitehtaovddideami ja buvttavddideami bokte.
- Sámediggi galgá árvvoštallat strategiijaid dasa ahte ovddidit gálvvuid ja buktagiid mearrasámi guovlluin. 5 Guovddáš áššit ja proseassat

5 Guovddáš áššit ja proseassat

5.1 Sámi árvvuid riektuvuođu ja deattuheapmi muddemiid čađaheami oktavuođas

Guolásteapmi sámi guovlluin lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddái nationála njuolggadusain guhkesáiggi geavaheami birra. Stáhta eiseválddiin lea muhtun muddui muddenvejolašvuohta guollemáddodagaid vuhtiiválddidettiin daninassii, muhto dat ferte dahkkojuvvot sámiid ávnnaslaš kulturárbbi rámmaid siskkobealde ON riikkaidgaskasaš konvenšuvnna vuodul siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid (SP) artihkkala 27 vuodul, ja daid njuolggadusaid vuodul mat gustojit konsultašuvnnaide ILO konvenšuvnna nr. 169 ja eará. Guolásteddjiin mearrasámi guovlluin lea vuoigatvuohta ávkkástallat resurssaiguin vuodđun ássamii ja erenoamážit vuodđun dasa ahte seailluhit ja doaimmahit mearrasámi kultuvrra. Dat nannejuvvui manjimusat 2016:s Norgga nationála olmmošvuoigatvuođa áhahusa raporttas Sjøsamenes rett til fisket (Fáddáraporta 2016).

Árbevirolaš guolásteami vuhtiiváldin ja gos dakkár guolásteapmi lea čađahuvvon, lea guoskevaš doaibmabijuid mearrideami oktavuođas. Muddemiid oktavuođas galgá váldit vuhtii historjjálaš guolásteami Norggas, dm. guolásteaddji dábálaš sállasiiid, árbevirolaš guolásteami ja bivdovugiid, gos guolásteapmi lea čađahuvvon ja báikegottiid sorjavašvuođa luossabivdui. Ii mearrariekti ge atte ovdamearkka dihtii vuodu dasa ahte guolásteaddjit almmá man ge haga galget dohkkehit čavga gáržžidemiid das ahte bivdit guliid mat guhtot ja vánddardit mearrasámi guovlluin. Mearrariekti váldá vuhtii dan historjjálaš guolásteami mii lea čađahuvvon dán guovlluin don doloža rájes.

Stáhta eiseválddiin lea sihke álbmotrievtti vuodul (ILO konvenšuvnna 169 art 6 j.e.d) ja nationála rievtti vuodul (šiehtadus konsultašuvdnaprošedýraid birra gaskal Sámedikki ja stáhta eiseválddiid mearriduvvon gonagaslaš resolušuvnnain geassemánus 2005) geatnegasvuohta konsulteret sihke Sámedikkiin ja mearraluossabivdiiguin, sin ovddasteaddji organisašuvnnaid bokte dainna áigumušain ahte juksat ovttamielalašvuođa ovdalگو ođđa muddemat čađahuvvojit. Go mearraluossabivdu sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodđun lea áitojuvvon, de čavgejuvvojit gáibádusat ovttamielalašvuhtii, ja de gusto maiddái rihkkumeahtun gierdanrádjá dasa guđe muddemiid sáhtta suovvat gč. vuolábealde árvvoštallama SP art 27 birra.

Sámediggi lea lagabui árvvoštallan ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) 27, ja ILO konvenšuvnna nr. 169 (ILO 169) artihkkalaš 15, gč. artihkkala 13, ja 23. Dáid árvvoštallamiid vuodul áigu Sámediggi cealkit daid mearkkašumiid birra mearraluossabivdui Davvi-Romssas ja Finnmákkus.

ON-konvenšuvdna siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra gusto Norgga lánhan, gč. miessemánu 21. b. 1999 mannosas lága olmmošvuoigatvuođaid nannema birra Norgga rievttis (olmmošvuoigatvuođalága) § 2 nr. 3. Konvenšuvdnamearrádus manná ovdabeallái Norgga lága. Vuostálasvuođaid oktavuođas galgá konvenšuvnna mearrádus mannat eará lágaid mearrádusaid ovdabeallái, gč. olmmošvuoigatvuođalága § 3, SP artihkkala 27.

Konvenšuvdnamearrádus galgá dulkojuvvot oskkáldasain sániid dábálaš mearkkašupmái dan oktavuođas go dat leat geavahuvvon, ja mearrádusa ulbmila vuodul, gč. 1969 mannosas Wienkonvenšuvnna soahpamušrievtti artihkkaliid 31-33 ja Rt-2008-1789 teakstaoasi 28.

Stáhta eiseválddiin lea geatnegasvuohta čađahit muddemiid vuhtiiválddidettiin vuollásaš riektediliid nu ahte dat sihkarastet dan ahte resurssat hálddašuvvojit ceavzilit. Dakkár muddemiid oktavuođas čuovvu Biošláddjivuođakonvenšuvnna artihkkalis 8j ahte ođđaáiggi dutkan ja árbediehtu leat ovttašasáša máhttovuođut sihke deattu ja guoskevašvuođa dáfus.

Stáhta doaibmanvejolašvuohta muddemiid oktavuodas čatnasa maiddá daidda geatnegasvuođaide maid stáhta ferte vuhtiiváldit SP artihkkala 27 vuodul, gč. Olmmošvuoigatvuođalávdegotti 2009 mearrádus Poma Poma-áššis. Hålogalánda lágamánnerievtti duomus 17.03.2017 mii guoskkai muddemiid boazolohkomearrideami oktavuodas, lea riekti manŋágo lea guorahallan SP artihkkala 27, bidjan stuorra deattu olmmošvuoigatvuođalávdegotti geavadii ja bidjan láidestusaid maid Sámedikki oainnu mielde maiddá ferte bidjat vuodđun sámi árbevirolaš guolásteami muddemiidda sihke mearas ja jogas.

SP Artihkal 27 lea ávnnaslaš rádján dasa maid stáhta sáhtá dahkat dahje suovvat earáid dahkat almmá rihkkumis mearrádusa. Rádjá lea rihkkumeahtun dan dáfus ahte jus doaibmabidju vuos mearkaša kulturdoaimmaheami vuoigatvuođa biehttleami, de ii mearkaš maidege man stuorra doarjaga doaibmabidju oazžu eanetlohkoálbmoga bealis. Mearrádus suodjala sámiiid doaimmaheamen iežaset árbevirolaš ealáhusaid, dás maiddá ođđaáiggi vugiid doaimmahit árbevirolaš ealáhusaid, ja geavahit guovlluid ja resurssaid mat leat vuodđu dán ealáhusdoaimmaheapmái. Go árvoštallá rihkku go doaibmabidju artihkkala 27, de ferte váldit vuhtii ovddeš ja eará plánejuvvon doaibmabijuid váikkuhusaid. Viidáseappot ferte go doaibmabidju sáhtá ráddjet dahje vahágahttit kulturdoaimmaheami vaikke vel doaibmabidju iešalddis ii rihko artihkkala 27, deattuhii sámi kulturdoaimmaheami vuhtiiváldima go árvoštallá doaibmabiju.

SP artihkal 27 lea árvoštallojuvvo vuđolaččat sihke vuodđolágalasáhus § 108 (Innst.S. nr. 147 (1987-88)), sámelága (Ot.prp. nr. 33 (1986-87), Innst. O.nr. 79 (1986-87)) ja Finnmarkolága (Ot.prp. nr. 53 (2002-2003)) meannudeami oktavuodas. Dat lea dagahan ahte sisabahkkensuodjalus artihkkala 27 vuodul ferte atnit dohkkehuvvon ja ásahuvvon njuolggadussan Norgga rievttis.

SP artihkal 27 mearkaša maiddá geatnegasvuohta čađahit posiitiiva sierradoaibmabijuid go lea dárbu álgoálbmogiid kultursuodjaleapmái. Dát áddejupmi lea maid nannejuvvon jagi 1994 Olmmošvuoigatvuođalávdegotti oppalaš kommentáraid bokte. Áigumuš dakkár posiitiiva sierradoaibmabijuiquin lea váikkuhit duohta ovtadássásašvuođa gaskal unnitlogu ja eanetlogu. Posiitiiva sierradoaibmabijut eai šatta vuostálágaid ovttalágašvuođaprinsihpain dahje vealahangiieldusprinsihpain, gč. earret eará SP artihkkala 26. Baicce leat dákkár posiitiiva doaibmabijut mielde seailuheamen osiid sámi kultuvrras mat dál leat áitojuvvon. Norgga ektui addá SP artihkal 27 erenoamáš deattu go Vuodđolága § 108 lea ráhkaduvvon seamma prinsihpaid vuodul.

Stáhta ovddasvástádus SP artihkkala 27 vuodul lea boađusovddasvástádus. Dallego sámi kultuvra muhtun guovlluin lea nu garrasit áitojuvvon ahte juohke sisabahkken, oktan muddemiiguin, sáhtá áitit kultuvrra vuodu, oktan ássamiin ja ealáhusdoaimmahemiin, de lea stáhta geatnegahttojuvvon čađahit posiitiiva sierradoaibmabijuid mat leat mielde sihkkarastimin ja ovddideamen kultuvra.

ILO 169 artihkkalat 15, gč. artihkkaliid 13 ja 23, suodjalit maiddá sisabahkkemii vuostá ja dohkkehit guolásteami mearkašumi álgoálbmotkultuvrraid ja ekonomalaš iehčanasvuođa bisuheapmái.

ILO 169 artihkal 15 suodjala sisabahkkemiid vuostá álgoálbmogiid luondduresurssaide. Dán mearrádusa vuosttas cealkka geatnegahte stáhta erenoamážit sihkkarastit sámiiid vuoigatvuođa luondduresurssaide iežaset eanaguovlluin. Doaba eanaguovllut artihkkalis 15 lea definerejuvvon lagabui artihkkalis 13 dakkár ollislaš birraiin dain guovlluin go guoskevaš álbmot eallá dahje maid dat eará láchkai geavaha. Oppalaččat dovddaha ILO 169 artihkal 15 nr. 1 vuosttas dajus dan seamma gáibádusa suodjaleapmái sisabahkkema vuostá mii čuovvu SP artihkkalis 27. Artihkal 23 dohkkehan árbevirolaš guolásteami deatálažžan dasa ahte bisuhit álgoálbmogiid kultuvrra ja ekonomalaš iehčanasvuođa.

5.2 Árbediehtu

Sámediggi galgá bargat dan badjelii ahte árbediehtu boahá oidnosii ja deattuhuvvo go ovdamearka dihtii Norgga eiseválddit galget dahkat mearrádusaid muddemiid oktavuodas. Sámedikkiin galgá konsulteret go lágat dahje muddemat mat gusket sámi beroštusaide, galget mearriduvvot dahje rievdaduvvot. Dat lea maid duogázin dasa go dál leat mearrádusat luonddušláddjivuođalága paragrafas 8 aiddo mearrádusaid máhttovuođu birra mat dajet ahte eiseválddit galget viidáseappot deattuhit máhtu mii lea vuodđun buolvvaid vásáhusaide luonddu geavaheami bokte ja ovtasdoaibmama bokte luondduin, dás maiddá dakkár sámi geavaheami, ja mii sáhtá váikkuhit luonddušláddjivuođa ceavzilis geavaheapmái ja suodjaleapmái.

Luondduvuođđu dán oktavuodas lea guolli ja dat guovllut gos dat vánddarda. Dát leat guovddáš mearrádusat maid eiseválddit leat geatnegahttojuvvo čuovvulit guolásteami rámmaid bokte. Sihke Norgga eiseválddiin, Sámedikkis ja dutkanbirrasin lea oktasaš ovddasvástádus das ahte bearráigeahččat ahte dát dahkkojuvvo ja ahte sii geain lea árbediehtu besset mielde proseassaide ja lea vejolašvuohta váikkuhit mearrádusaide.

5.3 Riddoguoelástuslávdegotti NOU 2008:5 čuovvuleapmi

Sámediggi deattasta ahte sámiin leat vuoigatvuođat guolásteapmái ja vuoigatvuođat ávkástallat eará mariidna resurssaiguin riddolagas sámi guovlluin. Riddoguoelástuslávdegotti barggu (NOU 2008:5), ja konsultašuvnnaid vuođul Sámedikkiin sohpe Sámediggi ja stáhta eiseválddit hoahppodoaimbajuid dan várás ahte buhtadit dan duodalaš dili masa guolásteapmi mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođđun lei gártan ja mii lea boahmán ovdan earret eará Mearraresursalága (§§ 1, 6, 7g), Oassálastinlága § 21 goalmát lađđasis ja Prop. 70L (2011-2012).

Dattetge eai boahmán Sámediggi ja stáhta eiseválddit ovttaoavillii riektuvuođuid dulkomis, sihke go guoská álbmotriektái ja dálá vuoigatvuođaide Norgga rievtti vuođul virolašvuođa ja guhkesáiggi geavaheami geažil. Danne lea Sámediggi kritihkalaš dasa go mariidna resurssaid ovddasvástideaddji hálddašaneiseválddit eai leat buorebut čuovvulan sámi vuoigatvuođaid nu mo NOU 2008:5 Retten til fiske i havet utenfor Finnmark evttoha ja mii lei vuođđun Stuorradikki mearrádussii go guolástan- ja oassálastinvuoigatvuohta lága bokte mearriduvvui rabasjoavkku várás dorse-, dikso- ja sáidebivdui buohkaide geat ássat sierra guovllus masa gullá olles Finnmárku ja oasis Romssa ja Nordlándda fylkkain, ja leat registrerejuvvon guolásteddjiidlohkui ja eaiggáduššet mearkaregistrerejuvvon fatnasa mii lea oanehat go 11 mehtera, gč. oassálastinlága § 21 njealját lađđasa.

Vaikke vel sohppojuvui ge ovttamielalašvuohta guolásteami birra 2012:s, de oavvilda Sámediggi ahte Stuorradiggi ja ráđdehus 2012:s NOU 2008:5 ja Prop L70 (2011-2012) meannudettiin eai leat ollásit dohkkehan sápmelaččaid guolástanvuoigatvuođaid ja nu eai leat čuovvulan iežaset geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin álbmotrievtti ja nátionála rievtti vuođul. Buoremus strategiija dasa ahte joatkit mearrasámi servodagaid ovddideami, lea ahte sihkkarastit sápmelaččaid vuoigatvuođaid guolásteapmái ja ahte dat lea mariidna resurssaid buorre hálddašeapmi. Ollašuhttin dihtii Riddoguoelástuslávdegotti evttohusa čielggadusas NOU 2008:5 ferte čielggadit vuoigatvuođaid vai sámi guovlluid álbmoga oktasaš vuoigatvuođavuođđu nannejuvvo. Čuovvulan ja lokten dihtii ášši berrejit mearridaneiseválddit lágideat konferánssa mas Sámediggi, Stuorradiggi ja Ráđdehus ovttas sáhttet váldit ovdan gažaldaga ja ságaškuššat mii lei sivvan dasa go mearrasámi guolásteapmi ii váldojuvvon mielde álgoálbmotvuoigatvuođaide go Stuorradiggi meannudii NOU 2008:5, ja ahte dát ferte njulgejuvvo.

Vuotnaguolástuslávdegoddi nammaduvvui guovvamánu 1. b. 2014 ja lea dan ovtta stáhtaeseiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ovttamielalašvuođa čuovvuleapmi mii sohppojuvui 2012:s. Lávdegoddi galgá nannet vuotnaguolástusaid hálddašeami ja erenoamážit vuhtiiváldit sámi geavaheami ja dán geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide. Váikkuhanguovlun leat Finnmárku, Romssa ja Nordlándda fylkkat. Sámediggi nammada golbma lahtu guđa lahtus, ovttasráđiid fylkkagielddaiguin.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá árvvoštallat báikkálaš riddoguoelásteami dili ja ovdáneami, erenoamáš deattuin sámi geavaheapmái. Dat galgá evttohit ulbmillaš báikkálaččat heivehuvvon doaimbajuid mat sáhttet leat mielde nannemin riddoservodagaid ja sámi báikegottiid. Dat galgá háhkat dieđalaš ja báikkálaš ja árbedieđu daid máddodagaid deatálaš gođđo- ja bajásšaddanguovlluid birra mat bivdojuvvojit riddolagaš guovlluin ja vuonain, ja árvvoštallat guđe muddendoaimbajuit, dás maiddá bivdosiid geavaheapmi, mat sihkkarastet ceavzilis ávkástallama ja láchet resurssaid báikkálaš ávkástallamii. Dat galgá maid árvvoštallat gokko galget dat vuotnalinnját biddjojuvvo mat čujuhit gokko eai beasa badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasat bivdit, ja guđe spiehkastagat mat leat ulbmillaččat.

Guovllut siskkabealde vuotnalinnjaid eai galgga leat suodjalanguovllut, muhto dakkár guovllut mat addet riddo- ja vuotnálbmogii vuođu báikkálaččat ceavzilis ja gánnáhahtti ávkástallamii. Dat sihkkarastá mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuođu. Seammás dovddaha Sámediggi balu sáidemáddodaga dili geažil ja oavvilda ahte nuorat jahkeluohkáid berre buorebut suodjalit. Danne ii galgga addi sierralobi badjel 15 mehtera guhkkosaš fatnasiidda bivdit vuotnalinnjaid siskkabealde.

Vuotnaguolástuslávdegoddi galgá maid árvvoštallat jahkásaš dárbbu lassi dorsehivvodahkii rabas

joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhtta juogadit nannen dihtii báikkálaš vuotnabivddu, erenoamáš deattuinn sámi geavaheapmái ja dán geavaheami mearkkašupmái sámi báikegottiide.

Vuotnaguolástuslávdegotti ásaheami ovdabargguin lei ovttamielalášvuohta gaskal Guolástusdepartemeantta ja Sámedikki das ahte lávdegoddái galggai addojuvvot dakkár ekonomalaš rámma mii dahká vejolažžan čađahit daid bargamušaid mat leat mearriduvvon mandáhtas. Sámediggi vuordá ahte Guolástusdepartemeanta čuovvulan dan vai Vuotnaguolástuslávdegoddi sáhtta ollašuhhtit mandáhtas ja vai sin doaibma lea oidnosis ja olámuttus.

5.4 Riddoguolástusearri

2012:s juvssai Ráđđehus ja Sámediggi ovttamielalášvuođa das ahte lága bokte nannet vuoigatvuođa dorse-, sáide- ja diksobivdui rabas joavkkus Sámedikki ealáhusovddidandoarjagiid geográfalaš doaibmaguovllus (SED-guovlu). Stuorradiggi čuovvulii dán vuoigatvuođa go várrii 3000 tonnasaš lassidorskeari meannudettiin Prop. 70 L (2011-2012) Endringar i deltakerloven, havressurslova og finnmarksloven, mas áigumuš várrejumiin/riddoguolástuseariin lea ahte dat galgá leat mielde nannemin uhcimus fatnasiid ealáhusvuođu sámi riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoguovlluin.

Dás bidjá Stuorradiggi vuođđun dan ahte riddoguolástusearri várrejuvvui danne vai sámiin ja earáin SED-guovllus galge leat vejolašvuođat ja vuoigatvuođat juksat ekonomalaš vuođu doibmii beroškeahhtá das leat go sii mielde gitta joavkkus vai rabas joavkkus, dahje ležžet go registrerejuvvon A vai B bláđđái guolásteddjiidlogus.

Riddoguolástuseari várrejupmi bođii 2011:s ja lea dan rájes juogaduvvon SED-guovllu guolásteddjiide sierra lasseeearriin guolásteddjiide rabas joavkkus maŋŋágo dábálaš fanaseari lea bivdojuvvon.

Stuorradikki Prop. 70 L (2011-2012) meannudeami vuođul 2012:s ásahuvvui maiddái Vuotnaguolástuslávdegoddi guovvamánus 2014. Vuotnaguolástuslávdegoddi oaččui maŋga deatálaš ja iešguđetlágan doaimmaid. Okta dain doaimmain mat galget čađahuvvot lea (gč. § 3 čuo. d) ahte árvoštallat jahkásaš dárbbu dorskelašseerrui rabas joavkkus, ja mo dan buoremusat sáhtta juogadit nu ahte nanne báikkálaš vuotnaguolásteami, erenoamáš deattuhemiin sámi geavaheami ja dan geavaheami mearkkašumi sámi báikegottiide.

Sámediggi ii leat maŋŋá 2011 – vuorddidettiin Vuotnaguolástuslávdegotti meannudeami – bidjan makkárga nana láidestusaid Riddoguolástuseari geavaheapmái. Dat sáhtta leat váikkuhan dasa ahte Riddoguolástuseari ii bivdojuvvon áigodagas 2011 – 2016.

2016:s mearridedje Sámediggi ja Vuotnaguolástuslávdegoddi ahte lasseeearri galggai bajiduvvot, nu ahte earit rabas ja gitta joavkkus galge šaddat ovtadássasažžan SED-guovllus. Dát lassin dasa ahte lasseearreortnet lea šaddan buorebut dovddus, lea dagahan ahte riddoguolástuseari bivdojuvvon hivvodat 2016:s ja 2017:s lea lassánan (geahča tabealla 1).

Gáldu: Norges Råfisklag (* sálaš vahku 39 muttus 2017:s)

Tabealla I Mo riddoguolástusearri lea geavahuvvon áigodagas 2011 – golggotm. 2017

Jahki	Earri (tonna)	Sálaš (tonna)	Reastaeari (tonna)	Reastaeari (%)
2011	3000	290	2710	90,30 %
012	3000	744	2256	75,20 %
2013	3000	171	2829	94,30 %
2014	3000	703	2297	76,60 %
2015	3000	561	2439	81,30 %

2016	3000	2602	398	13,30 %
2017	3000	3492*	-492	-16,40 %

Daid sálašloguid vuodul maid mii diehtit, gárte riddoguolástuseari bivdojuvvon hivvodat 2017:s sullii 3 600 tonna.

Eará sivva dasa ahte riddoguolástuseari bivdu lea lassánan 2017:s, lea go ollu guolásteaddjit háliidit álgit guolásteaddjin ja bivdit rabas joavkkus go earri lea nuvtá. Oaidnit maiddá ahte ollu guolásteaddjit gitta joavkkus vuvdet iežaset vuoigatvuođaid (eriid) ja de joatkit bivdima rabas joavkkus. Sivvan dasa leat ekonomalaš bealit dan geažil go gitta joavkku eriid sáhhtá vuovdit stuorra dietnasiin, ja bivdin rabas joavkkus lea nuvtá.

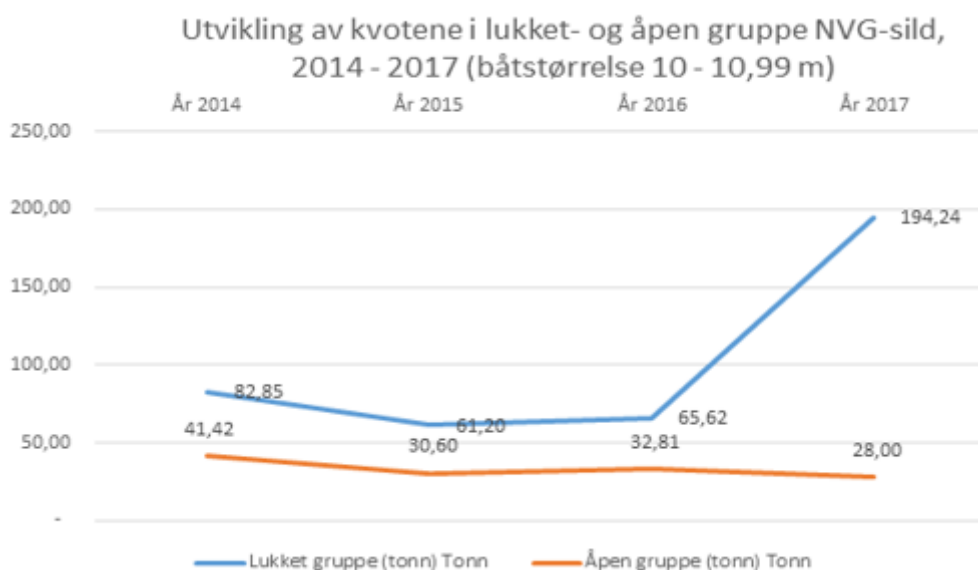
Láhčin dihtii ođđarekrutteremii rabas joavkkus ja seammás eastadit ahte muhtumat vuvdet iežaset olggos gitta joavkkus joatkin dihtii bivdu rabas joavkkus, evttohii Sámediggi 2016:s Guolástusministarii ja Guolástusdirektevrii ahte fertte ásahtit uhcimusat 5 jahkásaš karatenaáiggi – daid guolásteddiid várás geat vuvde iežaset olggos gitta joavkkus ja jotke rabas joavkkus – ovdalگو sii besse bivdit riddoguolástusearis. Sámediggi evttohii maiddá ahte mearriduvvui botkenáigemearri dan oktavuodas. Guolástusministerat ja direktveara eai dorjon Sámedikki gáibádusa.

Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta lea golggotmánus 2017 sádden gulaskuddamii evttohusa maid Sámedikki ja Ealáhus- ja guolástusdepartemeanta áirasat leat ráhkadan, dainna áigumušain ahte gávdnat dakkár muddenmálla riddoguolástusearrái mii sáhhtá doaibmat eanet ulbmillaččat dan ektui ahte nannet uhcimus fatnasiid ealáhusvuodu sámii riddo- ja vuotnaguovlluin ja eará rašis riddoservodagain. Oanehaččat čiljejuvvon lea evttohus ahte oassi riddoguolástuseari várrejumis (omd. 2 000 tonna) juogaduvvo lasseearrin dábálaš vuogi mielde, ja omd. 1 000 tonna várrejuvvo ja geavahuvvo ovttas 50 proseantasaš earrebonusain go fievrrida válljejuvvon guovlluide. Jus válljejuvvo 50 % earrebonus go gádde válljejuvvon guovlluide, de váikkuhivččii ortnet dasa ahte uhcimusat 2000 tonna dorski gáddejuvvo dáidda guovlluide.

Eará bealli ortnegiin lea oazžut oidnosii ja váldit vuhtii sámii beroštusaid mat čatnasit daidda guolástusaide mat ovdal eai leat bohtán čielgasit ovdan SED-guovllu geavaheamis. Dm. ahte bohteáiggis geavahuvvo báiki ja guovloválddahallan mii ii čatnas SED-namahussii.

5.5 Sallitriddoguolástuseari

Sallitbivdu muddemis 2017:s mearridedje stáhta eiseválddit vuolidit rabas joavkku eari sallitbivdus mealgadit. Seammás bajiduvvojedje earit gitta joavkku guolásteddiide 100 % (geahčan govus 1).

Govus 1 Eriid rievdan gitta ja rabas joavkkus Norgga giđđagođđi sallit (NGS) áigodagas 2014 – 2017 (fanasturrodat 10 – 10,99 mehtera).

Sallitbivdu lea áiggiid čađa addáb deatlaš dietnasa mearrasámi guovlluin. Nu lea ge sallitbivdu leamaš mearrideaddjin mearrasámi kultuvrii ja deatlaš oassi árbevirolaš mearasámi guolástusas.

Ovdalگو sallida – sihke NGS ja báikkálaš sallitmáddodagaid – lokte áibbas Davvi Norgga vuonain 1960 – 70 jagiin, lei dienas sallitbivddus jahkásaš ja buorre mearrasámi guovlluid guollebivdiide. Maŋŋágo bivde buot sallida ja sallitmáddodat jávkkaš 1970 jagiin, de ásahuvvui maŋggajagáš ollesgielddus sallitbivdui. Muhtun jagiid dás ovdal stuorui fas sallitmáddodat. Go guoská báikkálaš sallitmáddodagaide Finnmárkku vuonain, de lea easka dál ahte dat leat dakkár sturrodagas ahte bivdu sáhtá leat vuodđun dietnasii. Dattetge ii earut dálá dutkan NGS sallidiid ja báikkálaš máddodagaid, nu ahte sallitbivdun lohkkovvuo NGS bivdu ja danne fertejit leat earit dán bivddus ovdalگو beassá bivdit sallida sámi guovlluin. Dannego sallitmáddodat vuossámuš vuossámuš buot ja dasto čuovvui guhkes (mánga jagi) ollesgielddus bivdui, de mii leat dál dan dilis ahte ferte ođđasis ealáskahttit sihke bivdu ja vuostáiváldinapparáhta sallida várás sámi guovlluin.

Guolástanvuoigatvuohta mii sohppojuvvui gaskal ráđđehusa ja Sámedikki 2012:s, guoskkai dorse-, sáide- ja diksobivdui, ja lea biddjojuvvon rabas jovkui. Muhto Proposišuvnnas 70L (2011-2012) mii lea vuodđun soahpamuššii, boahá ovdan ahte guolástusvuoigatvuohta guoská buot eará šlájaide mat leat deatlaččat birgejupmái sámi guovlluin, muhto dan ferte mearridit sierra lánkaásahusain (gč. oassálastinlága § 21 goalmmát lađđasa maŋimus dadjosa). Dat deattuhannjuolggadusat mat dás namuhuvvojit, eai leat ráddjejuvvon dušše dorskái, diksui ja sáidái, muhto maiddái eará šlájaide (omd. sallidii). Dat mearkaša ahte hálddašeapmi maiddái galgá bidjat hui stuorra deattu sámi geavaheami mearkašupmái sallitbivdu muddema oktavuodas, vaikke vel oassálastinlágas ii boađe ovdan ahte lea vuoigatvuohta bivdit sallida.

Johtu sallitbivddus sámi guovlluin lea dán jagi nu uhcci ahte ii sáhte birget dainna, ja hálddašeapmi ferte Mearraresursalága § 7, g) vuodul, ahte hálddašandoaimbidju lea mielde sihkarastimin sámi kultuvrra ávnnaslaš vuodul, várret sierra eari sámi guovlluide.

ON siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid konvenšuvnna (SP) artihkal 27 bidjá stáhtii boadusgeatnegasvuođa gáibádusain sihkarastit mearrasámi kultuvrra ávnnaslaš vuodul. Stáhta ferte dán geatnegasvuođa vuodul várret sierra sallitriddoguolástuseari rabas joavkku guolásteddiide SED-guovllus, nu mo dahkkojuvvui dorsebivddus 2011/2012. Nu sáhtá stáhta ollašuttit iežas geatnegasvuođaid sápmelaččaid ektui álgoálbmogin, vai sii jukset dakkár dietnasa bivddusteaset ahte sáhttet birget dainna. Dál go leat smávva sallitearit rabas joavkku guolásteddiide – maiddái sámi guovlluin – de lea riektivuodđu mearraresursalága § 11 guđat lađđasis, ja nu maiddái oassálastinlága § 1a ja mearraresursalága § 7, olmmošvuoigatvuođalága §§ 2 ja 3, gč. SP art. 27 maiddái deatlaš.

2016:s evttohii Sámediggi muddenčoahkkimis várre sierra Riddoguoalástuseari sallida várás seamma lánkaš go dorski várás. Eiseválddit eai čuovvulan Sámedikki evttohusa.

Sámediggi áigu doalahit gáibádusas sallitbivdui 2018:s, ja bidjá vuodđun ahte ođđa lánkaásahus Norgga giđđagođđi sallitbivdui 2018:s lea munni sierra várrejupmái ollesearis Riddoguoalástusearrái sallida várás, seamma lánkaš go maŋŋá 2011 leamaš dorski várás. Sámediggi oaidná dan hui deatlaččat ahte mearrasámi guovlluid guolásteddiid dienas ja birgejupmi dakko bokte sáhtá buoriduvvot ja vejolaččat sihkarastojuvvot boahteáiggis.

5.6 Mearrabiebmoindustriija NOU 2014:16 (Tveterås-lávdegoddi)

Mearrabiebmoindustriijalávdegoddi raporta NOU 2014:16 – Sjømatindustrien lei válmmas juovlamánus 2014. Raporttas bohtet ovdan mánga evttohus main sámi guolásteddiide ja ássamii leat stuorra negatiiva ja onohas váikkuhusat. Sámediggi oaivvildii ahte sihke evttohusat ja váikkuhusat eai lea doarvái ja doarvái bures čielggaduvvo dan guolástanvuoigatvuođa ektui mii sápmelaččain ja earáin leat geat ássat rittuin. Dasa lassin váilu čielggadus servodatekonomalaš váikkuhusaid birra mearrasámi servodagaide. St.dieđ. (2014-2015) mearrabiebmoindustriija birra ii meannuduvvon Sturradikkis sturradiggeáigodagas 2013-2017 nu mo dieđihuvvon.

Sámedikki mielas lea šállošahtti go Guolástusdepartemeanta ii konsulteren Sámedikki

stuorradiggedieđáhusa oktavuodas. Dan atná Sámediggi Sámedikki ja stáhta eiseváldiid gaskasaš konsultašuvdnašiehtadusa rihkkumin.

Sámediggi oaidná dás dárbbalažžan mearkašit ahte go čađahuvvojit stuorra, viiddes rievdadeami ja ođastusat Norgga guolástuspolitihkkii, de leat vealtameahtun gáibádus Sámedikki bealis ahte Sámedikkis ja sámi beroštusain galgá leat geahččanlohpi ja ahte dat galget beassat leat mielde olles áššeprošeassas.

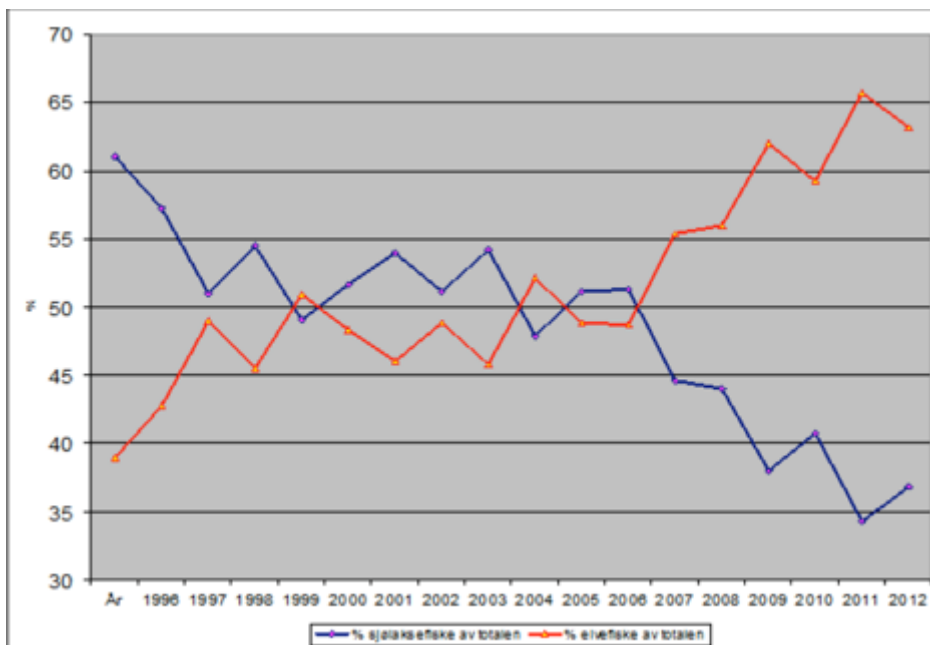
Seamma láhkai galget váikkuhusat sámi beliide čielggaduvvot viidát earenoamážit deattuhettiin mearrasámi diliid. Čujuhit muđui sierra mearrádussii áššis SP 010/15 Sámedikki bivdo- ja hálddašanprinsihpat mariidna ealáhusain, mas gávnnavuvvo ahte dat prinsihpat mat bohtet ovdan guolleuvodnínlágas, oassálastinlágas ja mearraresursalágas, leat vuođđun guolástuspolitihkkii, ja ahte guolástuspolitihkas lea govddit servodatmihttu go dušše buhtes ekonomalaš vuhtiiváldimat. Sámi árvvut galget maid oainnusin dahkkojuvvot, árvvoštallojuvvot ja váldojuvvot mielde mearrádusprosessii.

5.7 Mearraluossabivdu

Mearraluossabivddus lea historjjálaččat leamaš stuorra mearkašupmi kultuvrralaš ja ealáhuslaš heiveheapmái sámi guovlluin, ja dat lea suodjaluvvon álbmotrievttis ja suodjaluvvo maiddáa nátionála njuolggadusain guhkes áiggi geavaheami birra .

Dat gáržžideamit maid eiseválddit leat čađahan mearraluossabivddus eai leat man ge láhkai váldán vuhtii dan ahte gáhttet sámi boares vieru, kultuvrra ja ealáhusa. Gustojeaddji muddemat ovddastit njuolggá áitaga mearrasámi kultuvrii, go dat earret eará ráddje dietnasa, vejolašvuođaid dahkat dohkálaš investeremiid ja rekrutteret ealáhussii. Sámediggi oaivvilda ahte eai lea fágalaš duođaštusat dálá viiddes ráddjemiid guolástusas, ja mearraluossabivdiid vuoigatvuođat eai fuolahuvvo dálá hálddašanstivrejumi bokte.

Govus 2: Ollislaš luossasállaša juohku proseantaid mielde mearas ja jogas áigodagas 1993 – 2013 (SGD logut)

Muddendárbbu oktavuodas biologalaš beliid vuođul doarju Sámediggi ahte dat muddendoaimbajut mat álggahuvvojit čájehit ovttalágan noađđejuogu mearra- ja johkabivddu gaska. Mearraluossabivddus leat 1970-jagiid rájes bivdoáiggit ja bivdosiid válljen muddejuvnon, juoga mii lea dagahan dan ahte mearraluossabivdu lea massán iežas proseantaoasi luossasállašiin (govus 2).

Gozihan dihte stuorát fágalaš govodaga hálddašeamis, ja dasto ávkkástallan dihte

muddengelbbolašvuodain guollenáiid ahtanuššama oktavuodas, háliida Sámediggi ahte luossabivddu hálddašeapmi sirdojuvvo Ealáhus- ja guolástusdepartementii. Dát buvttášii maiddáa stuorát ja ollislaš guolástushálddašeami luoduluosa ja luossadihkke- ja gárgidančuolmma gaskka guollebiebmanealáhusas mas NFD:s lea ovddasvástádus.

Luossahálddašeami sirdin Ealáhus- ja guolástusdepartementii attášii maid nannosat fágalaš muddengelbbolašvuoda, ja eanet ollislaš guolástushálddašeami mearas. Sámediggi evttoha viidáseappot ahte hálddašeami vuodđodoaiman galgá leat rekrutterema láchin mearraluossabivdui, nu ahte dán bokte sáhtá ođđasis ealáskahtit ja viidáseappot doalvut kultuvrra ja ealáhusa riddo- ja vuotnaguovlluin Norggas.

Okta stuorámus hástalusain dál lea dat dilli go riikkaidgaskasaččat gáibiduvvo NASCO bokte ahte mearraluossabivdu galgá gáržžiduvvot Várjjatvuonas, dainna ákkain ahte dat váikkuha luosaide mat godđet Guoládatnjárgga jogain. Sámedikki oaivila mielde ii gávdno duođaštus dasa ahte gáržžideamit Norgga mearraluossabivddus dagahivčče eanet godđama dahje lasihivčče luossanáli Ruošša jogain.

Sámediggi lea hui balus go olgoriikka sierraberoštusat (dá luossabivdit Ruoššas) evttohit muddemiid ja doaibmabijuid Norggas, ja dakko bokte bidjet stuorra gáržžidemiid Norgga stáhtalahtuid guollebivdui, nu mo earret eará boahhtá ovdan Várjjatvuonas ja gullevaš muddenavádagain.

li ge Sámediggi oainne ahte čađahuvvon muddemiin leat leamaš dahje vuhtton makkárga positiiva rievdan guollebivddus Ruošša bealde. Dan oktavuodas lea baicce sivva jearrat lea go Ruošša guollebiebman stuorát áittan Ruošša luodulussii go mearraluossabivdu Várjjatvuonas.

Sámediggi ii sáhte šat dohkkehit gáržžidemiin mearraluossabivddus, mii dagahivččii ahte mearraluossabivdu nogašii deatalaš oassin lotnolasealáhusain ovttas eanadoaluin, guolástemiin ja boazodoaluin, ja eará. Mearraluossabivdu lea deatalaš kultur- ja giellaguoddi, ja ahte luossabivdu dasa lassin lea jahkásaš ja árbevirolaš bivdu mii addá lassedietnasa. Danne evttoha Sámediggi ahte mearraluossabivdu sámi guovlluin baicce galggašii viiddiduvvot vai vuodđoealáhusaid lasseealáhusdietnasa sáhtášii bajidit.

Finnmárkokommišuvdna nanne iežas raporttas fealtta 1 Stierdná ektui, njukčamánu 20. b. 2012 ahte báikegottiid olbmui lea iehčanas mearraluossabivdovuoigatvuohta guhkes áiggi geavahusa vuodul. Adnojuvvo ahte mearraluossabivdovuoigatvuođas lea iehčanas riektevuodđu čujuhettiin Finnmarkkulága paragrafii 22, ja sámi mearraluossabivdiide gusket dat erenoamáš vuoigatvuođat mat leat ILO-konvenšuvnnas siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid hárrái. Dat ahte mearrasámi guovlluin báikkálaš olbmui lea vuoigatvuohta bivdit luosa, lea eahpitkeahtá duohta.

5.8 Mearradoallu

Mearradoalu ovddideapmi ja hálddašeapmi lea balddihahtti. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 16 (2014-2015) - Forutsigbar og miljømessig bærekraftig vekst i norsk lakse- og ørretoppdrett. Sámediggi lea kritihkalaš dan stuorrumii mii evttohuvvo ealáhusas, ja oaivvilda ahte dat lea áittan luodulussii, birrasii ja eará guolástusaide mearrasámi guovlluin. Sámediggi lea ovdal cealkán ahte biebmanealáhus lea šaddan deatalaš ealáhussan, muhto ovdalgo dát ealáhus šattašii ceavzilis ealáhussan, de ferte biebman dáhpáhuvvat gitta rusttegiin gos sáhtá eastadit gárgideami, luossadihki, bázahas- ja fuođarluoitimiid, vai sáhtá vuhtiiváldit birrasa ollu buorebut go dál.

Sámediggi šálloša hui garrasit go Ráđđehus ii mieđit konsultašuvnnaid Sámediggái dakkár gažaldagain mat gusket mearradoalu ovddideapmái ja strategijabargui, muhto dušše čujuhit Sámedikki konsultašuvnnaide go ođđa dahje viiddiduvvon báikkit galget čielggaduvvot regionála dásis.

Sámedikki prinsihpalaš oaidnu lea ahte Sámediggi galgá konsulterejuvvot dakkár áššiin mat gusket biebmanealáhusa ovddideapmái go dát ealáhus vissásit váikkuha mearrasámiid árgabeaivái, go dat gáržžida areálaid, bivdosajiid, luoitá nuoskkidemiid ja fuođara, guolit gárgidit, luossadihkki mii váikkuha luosa eallimii, dálkasat ja dálkkasgeavaheapmi mii bilida birrasa. Sámedikki mielas Ráđđehus dán áššis iešdántus rihkku daid konsultašuvdnaprošedýraid mat lea mearriduvvon miessemánu 1. b. 2005 gonagaslaš resolušuvnnain.

Beroštus šaddadit stáraid riddoavádagas lea stuorrumin. Dát doaibma gáibida stuorra areálaid. Jus

galggaš čađahit vejolašvuodadutkamiid stárrašaddadeami oktavuodas mearrasámi guovlluin, dahje ásaht dakkár doaimma, de lea Sámedikki oaidnu ahte dalle galget maiddái mearrasámi guolástusaid beroštusat ja areáladárbu kártejuvvot ja deatuhuvvot, seamma láhkai go guollebiebmama ásaheami oktavuodas ge. Sámediggi čujuha muđui Sámedikki mearrádussii SP 32/16 Nu guhká go mis leat eatnamat – Sámediggedieđáhus areálaid ja birra birra.

5.9 Gonagasreabbábivdu

2000:s evttohii Sámediggi ahte son guhte giksašuvvá gonagasreappá geažil guollebivddus, galgá maiddái oažžut vuoigatvuoda bivdit gonagasreappá. Eiseválddit guorrasedje Sámedikki evttohussii. Dat lea dagahan ahte guolásteaddjit reabbáguovlluin maiddái besset bivdit reappá ja oažžut smávva buhtadusa daid givssiid ovddas maid reabbá dagaha.

Manjit áiggis lea sihke bivdu, vuostáiváldin ja vuovdaleapmi reabbásuorggis boahtán buorin mángga mearrasámi servodahkii, erenoamážit Nuorta-Finmárkkus. Ráđđehus bijai njukčamánu 2015 ovdan St. Dieđáhusa 17 (2014-2015) Evaluering av forvaltningen av kongekrabbe. Dieđáhusas bisuhuvvo earremuddejuvvon guovllu oarjeráđji. Evttohuvvo ođđa modealla gonagasreabbábivddu earrejuogadeapmái, mas ii earuhuvvo gaskal rabas ja gitta joavkku earrejuogadeamis, juoga masa Sámediggi guorrasa.

Dattetge oaidná Sámediggi unohassan eiseválddiid evttohusa dienasvuodđun mii biddjojuvvo vuodđun dasa man stuorra gonagasreabbáeari juohke guolásteaddji galgá oažžut. Vaikke vel lea ge nanus dat prinsihppa ahte sii geat giksašuvvet eanemusat gonagasreappá geažil, galget beassat bivdit resurssa, de oaivvilda Sámediggi ahte muhtun guovlluin lea reabbágiksi nu stuoris ahte eará guollebivddu lea váttis čađahit. Dasa lassin leat guovllut gos guolli lea jávkan ja dušše reabbá vel báhcán, ja dakkár guovlluin lea deatalaš ahte maiddái ealáhusdoaimmaheaddji dienas vuodđoealáhusain galgá lohkojuvvot mielde dienasvuodđui.

Dat lea dannego lea deatalaš bisuhit lotnolasealáhusaid deatalaš oassin sámi ealáhusdoaimmaheamis, ja go sii geat ássat lahka mearraresurssaid, galget oažžut ávkki dain. Sámedikki oaidnu lea maid ahte ráđđehus lea bidjan dienasrájá olleearrái menddo bajás. Sámediggi lea vuostá 6 mehtera vuolimus fanasrádján, ja doalaha dan oainnu ahte vuollel 15 mehter guhkkosaš fatnasat / fatnasat maid suvdinnákca lea uhcit go 15 tonna, fertejit heivet dasa ahte beassat bivdit gonagasreappá.

Jagi 2018 gulaskuddamis gonagasreabbábivddu birra evttohii Guolástusdirektevra bajidit dienasgáibádusa eará šlájaid bivddus 200 000 ru rádjai 1/1 earis, 50 000 ru rádjai ½ earis, 25 000 – 49 000 ru rádjai ¼ earis ja sii geain lea vuollel 24 999 ru ožžot 1/10 eari.

Lea stuorra erohus doaibmahámis ja dietnasis gaskal 6 mehtera guhkkosaš fatnasa ja 14,99 mehtera guhkkosaš fatnasa, ja danne ii sáhtte orrut rehálaš ja riehta bidjat ovttá ja seamma gáibádusa buot fatnasiidda mat leat guhkit go 6 mehtera ja oanehat go 15 mehtera. Olmmoš gii doaimmaha lotnolasealáhusa ja bivdá fatnasiin mii lea 6 mehtera guhki, ii várra juvssa 200 000 ruvdnosaš dietnasa iežas bivddus, muhto 14,99 mehtera guhkkosaš fanas sáhtta bivdit 200 000 ru ovddas ovttá dahje guovtti bivdomátkkis.

Danne evttoha Sámediggi ahte sin várás geat doaimmahit vuodđoealáhusaid ja bivdet vuollel 10,67 mehtera guhkkosaš fatnasiin, galgá dat dienasvuodđu mii biddjojuvvo vuodđun gonagasreabbábivdui maiddái sisttisdoallat dietnasa eará vuodđoealáhusdoaimmain. Sámediggi evttoha lassin ahte dienasgáibádus (omd. 200 000 ru) ferte gehččojuvvot proseantta vuodul fatnasa earrevuoddu oktavuodas, vai dienasgáibádus sáhtta proseantta vuodul buohtastahttojuvvot gaskal stuorra ja uhca fatnasa. Dat mearkkaša ahte jus fatnasis lea dakkár earrevuodđu mii ovddastat 4 miljon ruvdnosaš dienasvejolašvuoda, de dahká 200 000 dienasgáibádus 5 %. Dán ovdamearkka mielde oččošii dakkár fanas mas lea earrevuodđu mii addá 100 000 ruvdnosaš dienasvejolašvuoda 5 % dienasgáibádusa mii addá 5 000 ruvdnosaš dienasgáibádusa beassat bivdit olles (1/1) eari.

5.10 Mariidna ealáhusat – váikkuhangaskaoamit

Bisuhan ja nannen dihte ceavzilis guolástusbirrasiid sámi riddo- ja vuotnaservodagain, láve Sámediggi várret váikkuhangaskaomiid jahkásaš bušehtaid bokte mariidnaealáhusaide. Sámediggi sáhtta addit doarjaga doaibmabijuide mat buoridit vuostáiváldindili, buvttáovddideami ja varas guliid viidasat nállašuhittima geográfalaš doaibmaguovllus. Buoridan dihte rekrutterema guolástusealáhussii

addojuvvo maiddá doarjja fatnasiid vuosttaš gearddi oastimii ja reaidduid ja dávviriid oastimii.

Váikkuhangaskaoamit orrot bures heivehuvvon báikkálaš guolástusealáhusa ruhtadandárbui doaimmaguovllus, mii oidno das go leat hui ollu ohccit. Ulbmillaš váikkuhangaskaomiid geavaheami bokte geahččala Sámediggi buoridit ekonomalaš rámmaeavttuid fatnasiid ođasmahttimii, vuostáiváldima bisuheapmái báikkálaš guollebuktimiid varas ja ođđa olbmuid rekrutteremii guolástussii. Váikkuhangaskaomiid geavaheapmi mariidna ealáhusaide boahá ovdan tabeallas II.

Tabealla II. Sámedikki váikkuhangaskaoamit mariidna ealáhusaide áigodagas 2014 - 2016

	2014		2015		2016	2016
	Fanas lohku	Doarjja	Fanas lohku	Doarjja	Fanas lohku	Doarjja
Gitta joavku	16	1 925 000	0		0	0
Rabas joavku	14	1 864 000	19	4 351 000	19	4 419 000
Gádderusttegat			8	1 242 000	12	2 779 000

Tabeallas oidno ahte 2015:s ii leat juolluduvvon doarjja fatnasiidda gitta joavkkus. Dása sivvan lea 2015 bušeahhtamearráduš ahte juolluduvvo doarjja dušše ohcciide geat vuosttaš gearddi ostet bivdofatnasa. Sii geat ásaht guolástusealáhusas iežas fatnasiin álggahit dábálaččat bivdoeriin rabas joavkkus (ovddeš joavku 2).

Sámediggi lea ovdal moitojuvvon dannego ovtadássásašvuohtha gaskal nissoniid ja albmáid ii leat mielde Sámedikki guolástuspolitihkas, nu mo maid lea dilli gustovaš nationála guolástuspolitihkas. Sámedikki váikkuhangaskaomiid ovdalis evalueremat leat čájehan ahte nissonat leat vádjitovddastuvvon váikkuhangaskaomiid oktavuodas mariidna ealáhusaide, vaikke vel nissonat ággi čađa lea leamaš vuoruhuvvon ulbmiljoavku. Guolástusealáhusas leat árbevirolaččat leamaš eanaš albmát, sihke sámi guovlluin ja muđui. Danne lea Sámediggái deatalaš deattuhit ángiruššama báikegottiiguin politihkkaovddideamis mearrasámi guovlluin. Nu sáhtá olahit nissoniid ulbmiljoavkun, ja leat mielde dahkamin báikegottiid geasuheaddjain nissoniidda. Sámediggi berre maiddá árvvoštallat doarju nissoniid organiserema guolástusealáhusas, vai dat nissonat mat duođai leat árijalaš bivdit guldaluvvojit mudden-, infrastruktuvra- ja váikkuhangaskaoapmekažaldagain. Mañimus ággiid mediaáššit čájehit ahte dat nissonat mat bivdet, fertejit dustet ollu ovdagáttuid iežaset sohkaebeli geažil.

6 Rievdamat mearrasámi servodagain

Sámi ássanguovllus leat stuorra demográfalaš hástalusat. Go árvvoštallá Davvi-Norgga veahkadatstruktuvrra ovdáneami, de lassána olmmošlohku dušše stuorát gávpogiin ja báikegottiin fas njiedjá olmmošlohku. SED-guovlu dahká sullii 50 % Norgga viidodagas davábealde Sáltoduoddara, muhto das lea dušše 10 % seamma guovllu álbmogis. SED-guovllus lea olmmošlohku njiedjan 16 % mañimus 20 jagis ja gaskamearalaš ahki gielddain lea sakka gorgnon, seamma lánkai go eará báikegottiguovlluin. Mánáid ja nuoraid lohku lea njiedjan sakka, erenoamážit 0-9 jahkásaš mánát mañimus logijagis. Eanemusat njiedjan lea nuorra rávesolbmuid lohku gaskal 20-39 jagi. Dát ahkejoavku mearkaša erenoamáš ollu boahhteáiggi lassáneapmái. Mañjá 2010 lea sisafarren buhtadan riegádahttinuolláibáhčaga ja sisriikka fárrenvuolláibáhčaga, ja veahkadatlohku lea bisson viehka dássidit. Váldosivvan olmmošlohkonnjiedjamii ja boarásmuovvamii SED-gielddain lea go ereffáren leamaš stuorát go sisafarren daid olbmuid gaskkas geat bajásšadde 1970 ja 1980-logus, mii fas lea dagahan riegádahttinuolláibáhčaga.

Go guoská barggolašvuhtii áigodagas 20013-2011, de lea bargosajiid lohku njiedjan veaháš sámi guovlluin sihke almmolaš ja priváhta suorggis. Dakkár mariidna ealáhusat go guolástapmi,

guolleindustriija ja biebman lea viehka stuorra suorgi Davvi-Norggas, muhto barggolašvuohta lea njiedjan 11 proseanttain 2003 rájes.

Oarje-Finnmárkku vuonain/rittus lea olmmošlohku njiedjan logijagiáigodagas 2002-2012 ja seammás maiddá barggolašvuohta, ja lea dat SED-guovllu oassi gos njiedjamis lea leamaš stuorámus negatiiva váikkuhus. Áigodagas lea olmmošlohku njiedjan 18 proseanttain, ja barggolašvuohta lea njiedjan 3 proseanttain. Guolástus lea stuorámus priváhta ealáhus, ja lea njiedjan dán áigodagas. Nuorta-Finnmárkku vuonain/rittus lea barggolašvuohta lassánan eanemusat, 6 proseanttain dán áigodagas. Lassáneapmi lea vuosttažettiin leamaš guolástusas. Seammás lea guovllu olmmošlohku njiedjan vuollelaš 9 proseanttain. Davvi-Romssas lea barggolašvuohta njiedjan priváhta suorggis, erenoamážit guolástusas ja eanadoalus. Seammás lea guovllus uhcimus olmmošlohkonjiedjan dán áigodagas.

Mánjga mearrasámi gielddas lea olmmošlohku lassánan. Sihke Gánjgaviikkas, Unjárggas, Ákŋoluovttas ja Hápmiris lea olmmošlohku lassánan 2010 rájes 2014 rádjái.

Mearrasámi guovlluid demográfalaš rievdamiid ovddeš analysat čájehit ahte eanet nissonat go albmát fárrejit gávpogiidda ja bisánit dohko. Dat váikkuha mánjga mearrasámi gilážiid álbmoga sohkaabealčoahkkádussii, vejolašvuhtii guoimmi gávdnat, ja riegádusloguid rievdamii ja ahkečoahkkádussii áiggi badjel. Doaibmabijuin, maid áigumuš lea nannet ássanmiela mearrasámi guovlluide, galggašedje nissonat leat earenoamáš olahusjoavkun.

7 Ealáhusovddideami stáhtus mearrasámi guovlluin

Sámi guovlluin lea rašis ealáhuseallin, ja priváhta suorggis leat smávva fitnodagat uhccán bargiiguin. SED-gielddain lea eanaš mihtilmas báikegoteealáhusstruktuvra, mas mariidna ealáhusat, boazodoallu ja eanadoallu ain leat deatalaččat. Vaikke vel dát ealáhusat lea áiggi mielde uhcon, de dat leat barggolašvuođa ja bargosajiid dáfus mealgat nannoseappot go muđui riikkas ja riikkaosis. Norut Alta lea guorahallamis prošeavtta Kunnskapsinnehenting – verdiskaping i nord oktavuodas 2013:s čujuhan dasa ahte uhccán lassáneapmi vurdojuvvo guolástusas ja bivddus ja guolleindustriijas, go vel bajimus einnostusain ge ealáhusa várás.

Guolástusas oktan bivdduin, mearradoaluin ja guolleindustriijain lea oktiibuot 7,9 % barggolašvuođas dahje badjelaš 1500 olbmo SED-gielddain. Ealáhus lea mealgat uhcit go riikkaosi eará báikegotegielddain, muhto mearradoalus lea stuorát barggolašvuođaoassi SED-guovllus. Oktiibuot lea dat oassi mas guolástus lea nannoseamos SED-gielddain, njiedjan 18 % 2003 rájes 2014 rádjái. Seammás lea barggolašvuohta guolástusas njiedjan uhcit SED-guovllus go eará geográfalaš guovlluin.

Guolástusain leat eanaš smávva fatnasat vuollel 11 mehtera, daid oassi lea olles 87 % bivdofatnasiin. 10-jagi áigodagas 2002-2014 lea fatnasiid lohku njiedjan garrasit ja oppalaččat lea struktuvra rievdan.

Tabella III: Dás oaidnit man ollu fatnasat leat mearkaregistaris 2015:s, ja man ollu dain leat vuollel 11 mehtera fylkkaid mielde ja SED-guovllus.

	Fatnasiid lohku mearkaregistaris		Fatnasiid lohku mat leat vuollel 11 mehtera
Finnmárku	Olles fylka	924	85 %
	SED-guovlu	632	89 %
Romssa fylka	Olles fylka	837	81 %
	SED-guovlu	552	83 %
Nordlánda	Olles fylka	1580	76 %
	SED-guovlu	25	80 %

Gáldu: Guolástusdirektoráhta, Birggon.

SED-guovllus lea fanaslohku njiedjan oktiibuot 43 %. SED-gielddain lea veaháš earálágan fanasstruktuvra go riikkaoasi eará báikegottiegielddain. Muhto fatnasiid bivdonákca lea sullii rievddakeahtá vaikke vel daid fatnasiid lohku mat bivdet eriid, lea njiedjan. "Gonagasreabbáguovllus" Nuorta-Finmárkku vuotnagielddain lea lassánan daid fatnasiid lohku mat leat guhkit go 11 mehtera manjá 2008, sihke go guoská bivdiid lohku ja sálašárvui sihke reappá ja dorski oktavuodas.

Oppalaččat Norggas lea guolásteddjiid ja fatnasiid lohku njiedjan, muhto muhtun guovlluin čájehit logut badjáneami. Go guoská guolásteddjiid lohku Finmárkkus, de lea guolásteapmi lassánan ealáhussan ja guolásteddjiid lohku lea gorgnjon áigodagas gaskal 2008 ja 2016. Muhtun ovdamearkkat (Gáldu: Guolástusdirektoráhta):

Gáŋgaviikka gieldda: 50 rájes 102 rádjai

Deanu gieldda: 30 rájes 51 rádjai

Davvesiidda gieldda: 48 rájes 107 rádjai

Unjárgga gieldda: 15 rájes 31 rádjai

Ovdáneapmi Nuorta-Finmárkkus čájeha ahte vuotnaguolástus ain sáhtá leat buorre ja geasuheadđji ja eallinnávccalaš ealáhus jus láchččojuvvo dasa.

Mearradoallu

Mearradoalloealáhus lea sajis mearrasámi guovllus ja buvttada buktagiid maid máilmmimárkan jearaha. Ráđđehus lea bidjan strategijja sihke buvttadan- ja barggolašvuodastuorrumi mearradoalus. 101 luossa- ja dápmotlokalitehta oktiibuot 392 lokalitehtas davvin leat SED-guovllus. 141 borramušguollelobi ja 7 luossa- ja dápmotgilvvaguollelobi leat addojuvvon. Mearradoalus barge 19 % dain geat barge olles guolástanealáhusas SED-guovllus 2012:s. Stuorra máilmmiviidosáš aktevrrat doibmet eanaš dán suorggis, ja uhccán dienas báhcá báikegottiide. Sámediggi oaivvilda ahte mearradoalloealáhusa ollu sajiin lea njuolggá áittan riddoguolástusa bargosajiide. Viidáseappot oaivvilda Sámediggi ahte vuotnaguolástusa jávkameahtun bargosajiid ferte vuoruhit ovdabeallái mearradoalu, nu guhká go mearradoalus leat dakkár váttisvuodát go luoitimat, guollegárgideamit, luossadihki ja ahte dorski ii várra mana vuonaide go bibmet luosa merddiin. Sámediggi oaivvilda ahte ferte bidjat garrasat gáibádusaid mearradoalloealáhussii, earret eará gittarusttegiid. Doppe gos mearradoallu ja guolásteapmi leat vuostálagaid, ferte álo mearrasámiid dálá ja boahtteáiggi guolásteami vuhtiiváldin mannat ovdabeallái.

Ášši meannudeapmi loahpahuuvui 07.12.17 dii. 21.40.